

de

HUMANIST

ONAFHANKELIJK OPINIETIJDSCRIFT Nr 4 | 2005 € 5,50

Humanistische
Omroep
slaat alarm

Euthanasiewet
schiet tekort

Barre tijden

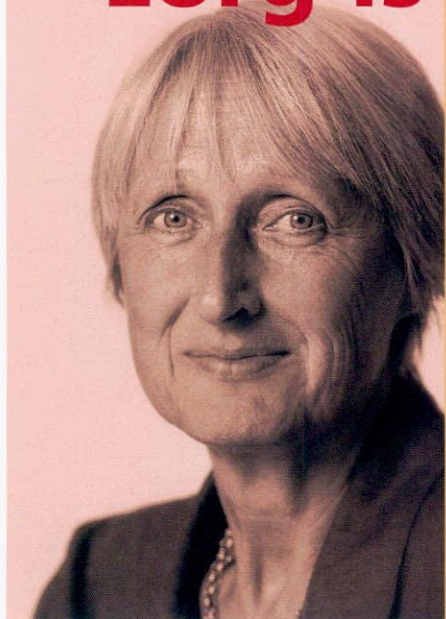
Nu de regeringsbegroting 2006 ook officieel is uitgelekt - weken eerder dan de troonrede - kunnen we al vóór Prinsjesdag vaststellen, dat het pakket van uitgaven en inkomsten algemeen een bedenkelijke indruk heeft gemaakt. Men kan het verhullend 'de tijd van oogsten' noemen, maar de moderne Hollander laat zich geen knollen meer voor citroenen verkopen. De plannen verraden al te opzichtig hoezeer het kabinet een samenhangende visie op de toekomst van het land ontbeert. Men vraagt zich af: hoezo reparatie van de koopkracht met de extra aardgasbaten, als we tegelijk weten dat onze aardgasbronnen binnen zeven, hooguit tien jaar zijn opgedroogd? Maar de sluiting van de kassen, waar het aardgas in onstuitbare hoeveelheden wordt opgestookt voor de kweek van tomaten en andere gewassen die elders in Europa even goed gedijen zonder extra energie, is nog niet eens aangekondigd. Men vraagt zich af: hoezo efficiëntere gezondheidszorg als we tegelijk weten dat er geen verspillender instituties in de samenleving zijn dan ziekenhuizen, waar de afgelopen jaren complete legers (grotendeels overbodige) managers zijn binnengemarcheerd (evenals in het onderwijs trouwens)? Men begrijpt donders goed, waarom de ziektekostenverzekering zo nodig op een andere leest moet worden geschoeid: van bezuinigingen in de zorg is niets terecht gekomen, de legers zit er nog steeds en hoe langer ze er zitten, hoe duurder ze worden.

Het is maar een willekeurige greep uit een vat vol tegenstrijdigheden, kort door de bocht samengevat. Maar het zijn bedenkingen

die reëel zijn, en die pijnlijk herinneren aan het voortgaande falen van het openbaar bestuur.

Een schip zonder bekwame stuurder wordt een zwalkend schip. Vraag een willekeurige Nederlander of hij één minister kan noemen waar hij enthousiast over is en het blijft gegarandeerd stil. Wie zou zo'n hondenbaan ook willen, voor de nationale hoon in plaats van voor de eer, en voor een salaris waar de directeur van het uitvoeringsorgaan sociale uitkeringen hartelijk om moet lachen? Niemand, behalve de kneus, die elders is uitgekotst of uitgelobbyd. Vergelijkbaar is het gesteld met de mensen die zijn gekozen om de regering te controleren. Let er eens op tijdens de komende begrotingsbehandelingen. Het tegengas dat deze regering krijgt is vluchtiger dan ooit. Er is vrijwel geen kwaliteit in de Kamer. Je hoort het meer dan ooit: die is een muts, deze is een softie en die is fout. De laatste categorie komt helaas wel steeds frequenter in beeld, grif bediend door de media. Foute politici (Wilders, Eerdmans, Nawijn) van foute partijtjes krijgen - bij de gratie van de saaie rest - overal de gelegenheid om hun vuiligheid te spuien. Ze waken er zorgvuldig voor om over de wettelijke schreef te gaan, maar uit alles wat ze zeggen blijkt, dat ze populistisch zijn, haatzaaiend en rancuneus. Hún oogst dient zich aan, hun horden dringen op. Wij staan erbij en kijken ernaar. De barre tijden beginnen hier pas.

Als nalaten u een zorg is

Na een overlijden moet er in korte tijd veel geregeld worden. Dat gaat gemakkelijker als u zelf al maatregelen heeft genomen. Veel mensen vinden het moeilijk of onaan- genaam om daar over na te denken. Toch is het belangrijk dat op tijd te doen, want het geeft veel rust als deze zaken van te voren goed geregeld zijn.

U kunt de Stichting Steunfonds Humanisme benoemen als executeur-testamentair. Het Steunfonds heeft deskundige mensen in dienst die uw laatste wens kunnen uitvoeren. Een jarenlange ervaring met deze vorm van dienstverlening staat borg voor zorgvuldigheid en integriteit.

Het Steunfonds Humanisme is opgericht door het Humanistisch Verbond. Het Humanistisch Verbond zet zich in voor een humane, tolerante samenleving. Vraag gerust meer informatie, telefonisch via nummer **020 521 90 36** of met behulp van de bon. U kunt ook kijken op: www.humanistischverbond.nl/steunfonds.

Stuur de bon in een envelop zonder postzegel naar:
**Steunfonds Humanisme,
Antwoordnummer 10938,
1000 RA Amsterdam**

JA ik wil meer informatie over een executeur-testamentair van het Steunfonds Humanisme

naam

adres

pc/woonplaats

telefoon

de HUMANIST
Onafhankelijk opinietijdschrift
Verschijnt 6x per jaar
58e jaargang

Postbus 257, 1000 AG Amsterdam
Nieuwe Keizersgracht 45
Tel. (020) 330 72 00

Redactie
(redactie@humanist.nl)
Martine Harsema

Hoofredactie
Boudewijn Chorus

Medewerkers aan dit nummer
Ivonne van Akkeren, Anna Boterman,
André de Bruin, Carrie, Anna Dasovic,
Ad van Dun, Michel de Groot, Stan
van Houcke, Martin de Jong, Kees
Kaldenbach, Annelies de Korver, Erik
Kottier, Max Pam, Bas Pennings (cartoon),
Arjan Post, Carla Rus, Hein Thijsen,
Ton Vink, Hilde van Vlaanderen,
Piet Winkelaar, Yanaika Zomer.

Correspondenten
Saskia Dassel (Humanistisch Verbond),
Koen Goei (Hivos), Marco Oostdijk
(Humanistische Alliantie),
Rudy Schreijnders (Humanitas).

Uitgever
Paul Roosenstein/Uitgeverij SWP
Vormgeving Lotte Peters,
Plots grafische vormgeving
Druk Geers Offset, Oostakker (B)
Administratie Marga Ineke

Abonnementsprijzen
Per jaar € 29,75. Leden Humanistisch
Verbond en Humanitas € 24,75. Studenten
€ 22,00. Toeslag buiten Nederland € 11,50.
Los nummer € 5,50

Aanmelden abonnement
SWP, Postbus 257,
1000 AG Amsterdam
Fax (020) 330 80 40, admi@swpbook.com
Abonnementen worden berekend per
kalenderjaar en gaan in met de eerstvol-
gende editie. U ontvangt een factuur of
acceptgiro voor de resterende periode van
het lopende jaar. Abonnementen worden
automatisch verlengd tenzij uiterlijk vóór
1 december schriftelijk is opgezegd.

Advertentie-acquisitie
Ton de Hoop, Ron de Graaf

Advertenties
All-Round, Lorentzkaade 344, 2014 CJ
Haarlem. Telefoon: (023) 524 53 36. Fax:
(023) 524 80 43. E-mail: amedia@xs4all.nl

verschijningsdata
De Humanist verschijnt tweemaandelijks.
De komende verschijningsdata in 2005
zijn: 2 november en 21 december.

Foto omslag
Anna Dasovic

© 2004-2005 Uitgeverij SWP, Amsterdam.
Alle rechten voorbehouden. Algemene
voorwaarden: zie www.swpbook.com.
ISSN 0025-9489

Nederlands
uitgeversverbond
Groep uitgevers voor
vak en wetenschap

INHOUD

'ER DREIGEN PROGRAMMA'S TE VERDWIJNEN DIE VELE MENSEN DIERBAAR ZIJN' (P.13)

Nr. 4 | 2005

ANALYSE & ACHTERGROND

- 4 De actualiteit van het verleden
Historicus Dick de Boer pleit voor een nieuwe canon
- 8 'Europa kán de wereld nog redden'
Anders-globaliste Susan George geeft de moed niet op
- 29 Mankementen aan de euthanasiewet
De wet van de remmende voorsprong

REPORTAGE

- 13 Humanistische Omroep in zwaar weer
Moslims krijgen meer, humanisten minder zendtijd

INTERVIEW

- 18 Ex-IKON-directeur Wim Koole, Herder in onmin met God

OPINIE

- 2 Boudewijn Chorus: Barre tijden
- 7 Mohammed Benzakour: Shakespeare & Koran
- 17 Carrie: Bevuiling
- 26 Max Pam: Evolutie

ESSAY

- 36 Carla Rus: De navel van God (Intelligent Design)

SERIE

- 22 Werk in Uitvoering: Stichting de Vrolijkheid
- 24 Een rugzak vol: te voet naar Kaap Finistère
- 29 De bezieling: Rein Heijne (Erasmushuis)

RUBRIEKEN

21 Ondertussen op het internet	42 Vers van de pers
27 Sprekend: Hilly Tepper	45 Agenda
34 De Doordenker	47 Cartoon
40 Zoom	

De actualiteit van het verleden

De interesse voor het verleden is ongekend groot, maar het *besef* ervan nadert een historisch dieptepunt. Juist om ideologisch misbruik van de geschiedenis te voorkomen, pleit historicus Dick de Boer voor een canon. Met schwung én jaartallen, maar vrij van valse sentimenten. 'Zo tolerant waren we vroeger niet.'

TEKST **ARJAN POST**
FOTOGRAFIE **MICHEL DE GROOT**

'DE PARADOX VAN EEN
RUSTELOZE DELTA,
WAAR HET VERLEDEN MEER
VOOR FOLKORE WORDT
AANGEWEND'

1566, Beeldenstorm. 1568-1648, Opstand. 1572, Martelaren van Gorcum verhangen. 1584, Willem van Oranje doodgeschoten. 1619, Van Oldenbarnevelt onthoofd. 1672, gebroeders De Witt gelyncht. 1748, Pachtersoproer. 1776-1789, Bataafsche Revolutie. 1886, Palingoproer. 1918, Revolutiepoging Troelstra. 1934, Jordaanoproer. Wie zei ook weer dat jaartallen *sáá* waren? Onder de punaises op het historisch prikbord wemelt het van de godsdiensttwist, roofzucht, slavernij, politieke moorden, kloven tussen burgers en bestuurders. Met bijlen is er gehakt, met musketten geschoten, gevierendeeld en gekielhaald is er. De Hollanders tegen de Friezen, de Hoekers tegen de Kabeljauwers, de Gomaristen tegen de Arminianen, Michiel de Ruyter tegen de Spanjolen (50.000 doden). En dan de Opstand, toch een soort vroege burgeroorlog. Wie zei ook weer dat wij altijd zo gematigd waren?

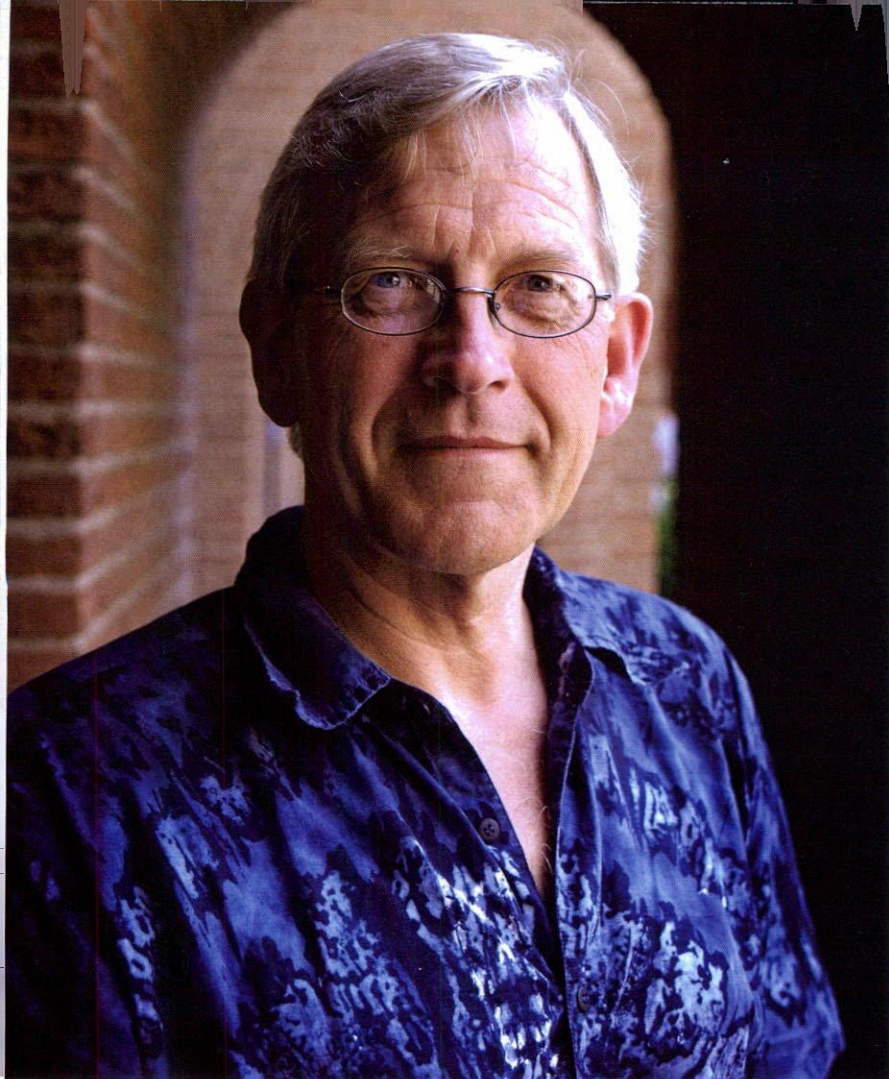
In Hollywood zouden ze wel raad weten met zo'n verleden. Maar Nederlanders, die nep-Bataven? Wat weten zij van het verleden als het schoolvak geschiedenis niet onder doet voor handenarbeid, en

als jaartallen 'saai' heten? Wat weten zij van het heden, wat weten zij eigenlijk van zichzelf?

"Dat is dus het gekke," zegt Dick de Boer (1947) in zijn kamer aan de Groningse universiteit. Hij is hoogleraar Middeleeuwse geschiedenis, auteur van tal van publicaties en medewerker van de Teleac-serie 'Verre verwanten'. "De interesse voor het verleden is nog nooit zo groot geweest." De oplage van historische literatuur is naar verhouding gelijk aan de Angelsaksische, de populariteit van geschiedenis-tv en periodieken als *ach lieve tijd* is enorm. "Maar het historisch besef is nog nooit zo gering geweest." Het is de paradox van een rusteloze delta, waar het verleden meer voor folkore wordt aangewend dan voor een groter kader van begrip. "Weinig kennis, veel misbruik," monnikelt De Boer.

KOLDERIEK MISBRUIK

De Boer ziet het gebrek aan historisch besef niet alleen bij zijn studenten. "Over de hele linie zie je dat feiten en de samenhang ertussen het onderspit delfen. Daarmee neemt niet alleen de onzekerheid over identiteit toe, er steekt

ook een raar soort nationalisme de kop op." De voorbeelden liggen in het geheugen. Het LPF-kamerlid Nawijn dat met Flip Dewinter een reactionaire denktank 'Marnix van St. Aldegonde' noemt – naar de Antwerpse burgermeester, Wilhelmus-schrijver én humanist. Of een extreem-rechts genootschap dat zich Van Oldenbarneveldt doopt.

De oorzaak van zulk kolderiek misbruik is wat De Boer betreft "de ramp genaamd onderwijsvernieuwing". Hij heeft het zelf ervaren; hij behoort tot de "gelukkige" academici die ook op een middelbare school hebben onderwezen, en daar zag hij hoe het vak de afgelopen dertig jaar ten prooi is gevallen aan versnippering. "En vervolgens steigeren scholieren bij het idee van basiskennis en jaartallen. Bij alles zeggen ze: dat zoeken we wel op internet op. Maar dat cán helemaal niet als je niet weet wáár e moet zoeken."

Door die "bureaucratische verwoesting" dreigt het begrip van de *longue dorée* verloren te gaan. Hoe wij de feodale verhoudingen zijn ontgroeid, wat de oorsprong van de democratie is: wezenlijke kennis die achterop raakt.

De Boer pleit daarom voor de terugkeer van jaartallen. Niet om die er ouderwets en "inhoudsloos" in te stampen, maar om er verhalen en overzicht aan op te hangen. "Zo hoeft er geen spanning te bestaan tussen feiten en beleving,

'EEN GOEDE CANON VERTREKT BIJ DE INTERESSE VOOR HET EIGENE ÉN LAAT DE INTERACTIE MET DE WERELDGESCHIEDENIS ZIEN'

de hoofdbestanddelen van een goede lesmethode." Hoogste tijd dus voor een historische canon, vindt De Boer met zijn collega's.

Maar welke? De neo-patriottische canon van glimmende knopen en heldhaftigheid? De politiek correcte van retrospectieve schande? Of de wetenschappelijke van amorele feiten?

De Boer: "Die laatste natuurlijk. Op de radio hoorde ik het onlangs weer: dat de canon slechts een vuig nationalisme

zou dienen, dat de enige canon een mondiale zou kunnen zijn. Onzin! Hier wordt het belang van basiskennis verward met negentiende-eeuwse passie en bruine ansichtkaarten. Een goede canon vertrekt bij de interesse voor het eigene en laat vervolgens de interactie met de wereldgeschiedenis zien. Het aardige is juist dat die twee niveaus volledig verweven zijn."

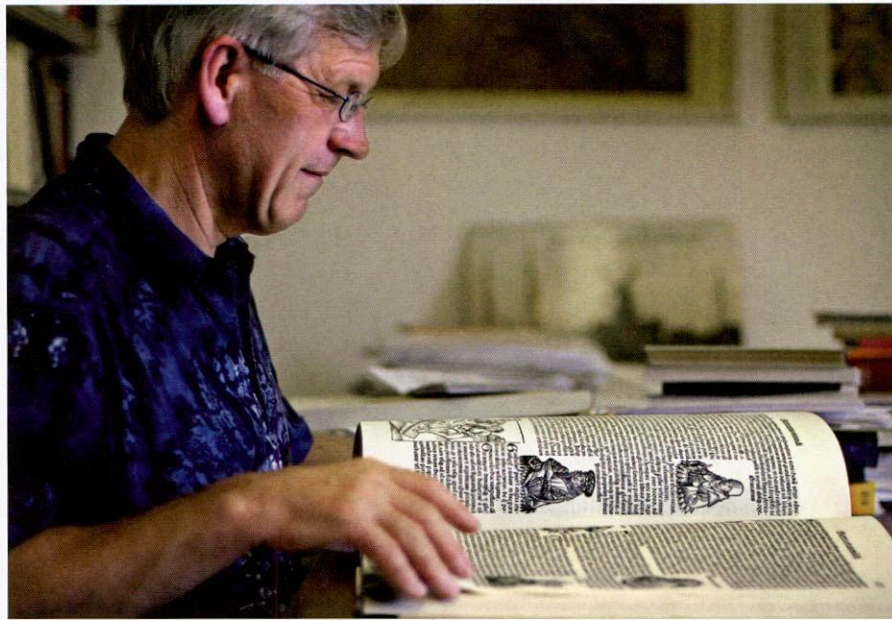
VERKLARING VAN HET GROTE NEE

En waarop berust dan wel dat 'eigene'? Vertederende klompen, vaders Cats & verdraagzaamheid? Of, nu het taboe is gesneuveld, ook op slavernij en brute zeehelden? De Boer hoeft niet lang na te denken. "Twee van mijn stokpaardjes zijn de moderne devotie en de ontginning in de Middeleeuwen. Met die twee typisch Nederlandse thema's zouden we niet alleen onszelf beter begrijpen, maar buitenlanders en nieuwkomers zouden ons ook beter begrijpen."

Met de moderne devotie, de veertiende-eeuwse religieus-culturele beweging van praktische vroomheid, is volgens De Boer bijvoorbeeld te begrijpen waarom Nederlanders zo massaal tegen de Europese grondwet hebben gestemd. "Het is die individualistische mentaliteit van zelf denken, zelf lezen en oordelen, die je toen al in de steden vond. Een mentaliteit die ze ook toen al in botsing bracht met Brussel."

De ontginning hoort daar ook bij. "Met Bangladesh zijn wij een van de weinige landen die geloven in de maakbaarheid van de natuurlijke leefomgeving. Er is hier geen vierkante kilometer die niet gevormd is door mensen. Dat is niet zo maar een cliché, dat heeft zich vastgezet in ons onderbewustzijn en heeft bijge-

'HOE KUNNEN WE ONSZELF KENNEN, ALS WE ONZE WORDINGSGESCHIEDENIS ZIJN VERGETEN?'

dragen tot een ethos van samenwerking en solidariteit. Permanent overleg, van onderaf gevormd, in genootschappen en heemraadschappen. Het is echt verbluffend hoezeer wij nog verbonden zijn met die Middeleeuwse manier van denken."

Die mentaliteit – niet te verwarren met een mythische 'volksaard' – is echter zozeer geïnternaliseerd, dat ze onzichtbaar is geworden. Vooral in het geschiedenisonderwijs, waar eindexamens "volstrekt willekeurige onderwerpen" als Vietnam en de Amerikaanse vrouwenbeweging behandelen. Hoe kunnen we onszelf dan kennen, vraagt De Boer retorisch, als we onze wordingsgeschiedenis zijn vergeten? "Zeker in deze tijd van globalisering en integratie leidt dat tot verwarring. En verwarring is de grondslag van onzuivere beelden van vroeger." Dat 'wij' toen niet alleen toleranter waren, maar ook dat de 'gemeenschap' nog een harmonieus geheel was. De Boer: "Een mythe. Zo tolerant waren we vroeger niet. De Nederlanden waren wel toleranter dan andere landen, maar dat was eigenbelang: welbegrepen eigenbelang. Aanpassen was het devies. Onze voorouders stonden dicht bij het beleid van minister Verdonk dan je zou denken. Zo is ook integratie altijd een issue geweest. Denk aan de komst van de 'Spaansche Brabander', de Portugese joden met hun vreemde talen en mores. Het graafschap Holland telde amper 400 duizend inwoners, maar een achttiende-eeuws toneelstuk voerde Van Oldenbarnevelt en prins Maurits al ten tonele in een felle discussie over het

land dat te vol was! Maar onze Gouden Eeuw dankt wel zijn goud aan de vreemdelingen die hier werden gedoopt."

RISICO: IDEOLOGISCHE DIENSTBAARHEID

Historisch besef toont continuïteit, vindt de Boer, en geeft reliëf aan de uniciteit van het heden en aan hoogdravend onbehagen. Gegronde redenen dus om het geschiedenisonderwijs hoger op te helpen, mét de kapstok van de chronologie. Cultuur, zei Huizinga, is de wijze waarop een volk zich rekenschap geeft van het verleden. Maar daarin schuilt al een zekere selectiviteit: het gevaar van *making history*. Zijn historici zich bewust van de sociologisch markante *timing* van de roep om een historische canon? "Het verleden", begint De Boer nog rustig, "is niet te isoleren van het heden. Het vak geschiedenis draait om het stellen van nieuwe vragen die voortkomen uit de problemen van het leven. Maar daarbij moeten we recht doen aan oude feiten, niet aan jonge sentimenten." Daarom is het volgens De Boer ook zo'n slecht idee om, zoals minister Van der Hoeven heeft voorgesteld, een referendum te houden over de canon. Voorbeeld? Terwijl het tafelblad onder zijn vuist begint te trillen, bliest De Boer: "De Grootste Nederlander, Pim Fortuyn! Een gotspe!" Maar ja, zegt hij weer koel, het gevaar van ideologische dienstbaarheid ligt altijd op de loer. "Daar moeten we voor waken, juist door de geschiedenis goed voor het voetlicht te brengen en de gaten in de canon te dichten." Zijn

eigen Teleac-serie kan daarbij helpen. En, benadrukt De Boer, vergeet ook een mooischrijver als Geert Mak niet. "Je hoeft het niet altijd met hem eens te zijn, maar hij kweekt interesse. En de meeste historici weten veel, maar weten het niet altijd te laten spreken." Hoe huiverig hij ook is voor ideologisch misbruik van de geschiedenis(les), bezwaar heeft De Boer niet tegen de hernieuwde aandacht van de politiek. "Het centrum van de macht kan het onderwijs uithollen, maar kan het ook weer herstellen." En dat er een vleugje trots bij zit – het kan geen kwaad, zolang we niet zelfgenoegzaam worden.

VERWACHTINGEN TEMPEREN

Een aartsoptimist, noemt De Boer zichzelf. "Ik geloof in een permanent educatieproces. Ik denk daarom dat het niet zover komt dat de politiek ons een canon oplegt – zoals in nazi-Duitsland. Daarvoor zijn wij, zie de moderne devotie, toch te nuchter. Bovendien, zie de ontginning, zullen we altijd blijven discussiëren over de canon. Wat uiteindelijk belangrijker is dan een afgeronde canon."

Wel moeten de verwachtingen wat worden getemperd, vindt De Boer. "Zoals er nu over de canon wordt gesproken, lijkt het een panacee voor existentiële crises. Maar het zou een groot misverstand zijn te denken dat historisch besef voor goedmoedsrust zorgt. Wat mij betreft is het precies omgekeerd. Het draait juist om nieuwsgierigheid, die hogere vorm van onrust."

MOHAMMED BENZAKOUR

Shakespeare & de Koran

Mohammed Benzakour (Marokko, 1972) is columnist en publicist. Met zijn boek *Abou Jahjah, nieuwlichter of oplichter?* (2004) bracht hij op indringende wijze in kaart hoe tendentiek in Nederland en België met het politieke fenomeen Dyab Abou Jahjah is omgesprongen. In 2005 verscheen *Osama's Grot*, een sprankelende bundel beschouwingen en columns op het breukvlak van twee culturen. Zijn publicaties leverden hem o.a. De Amsterdamse Media Prijs en de Zilveren Zebra op. In 2005 werd hij door het Humanistisch Vredesberaad i.s.m. het Huis van Erasmus uitgeroepen tot Vredesjournalist 2005/2006.

uw hoed afnemen. Ver weg van de gezwollen theaterwereld van de Randstad, ergens diep in de bossen van het Limburgse Heijen aan de Maas, werkt deze aartspurist met verbeten volharding aan de verplaatsing van Shakespeare's geest naar ons vasteland, ofwel: hij vertaalt. De sonnetten voltooide hij al in 1979, en sedertdien zwoegt hij onverstoord op diens voltallige verzameling toneelstukken (39 in totaal) – en als de goden meewerken legt hij er voor het zomereinde de laatste hand aan.

Hoe gaat Jan Jonk te werk? Als obsessie en perfectionisme een lichaam kennen, worden ze door Jan Jonk belichaamd. Wanneer er staat *'I had rather have her chased than chaste'* maakt de knappe kluisenaar ervan: 'Ik heb ze liever voor gekoos dan gekuis'. Immers, in deze vertaling blijft de essentiële herhaling van *chased* en *chaste* behouden. Waar Shakespeare rijmt, rijmt Jan Jonk ook. En waar in *Macbeth* een zin met tien bijtende s'en voorkomt, zoekt Jan Jonk naar tien bijtende

Goddank, ze bestaan nog, kranteninterviews die het nut van makreelpakpapier overstijgen: 'Alle vertalers en lezers van Shakespeare's toneelstukken en sonnetten moeten zich flink omscholen' (NRC Handelsblad 19 augustus).

Hij heet Jan Jonk en Jan Jonk is de minste niet. Als anglist en specialist Oud-Engels en Oud-Noors is Jan Jonk een autoriteit waarvan er in dit land geen tweede rondloopt. Zie zijn doopceel op internet en u zult bedeesd

equivalenten, al moet hij daarvoor de kosmos afreizen.

Een beetje Shakespeare-dilettant zal het dus niet verbazen dat Jan Jonk behoorlijk gruwet van het 'ondeugdelijke werk' van populaire Shakespeare-vertalers als Willy Courteaux, Peter Verstegen, Gerrit Komrij, Hugo Claus en Tom Lanoye. En over de nieuwste Ivo van Hove, *The taming of the shrew* (vertaald door schrijver Hafid Bouazza) schampert hij fijntjes: 'Als daarin twee zinnen van Shakespeare klinken zoals hij het had bedoeld was het al veel geweest.'

Nu, wat precies grieft Jan Jonk? Allereerst de stupiditeit om Shakespeare's Engels te verwarren met hedendaags Engels. De Britse duivelskunstenaar schreef namelijk in het Vroeg Modern-Engels en dat ligt vele malen dicht bij het Midden-Engels dan bij het hedendaagse. Bovendien vergeet men iets onvergeeflijks: de geest van Shakespeare, zijn *bedoeling*. En met 'bedoeling' bedoelt Jan Jonk dat het aantal lettergrepen, klemtonen, ritme, rijmwoorden en assonanties in de vertaling exact moeten overeenkomen met het origineel. Maar het ergste van alles: geen van de populaire heerschappen heeft het magistrale *Shakespeare's words* van David Crystal überhaupt aangeraakt. Dit boek rekent op ongenadige wijze af met de standaardhandboeken zoals uitgegeven door het fameuze Ox-

'ALS VERTALEN HERSCHEPPEN IS, DAN WORDT HET TIJD VOOR EEN FATSOENLIJKE VERTALING VAN DE KORAN'

fort University Press, waarin de grove fout wordt begaan door eigennamen en woordbetekenissen 'hedendaags' te interpreteren. Jan Jonk illustreert: *'minute'* was in Shakespeare's tijd de kortste tijdsaanduiding. Tegenwoordig niet, tegenwoordig kennen we de seconde. Dus als er in 'Midzomernachtdroom' staat *'I'll be back in seventy minutes'* moet dat logischerwijs worden 'Ik ben terug in zeventig seconden'. Geen steek tussen te krijgen. Shakespeare is onbegrijpelijk.

'Europa kan de wereld nog redden

Na haar spraakmakende 'Het Lugano Rapport' komt deze maand van Susan George ook 'Een andere wereld is mogelijk ALS...' in Nederland uit. George, 'grande dame' van het anders-globalisme, is verbonden aan het Transnational Institute in Amsterdam. Zij emigreerde van de VS naar Frankrijk, heeft drie kinderen en vier kleinkinderen. Een bevlogen activiste in mantelpak klaagt aan. TEKST **STAN VAN HOUCKE** FOTOGRAFIE **REUTERS/WFA**

“Het is een groot probleem voor het kapitalisme dat een groeiend aantal mensen volstrekt overtollig is. Ze zijn niet nuttig voor de productie en ook niet voor de consumptie, want ze produceren en consumeren niets bruikbaars voor het systeem. En het marxistisch idee dat het kapitalisme altijd een reserveleger arbeiders nodig heeft, wordt ronduit absurd wanneer het om miljarden individuen

gaat. Deze mensen zijn in feite een blok aan het been, want ook al horen ze er niet bij, ze creëren wel ecologische, sociale, en politieke problemen in al die lage lonen-landen waarin grote concerns investeren. Dus heb je twee keuzes: of je verandert het systeem zodat ook de overtolligen erin opgenomen worden, of je zoekt naar manieren om de bestaande wereld meer beheersbaar te maken. Aangezien de kloof tussen arm en rijk groeit en steeds meer mensen uitgestoten worden, ook hier in het rijke Westen, blijft alleen keuze twee over. In 'Het Lugano Rapport' beschrijf ik hoe het probleem van de overtolligen in de jaren zeventig van de vorige eeuw nog beheersbaar was, toen de wereldbevolking ongeveer vier miljard mensen telde. Wil de vrije markt zich ongestoord blijven ontplooiën dan zullen er dus drastische maatregelen moeten worden getroffen. Het kapitalisme loopt het gevaar dat de armen op den duur in opstand komen. Nu al krijgen de concerns in toenemende mate de schuld voor de kwalen van de wereld. Die ontwikkeling beschrijf ik in mijn boek op een allegorische en satirische manier om duidelijk te maken wat er eigenlijk al aan het gebeuren is zonder dat er sprake is van een of ander complot. Dat hoeft niet, ook zonder een daadwerkelijk complot

zijn de armen in de wereld afgeschreven. Zolang men de situatie laat voortbestaan blijven miljarden mensen gemarginaliseerd en daarmee vatbaar voor allerlei ziekten, het aantal hongerigen neemt toe, aids verspreidt zich almaar. Daarvoor hoeft men geen extra maatregelen te nemen.

EXPLOSIEVE STIJGING SLACHTOFFERS
De Bevolkingsreducerende Strategieën waarbij men bestaande ziektes laat voortwoekeren, zullen in de toekomst de bevolkingen in de derde wereld decimeren. Ik zeg niet dat die strategieën bewust worden toegepast, nog niet in elk geval, maar je ziet bijvoorbeeld wel dat aids niet werkelijk bestreden wordt. Omdat het vooral de armen treft die onbelangrijk

**'OOK ZONDER EEN
COMLOT ZIJN DE
ARMEN IN DE WERELD
AFGESCHREVEN'**

zijn, laat men de natuur haar beloop. De Verenigde Staten werd gedwongen te beloven vele miljarden te besteden aan de bestrijding ervan, maar het gebeurt ge-

Aidspatiënt in Livingstone, krottenwijk van Malota, Zambia. "Strategieën waarbij men bestaande ziektes laat voortwoekeren, zullen in de toekomst de bevolkingen in de derde wereld decimeren."

woonweg niet zoals iedere ingewijde weet. Een ander voorbeeld is het wereldwijd steeds schaarser worden van zoet water. Al meer dan een miljard mensen heeft geen zuiver drinkwater, en dat aantal stijgt de komende jaren dramatisch waardoor het aantal slachtoffers van ziektes explosief zal blijven toenemen. Ook aan dat probleem wordt niet echt serieus gewerkt. En dan de klimaatsverandering als gevolg van de toenemende milieuverontreiniging. Voorjaar 2005 werd het *Millennium Ecosystem Assessment* bekend gemaakt, waaraan 1300 wetenschappers uit 95 landen vier jaar lang werkten, het grootste onderzoek ooit naar de toestand van de aarde. Kofi Annan vatte het perfect samen toen hij zei dat de studie aantoont hoe menselijke activiteiten de aarde verwoesten en hoe we de biodiversiteit, de basis van al het leven, op grote schaal vernietigen. Het zijn de armen die als eersten de klappen opvangen, omdat ze geen geld hebben om de allerergste gevolgen op te vangen. Ook de wereldwijde milieuvernietiging wordt niet echt aangepakt. Integendeel, de verwoesting neemt toe. Intussen weigert president Bush zijn standpunt over Kyoto te veranderen, omdat het verdrag 'de Amerikaanse economie te gronde' zou richten. Hij heeft nog gelijk ook. Die economie kan alleen bestaan door

de vernietiging van de natuur en zo blijft de Verenigde Staten de grootste milieuvuiler die een kwart van alle broeikasgassen produceert.

IRRATIONALITEIT VAN HET SYSTEEM

Hoe je het systeem ook wilt noemen: kapitalisme, de vrije ondernemingsgewijze productie, neoliberalisme, de vrije markt, het maakt niet uit, kenmerkend is de irrationaliteit van het systeem. Zo verdwijnt er steeds meer werk naar de lage lonen landen, waardoor er in de rijke wereld een structurele werkloosheid ontstaat en een daling van de koopkracht. Het gevolg is overproductie en dus een economische recessie. Door voortdurend enorme geldbedragen te lenen, draait alleen de Amerikaanse economie goed, voor zolang dat duurt, want op een gegeven moment moet het zijn kaarten op tafel leggen. En ook de economieën van de lage lonen landen als India en China profiteren. Dat wil zeggen enkele sectoren van die economie, de kleine boeren in het binnenland blijven straatarm. De vraag is: wat moet men met al die overtollige mensen van wie het werk naar de derde wereld is verdwenen of die wegbezuinigd zijn? En wat gaat de vrije markt doen met de vele honderden miljoenen armen in Afrika, Latijns Amerika,

India en China? Het wezenlijke probleem daarbij is dat het voor een irrationeel systeem onmogelijk is om rationele oplossingen te vinden. In feite regeert alleen een economisch systeem dat maximale winsten eist voor minimale inzet. Het functioneert autonoom, op de bestuurdersplaats zit niemand. Zelfs topmensen uit het bedrijfsleven die bewust zijn van de werkelijke problemen en die verder vooruit kijken, worden gedwongen op korte termijn te denken en te handelen, aangezien ze verplicht zijn hun aandeelhouders tevreden te houden. Ze worden beheerst door de financiële markten en die kennen alleen de logica van vraag en aanbod, voor de rest handelen ze volstrekt irrationeel. Dus een oplossing kan nooit van dit economische systeem komen.

Om die reden is het noodzakelijk dat een economisch systeem ingebed wordt in het maatschappelijk en politiek bestel. Dat is ook precies wat de wetenschapper Karl Polanyi in veel van zijn boeken heeft aangetoond. Zolang de irrationele economische krachten niet gecontroleerd worden, hebben we geen schijn van kans om broodnodige veranderingen te bewerkstelligen. Het enige dat we kunnen doen is politici dwingen die irrationele krachten aan banden te leggen. In plaats van gewone menselijke behoeften te bevredigen is het doel van de huidige economie zoveel mogelijk winst maken om een kleine kaste van aandeelhouders tevreden te houden.

CONTROLE OVER GRONDSTOFFEN

We kunnen de economie democratisch sturen zoals bleek in de periode na de Tweede Wereldoorlog toen veel Europese landen geruïneerd waren en men desondanks in staat was in de behoeften van de meeste mensen te voorzien. Dus als de juiste politiek wordt gevoerd kunnen we

het fatsoenlijk organiseren en vandaag de dag is de wereld rijk genoeg om dat voor iedereen te doen. De enige verklaring voor de politieke koers van de Verenigde Staten is simpelweg het feit dat de Amerikaanse elite de militaire macht ziet als de beste manier om de controle te behouden over de grondstoffen. Die totale controle is ook een absolute noodzaak wanneer je met slechts vier of vijf procent van de wereldbevolking ongeveer een kwart van alle hulpbronnen op aarde verbruikt. Daarom heeft de Verenigde Staten meer dan zeshonderd militaire bases in zo'n 130 landen. Om geopolitieke redenen wordt nu een deel van die bases vanuit Europa verder naar het Midden Oosten verplaatst voor de olie, en naar Centraal Azië om de opkomende economische grootmacht China te omsingelen. De beleidsbepalers in de Verenigde Staten denken in Orwelliaanse termen, waarbij enkele grootmachten permanent om de suprematie strijden en nu wordt China gezien als een potentiële militaire vijand. Ik denk dat dit een heilloze weg is. Ik geloof in zachte krachten, misschien zit ik er volledig naast, maar toch ben ik van mening dat het mogelijk is. Bovendien loopt de gewelddadige weg op niets anders uit dan de totale vernietiging. Dat weten de Europeanen als geen ander, zoveel heeft de ervaring in die desastreuze twintigste eeuw hen wel geleerd. Wat ik in 'Het Lugano Rapport' met behulp van accurate gegevens wil laten zien is dat ons economisch model

'BUSH HEEFT GELIJK: KYOTO ZOU DE AMERI- KAANSE ECONOMIE TE GRONDE RICHTEN'

onherroepelijk in een soort fascisme zal eindigen, het logische resultaat van een systeem dat niet de bevolking maar een kleine elite dient en dat in een permanente staat van oorlog verkeert met mens en natuur. In mijn boek stel ik het neoliberalisme een universele machine is die het milieu vernietigt en talloze verliezers voortbrengt. Dat proces versnelde zich in de jaren van deregulering, privatisering en no-nonsense van Ronald Reagan. On-

Slachtoffer van hongersnood in Danan, Ethiopië.

Susan George: "Een oplossing kan nooit van dit economische systeem komen."

der zijn presidentschap verdubbelde het inkomen van de rijkste één procent van de Amerikanen terwijl tachtig procent van de gewone gezinnen erop achteruit ging. Het reële inkomen van Britse en Amerikaanse werknemers is nu lager dan in 1987. Internationaal gesproken is de laatste drie decennia de inkomensongelijkheid tussen het bovenste en het onderste vijfde deel van de mensheid tweemaal zo groot geworden. Ik wil dan ook benadrukken dat Europa het Amerikaanse confrontatie model op militair en economisch gebied niet hoeft te imiteren.

CONCENTRATIE VAN MACHT

Europa kan een alternatief bieden. Daarom heb ik ook als Franse staatsburger campagne gevoerd tegen de Europese grondwet. Een tegenstem geeft ons de mogelijkheid onze regeringen te dwingen een fundamenteel andere koers te varen dan de huidige waarbij een hele kleine economische elite steeds meer bevoordeeld wordt. Een beleid dat overal onvermijdelijk

tot geweld leidt. Kijk naar Irak, daar wordt een politiek gevoerd van totale onderwerping. De Amerikaanse regering wil daar de macht over alles, niet alleen over de olie maar tevens de macht over de hele wederopbouw. Het eerste wat het Amerikaanse leger deed toen het Bagdad bezette was het ministerie van Olie bewaken, het eerste wat de Amerikaanse bewindvoerder Paul Bremmer deed was alle Iraakse investeringswetten veranderen. Intussen zijn 100.000 Irakezen om het leven gekomen en is het land op elk gebied een chaos. Dat is het uiteindelijke resultaat van een economisch model waarbij de kapitalistische groei en efficiëntie voorop staan en alle andere waarden daaraan ondergeschikt zijn gemaakt.

De neoliberale doctrine komt erop neer dat elke vorm van maatschappelijke bescherming als een obstakel van de vrije markt wordt gezien en dus moet worden geëlimineerd. Democratie speelt daarbij geen doorslaggevende rol. We mogen over

steeds minder beslissen. Zo staat bijvoorbeeld letterlijk in de Europese grondwet dat de Europese Commissie het enige orgaan is dat het gemeenschappelijk welzijn bepaalt, dus niet het democratisch gekozen parlement. En dat is een angstaanjagende concentratie van macht. Er is sprake van maar bitter weinig echte democratie en daarom was dat referendum ook zo belangrijk. Het was de eerste keer in jaren dat de burger werkelijk iets gevraagd werd over Europa. Momenteel gaat de strijd om het creëren van een betekenisvolle democratie, want anders blijft er niet veel meer over dan stemmen over triviale zaken, zoals bijvoorbeeld welke kleur de vlag moet hebben.

EUROPA: DE ENIGE HOOP

Stapsgewijs wordt de democratie uitgehouden omdat de elites in de diverse landen een goed functionerende democratie als een hinderpaal zien. Chirac bijvoorbeeld zou het liefst willen dat het hele idee van een referendum nooit was gelanceerd. Vooraf dacht men dat het een gelopen race was, dat de grondwet met vlag en wimpel zou worden aangenomen. Nu knijpen ze 'm. Dat de bevolking zich werkelijk uitspreekt hoort namelijk niet. Onze elites zijn er diep van overtuigd dat men de bevolking nooit moet laten kiezen over werkelijk belangrijke zaken. Wat wij burgers moeten voorkomen is dat van de democratie een farce wordt gemaakt. We hebben nog een kans om er greep op te krijgen. Maar dan zullen de Europeanen wel een eigen weg moeten inslaan. Op dit moment is Europa de enige hoop. Het kan een sociaal alternatief zijn voor het destructieve Amerikaans model. Het heeft een soortgelijk bruto nationaal product, de bevolkingsaantallen verschillen niet echt, het heeft alleen niet dezelfde militaire capaciteit. Maar is dat echt noodzakelijk? Als Europa een eigen koers gaat varen, zal dat de situatie ook elders veranderen. Vergeet niet dat de Verenigde Staten zich tijdens de koude oorlog genoodzaakt zag een zeker aantal sociale wetten in te voeren, want ze konden hun eigen bevolking niet slechter behandelen dan de Sovjets deden. Sinds de val van het communisme echter wordt die sociale wetgeving steeds verder afgebroken. Nu weet ik wel dat het Europese bedrijfsleven dezelfde doelen heeft

als de Amerikaanse, en misschien verliezen we, maar toch: we kunnen het anders doen, we kunnen een echt debat beginnen, we kunnen bepalen hoe de samenleving georganiseerd wordt. Ik heb vertrouwen in de kracht van gewone mensen. Mochten we toch verliezen dan zal Europa op den duur in niets verschillen van de Amerikaanse maatschappij: ieder voor zich en god voor ons allen, zonder sociaal systeem en alleen voor de kapitaalkrachtigen fatsoenlijk onderwijs, medische zorg en huisvesting. De armen zullen in getto's opgesloten zitten, zoveel mogelijk in toom gehouden door de politie.

IRREËLE VERNIETIGINGSDRIFT

Het kapitalisme wordt gedreven door instincten. Interessant is dat terwijl de armoedegrens altijd nauwkeurig is gedefinieerd, er geen rijkdomsgrens bestaat. Er is geen officieel vastgestelde bovengrens. De hebzucht is oneindig. Daarnaast wordt het systeem beheerst door een buitengewoon prestatiegericht mannelijk drift: ik moet beter zijn dan jij, ik moet over je heen kunnen lopen. Hoewel ik niet zo voor genetische verklaringen ben omdat ze altijd te oppervlakkig zijn, moet er toch één of ander element bestaan dat dom

'MOMENTEEL GAAT DE STRIJD OM HET CREËREN VAN EEN BETEKENISVOLLE DEMOCRATIE'

tribalisme creëert, ongeciviliseerd gedrag, waar de cultuur geen greep op heeft en ons vermogen om cultuur te scheppen vernietigt. Tegelijkertijd besef ik dat zelfs dit geen verklaring is voor die enorme vernietigingdrift, want dieren hebben samenlevingen die veel meer competitie kennen. Ze vechten om het leiderschap, maar ze kunnen zich niet permitteren alle rivalen te doden omdat er dan te weinig overblijven om zich te beschermen wanneer ze door een grotere groep worden aangevallen. Biologen ontdekken keer op keer weer dat er in natuurlijke systemen evenveel samenwerking als competitie bestaat. Darwin had met zijn ideeën over natuurlijke selectie niet helemaal gelijk,

er zijn nuances, zo blijkt. Kapitalistische maatschappijen schijnen dit evenwel niet te begrijpen. Daarom geloof ik echt dat Europa een samenleving moet en kan ontwikkelen waarbij niemand uit de boot valt. Momenteel worden de mensen blootgesteld aan een ongelijkwaardige competitie binnen de Europese Unie, waarbij de burgers van West- en Oost-Europa tegen elkaar moeten concurreren op de interne arbeidsmarkt waar - zoals dit zo mooi heet - competitie vrij en onbelemmerd dient te zijn. En vervolgens wordt men blootgesteld aan de wereldwijde competitie, met andere woorden: de werknemers hier moeten concurreren met de werknemers in de lage lonen landen en de uitkomst daarvan staat natuurlijk bij voorbaat vast. Steeds meer wordt nu ook de dienstensector naar de veel goedkopere derde wereld overgeheveld. De enige rationele reactie op deze vorm van globalisering is het af te wijzen om zo onze eigen bevolking te beschermen. Tegelijkertijd zijn we verplicht de bevolking van de derde wereld te helpen door het afschaffen van de hoge import tarieven op hun eigen producten en het stoppen met dumpen van onze gesubsidieerde overschotten daar. Innovatief zou zijn als we zouden investeren in onderwijs en wetenschappelijk onderzoek naar zaken die de hele mensheid ten goede komen. Het Amerikaanse conflictmodel nabootsen is desastreus, zoals blijkt uit de geschiedenis van de Sovjet Unie. Uiteindelijk kon het Sovjetrijk de wapenwedloop niet meer financieren en ging ten onder. Het enige alternatief is een samenleving gebaseerd op de uitgangspunten van de Verlichting, dus op een humane levenswijze. Het idee van een vrije markt is daarbij zeker bruikbaar, maar dan niet een volstrekt ongecontroleerde markt. Daarnaast zijn nutsbedrijven nodig en maatschappelijke bescherming van de zwakkeren en solidariteit tussen generaties en volkeren. ”

Van Susan George zijn in het Nederlands 'Het Lugano Rapport' en 'De wereld kan veranderen ALS...' uitgebracht door Uitgeverij Lemniscaat, Rotterdam. Een overzicht van andere publicaties van Susan George is te raadplegen op www.tni.org/george

**VRIJ
OPNEEMBAAR
EN TOCH 4%
RENTE!**

Kijk snel op
www.asnbank.nl

NIEUW! ASN IDEEAALSPAREN. MET REGELMAAT EN 4% RENTE OP WEG NAAR UW IDEEAL.

Al sinds 1960 is de ASN Bank een bank met idealen. Een duurzame bank, die geen cent wil verdienen aan de uitbuiting van mens, dier en milieu. Toch kunt u bij de ASN Bank sparen en beleggen met een fors rendement. De nieuwe ASN Ideaalspaarrekening is daarvan een goed voorbeeld. Hiermee spaart u bijzonder effectief voor uw ideale spaardoel. Elke maand laat u een vast bedrag van minstens €50,- automatisch overschrijven naar uw ASN Ideaalspaarrekening. Tegelijkertijd verdient u over uw groeiende spaargeld een rente van maar liefst 4%. Dat gaat snel, maar ook in alle vrijheid. Want u kunt op elk gewenst moment kosteloos uw spaargeld opnemen. Ook kunt u direct vanaf uw spaarrekening betalen met de gratis PVC-vrije ASN Spaarbankpas. Open daarom snel een ASN Ideaalspaarrekening. Ga naar www.asnbank.nl of bel gratis 0800-0380.

RENDEMENT VOOR U + RENDEMENT VOOR DE WERELD = DUBBEL RENDEMENT

ASN Bank

VOOR DE WERELD VAN MORGEN

'Dit doet **geen recht** aan de plaats van **humanisten** in de samenleving'

TEKST **BOUDEWIJN CHORUS**
FOTO'S **ACHIEF HUMANISTISCHE OMROEP**

De Humanistische Omroep is onverhoeds in zwaar weer terecht gekomen. Op 1 september is een herverdeling van de zendtijd ingegaan, waardoor de toch al bescheiden bedeelde omroep in 2008 in totaal een derde minder tv-zendtijd zal hebben, en de helft minder radiotijd. De omroeporganisatie heeft de rechter ingeschakeld, maar de uitkomst van de bodemprocedure is ongewis.

Peter Blok in actie tijdens 'De vloer op'

"Het is geen bezuinigingsoperatie, maar een andere verdeling van zendtijd. Het Commissariaat van de Media heeft een nieuw systeem voor zendtijdverdeling bedacht, die een betere weerspiegeling zou zijn van de ontwikkelingen in de samenleving. Wij hebben drie onafhankelijke onderzoeksinstituten een analyse laten maken van de humanistische 'achterban', maar het Commissariaat legt hun conclusies gewoon terzijde." Directeur Bert Janssens van de Humanistische Omroep, zoon van een Rotterdamse dominee, is niet het type mens dat zich gauw opwindt, maar als we hem spreken op een zonnig terras in de hoofdstad wordt toch snel duidelijk dat hij van binnen kookt. Toch moeten we eerst even weten hoe de formele vork in de steel zit, want we leven nog altijd in een land van regels, vooral als het publieke geldstromen betreft.

De toedeling van zendtijd aan 'genootschappen op geestelijke grondslag' is geregeld in de Mediawet, artikel 39-F. Naast de kerken (omroeporganisatie: IKON/ZVK/RKK) vallen onder het begrip 'genootschappen op geestelijke grondslag' een aantal religieuze stromingen als islam, boeddhisme, hindoeïsme, en de joodse religie. Ook de humanisten en de Vrijdenkers doen mee, in de Humanistische Omroep.

Alle genootschappen dienen eens in de vijf jaar hun 'geloofsbriefjes' af te geven. Daarin moet onderbouwd worden dat de stroming geworteld is in de samenleving, waarbij tevens moet worden aangegeven hoe groot het aandeel van de stroming is, oftewel hoe breed of smal de 'aanhang' is vertegenwoordigd. Bij de nieuwe verdeling van de zendtijd worden de genootschappen in een rangorde beoordeeld, waarbij in klasse A de grote stromingen met een achterban van meer dan twee miljoen 'zielen' zijn ingedeeld. Klasse B betreft stromingen van een half tot twee miljoen en klasse C stromingen met een achterban van minder dan een half miljoen. De Humanistische Omroep is al op voorhand in klasse C ingedeeld.

HUMANISTEN HEBBEN GEEN 'KERK'

"Dit systeem is alleen daarom al onjuist, omdat je een constituerende factor in de Nederlandse samenleving, zoals het humanisme, niet zomaar kunt gelijkstellen met nieuwe of relatief jonge stromingen, hoe hard hun cijfermatige aandeel in de Nederlandse samenleving wellicht ook groeit, zo stelt Janssens. "Maar het grondprobleem bij zo'n systematiek is, dat de diverse organisaties niet gelijkwaardig zijn, omdat hun achterban volkomen verschillend georganiseerd is. Kerken hebben 'leden', gelovigen die

als aangesloten bij het kerkgenootschap staan geregistreerd. Maar humanisten hebben geen 'kerk'. Zij kunnen wel lid worden van een humanistische organisatie, maar op basis waarvan? De een is geïnteresseerd in informatie en debat, die wordt lid van het Humanistisch Verbond. De ander is meer geïnteresseerd in de hulpverleningskant en wordt lid van Humanitas. Ouders die hun kinderen in aanmerking willen laten komen voor humanistische vormingsonderwijs worden lid van HVO. Van andere huma-

'HOE KUN JE HUMANISTEN OP DEZE MANIER VERGELIJKEN MET LEDEN VAN EEN KERK?'

nistische organisaties, zoals Hivos, kun je niet eens lid worden, alleen donateur. Er zijn dan ook véél meer 'overtuigde' humanisten dan de leden van alle humanistische organisaties bij elkaar. Hoe kun je dat vergelijken met kerkgenootschappen? Als overheid heb je de plicht om, als je een schaars goed verdeelt, gegadigden gelijk te behandelen, óók als het om niet direct gelijkwaardige organisaties gaat. Dan moet je dus een rechtvaardig criterium bedenken. De

SUCCESSVOLLE RECENTE PROGRAMMA'S VAN DE HUMANISTISCHE OMROEP

TELEVISIE

(tussen haakjes de kijkcijfers in duizendtallen van de eerste uitzending en de herhaling)

Donderdag Documentaires

Johan Cruyff: En un momento dado (614) – film van Ramon Gieling
Dolle Zina (391) – Over vrouwen van islamitische oorsprong die in Nederland zijn komen wonen.
Malle Appie (661 + 444) – Het leven van Albert Mol
Alison's Baby (450 + 382) en *Alison's Geluk* (464). Engelse documentaires over de gehandicapte Alison Lapper.
M'n ogen zeggen alles (410 + 356) – Over het leven van Dick van de Heijde (38) die door een herseninfarct de totale controle

over zijn lichaam kwijtraakte. Ik neem gewoon mijn speelgoed mee (351 + 478) – De drukke Remy (4) wordt gevolgd van het ene opvanghuis naar het andere.

Films

Van Theo van Gogh: *Interview* (279) en *Cool* (636)
 Telefilm van Paul Ruven: *Het wonder van Máxima* (368)

Weliswaar geen hoge kijkcijfers, maar programma's waar veel (positief) op wordt gereageerd: *Liefde gaat door de maag* (gemiddeld 120) van Heddy Honigmann
De Vloer Op (gem. 120)

RADIO

Desmet Live met presentator Theodor Holman (dinsdag- en

vrijdagmiddag) roept vaak reacties op. De uitzendingen hebben inmiddels ook een vaste groep luisteraars die reageren op de onderwerpen via het forum. Er waren natuurlijk veel reacties op de uitzending van 2 november 2004, de dag waarop Theo van Gogh werd vermoord en Holman vrienden en collega's van Theo aan tafel had.

Spraakmakende radiodocumentaires (in Radio Atelier) waren er van Kees Wieringa: *Een gabber in driedelig pak* (februari 2005) waarin hij de activiteiten van voorman Jan Teijn, en zijn groepering de Nationalisten, kritisch volgt.
 Van dezelfde maker *Wij komen in de hemel, jullie in de hel* (juli 2005), waarin hij optrekt met drie Turks-Nederlandse jongens die

zich eigenlijk helemaal niet willen aanpassen aan de Nederlandse maatschappij.

Hoorspelen

Marlies Cordia maakte een aantal bijzondere hoorspelen die door een enthousiaste groep luisteraars (getuige de reacties) werd beluisterd.

Ik Zeeuws meisje met Ricky Koole in de hoofdrol, werd in 2002 onderscheiden met de prestigieuze Prix Europa.

In juli en augustus 2004 werd *De Groetzone* uitgezonden. Zes hoorspelen, geschreven door net afgestudeerde drama-auteurs. Het thema: Moderne omgangsvormen. Ook weer onder regie van Marlies Cordia.

Bert Janssens: "Onze argumenten snijden absoluut hout, maar ze worden weggewuifd."

Commissie Hirsch Ballin heeft begin jaren '90 al aangegeven, dat humanisten zich niet organiseren, maar er wel zijn, en dat met hun aandeel in de samenleving ook rekening gehouden dient te worden. Daar kan het Commissariaat niet zomaar vanaf stappen. Dit is geen gelijke behandeling, ons is veel strenger de maat genomen dan anderen."

VREEMDE MAATSTAVEN

Maar ook de vergelijkingen op zich zijn dubieus en aanvechtbaar, legt Janssens uit. "Er zijn bijvoorbeeld 4,5 miljoen gedoopte katholieken. Op basis daarvan zegt het Commissariaat, dat deze stroming automatisch in klasse A valt, want 4,5 miljoen is meer dan 2 miljoen. Maar tegelijk weten we, dat 60 procent van de gedoopte katholieken zichzelf buitenkerkelijk noemt en van de rest bezoekt 45 procent bijna nooit een kerk. Dan blijven dus hooguit 990.000 katholieken over, die je ook als zodanig kunt meetellen. Daarmee zouden ze automatisch in categorie B terecht komen, waar de humanisten trouwens ook thuis zouden horen." Merkwaardig is ook, dat kinderen, die humanistisch vormingsonderwijs genieten, evenmin als hun ouders mogen worden meegeteld. Protestantse kinderen bijvoorbeeld tellen wel mee, want die zijn gedoopt en tellen al van jongs

af mee. Bij de humanisten wordt alleen gekeken naar volwassenen.

Bij het tellen van de islamitische stromingen geldt een zomogelijk nog vreemdere maatstaf: als één van de vier grootouders afkomstig is uit een overwegend islamitisch land, wordt de immigrant geacht moslim te zijn. Janssens: "Dat betekent dat bijvoorbeeld ook Libanese christenen of Iraniërs die het Khomeyni-regime ontvlucht zijn worden meegeteld. Een merkwaardig gegeven, dat haaks staat op het criterium dat het Commissariaat voor de Media zelf

'DIT IS TOCH NIET TE RIJMEN MET DE SECULARISERING IN DE SAMENLEVING?'

stelt: het moet gaan om *daadwerkelijke affiniteit* met de betreffende geestelijke stroming. Daarom ook hebben wij onze aanvraag gebaseerd op mensen die bewust kiezen voor humanistische voorzelingen én mensen die zeggen dat ze humanistisch zijn, en niet tegelijk ook iets anders. Dan hebben we het toch echt over meer dan een half miljoen mensen in Nederland."

GROTE IMPLICIETE AANHANG

Ondanks deze ongelijkwaardige criteria heeft de Humanistische Omroep kwalitatief en kwantitatief onderzoek laten doen naar de 'achterban', door drie gerenommeerde instituten, waaronder het prestigieuze Verwey-Jonker Instituut. Rob Tielman, lid van de programmaraad van de Humanistische Omroep en oud-voorzitter van het Humanistisch Verbond, stelde dit voorjaar in 'Het ei van Erasmus': "Het Commissariaat heeft zich onvoldoende rekenschap gegeven van de betekenis van deze drie wetenschappelijke onderzoeken. Die zijn onafhankelijk van elkaar gehouden en tonen aan dat maar liefst dat 41 procent van de volwassen bevolking de definitie van humanisme onderschrijft, dat mensen zelf zin en vorm aan hun leven moeten geven zonder een beroep te doen op een veronderstelde hogere macht. En als gevraagd wordt naar de voorkeur voor voorzieningen als geestelijke verzorging of vormingsonderwijs op school dan kiest zo'n 15 procent voor het humanistische dienstenaanbod. Ofwel zo'n twee miljoen volwassen Nederlanders."

Naast deze ondubbelzinnige conclusie van de primaire onderzoeksvraag naar daadwerkelijke affiniteit met het humanisme, hebben de onderzoeken extra ondersteunende gegevens opgeleverd. Het Verwey-Jonker Instituut heeft bijvoorbeeld een representatieve enquête gehouden onder 3000 personen. Van deze groep gaf 39 procent blijk van een humanistisch mens- en wereldbeeld. Wetenschappelijk verantwoorde extrapolatie wijst uit, dat dit gelijk staat aan vijf miljoen personen. Hiervan rekent 17 procent zich als behorend tot de humanistische stroming. Het onderzoeksteam: "Hieruit valt te concluderen dat het humanistisch gedachtegoed een brede weerklink vindt onder de bevolking van ons land, maar ook dat er sprake is van een grote impliciete aanhang van het humanisme. Omgerekend betreft dit drie miljoen personen, ofwel een kwart van de totale bevolking van 18 jaar en ouder."

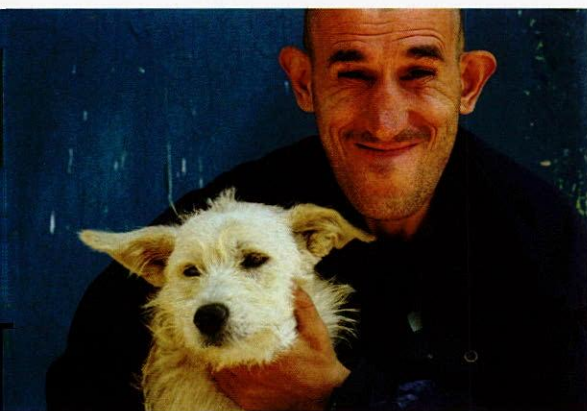
Overigens blijkt uit hetzelfde onderzoek, dat bijna de helft van de humanisten tevens een andere godsdienstige of levensbeschouwelijke stroming aanhangt. Tegelijkertijd is het humanistische gedachtegoed doorgedrongen onder de aanhangers van allerlei godsdienstige gezindtes, met name bij het

boeddhisme en hindoeïsme. Maar ook liefst 9 procent van de zich katholiek noemende mensen wenst zich tevens te afficheren als humanist.

MOSLIMS MEER, HUMANISTEN MINDER

Tielman hekelde ook het feit, dat de Humanistische Omroep minder zendtijd krijgt toebedeeld dan de moslims, van wie het Commissariaat voor de Media een schatting aan achterban van ruim een miljoen accepteert. Directeur Janssens daarover: "Wij gunnen iedere omroep alle zendtijd, maar niet op basis van een ongelijke behandeling." Het streven van het Commissariaat om de kleinste omroepen (joden, boeddhisten, hindoes) zichtbaarder te maken, kan hij onderschrijven, en dat de Nederlandse Moslimomroep intussen een grotere achterban heeft dan bij de vorige zendtijdverdeling, is duidelijk. "Maar waarom zou dat ten koste van de humanisten moeten gaan, juist nu de samenleving op alle fronten barst van de seculariserende tendensen? De enige niet-religieuze van de kleine omroepen moet nu zendtijd inleveren. Dat is toch niet te rijmen met de ontwikkelingen van de afgelopen decennia?"

Janssens wijst voorts op de taak die de Humanistische Omroep volgens hem juist nu heeft in het publieke debat van normen en waarden. "Neem 'tolerantie'. Die waarde is binnen de humanistische traditie heel lang een verheven morele norm geweest. Dat is een zwaard waar we zelf in zijn gevallen. We komen erachter dat tolerantie ook betekent dat je vaststelt wanneer je niet tolerant bent. Je moet beseffen dat in de hiërarchie

Uit: Georgi and the Butterflies (Zilveren Wolf)

Theodor Holman (Radio Desmet Live) in gesprek met Gijs Groenteman.

van waarden tolerantie soms even niet telt en een andere waarde wel. Dat is bij uitstek een humanistisch debat. Wat dat betreft ben ik erg trots op ons discussieprogramma op de radio: 'Desmet Live'. Iedere week weer duiden we vanuit levensbeschouwelijke hoek wat er in Nederland gebeurt. Dát is de functie van de Humanistische Omroep, en van

'WIJ GUNNEN IEDER VEEL ZENDTIJD, MAAR BEOORDEELD OP FAIRE CRITERIA'

elke levensbeschouwelijke omroep: niet zozeer het geven van informatie, maar inzicht en inspiratie. En de humanistische traditie, die al meer dan 500 jaar in Nederland bestaat en ook de kerken enorm heeft beïnvloed, is daarbij ontzettend noodzakelijk. Nee, deze beslissing doet geen recht aan de plaats van humanisten in de samenleving."

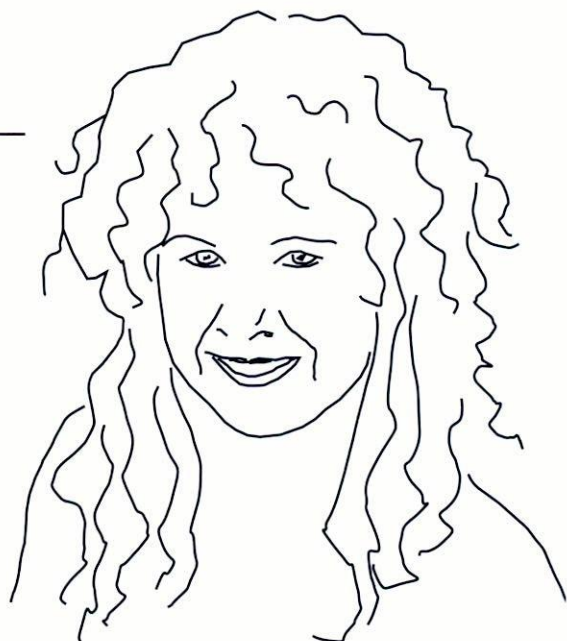
Maar kwaliteit van programma's speelt geen rol bij de beslissing van het Mediacommissariaat. Behalve de Humanistische Omroep gaat ook de IKON er nu flink op achteruit. Drie van de vier grote documentaireprijsen werden dit jaar door juist die twee omroepen binnengehaald. Op het belangrijkste internationale festival voor documentaire films (IDFA) wonnen co-producties van de Humanistische Omroep de twee grote prijzen. Janssens: "Hoe je het wendt of keert: wat het Commissariaat nu doet komt neer op verlies van expertise en

dus kapitaalvernietiging voor de publieke omroep."

De Humanistische Omroep heeft geprobeerd in een Kort Geding de invoering van de herverdeling van zendtijd op te schorten. De rechter vond echter het spoedeisend belang niet opwegen tegen de gevolgen van uitstel. Ook omdat de zendtijdkorting in het eerste jaar nog relatief beperkt is, besliste de rechter dat het beter is, om de bodemprocedure af te wachten. De uitslag daarvan, én de duur, is vooralsnog ongewis, al stelde de rechter tevens, dat "op voorhand niet mag worden uitgesloten" dat de beleidslijn van het Commissariaat voor de Media de rechterlijke toets niet kan doorstaan. "Er speelt hier een groot verschil tussen gelijk hebben en gelijk krijgen. Onze argumenten snijden absoluut hout, maar ze worden weggewuifd door het Commissariaat. We hebben het gevoel in het vierde plaatje van het 'Drosteblik' te zitten. Zie van daaruit maar eens onder de aandacht te komen. De politiek? Die is tot nu vooral met de grote operatie in de publieke omroep bezig geweest. Maar de tijd begint nu toch echt te dringen. Er dreigen programma's te verdwijnen die vele mensen dierbaar zijn."

De Humanistische Omroep wil graag de banden met haar kijkers/luisteraars aanhalen, al was het maar om duidelijk te maken dat velen zich herkennen in de uitgezonden programma's. Bent u een van die 'ontelbare' humanisten, meldt u dan aan op www.humanistischeomroep.nl

CARRIE

BEVUILING

“Wat sta je nou te lachen?” Een van de Koninginnen van de Nacht staat met gebalde vuisten voor me. Vroeger was ze dakloos, verslaafd en werkte ze op de Keileweg. Sinds een jaar probeert ze in een internaat keihard aan alledrie wat te doen. ‘Ik lach niet om jou,’ zeg ik nog zwakjes. Maar ik kan er niks aan doen, ik moet lachen. Het is ook zo’n absurd verhaal. Ze was met de metro gegaan. Op halte Marconiplein had ze afgesproken met een vriendin. Toen ze in de hal stond te wachten, was ze weggestuurd. Vanwege samenscholing. Hoe ze dat in haar eentje had moeten doen, had de *security* er niet bij gezegd. En toen ze buiten op een stoepje in de zon was gaan zitten had ze een bekeuring gekregen. Vanwege: bevueling van het straatmeubilair.

Daar moest ik om lachen, ja.

Een stoep bevuilen door er op te gaan zitten? Waar een hond net op gepoept heeft, de buurman met longemfyseem op heeft lopen rochelen en de kauwgomresten sinds de tweede wereldoorlog aan vastgekoekt zitten?

“Het is zo vernederend, Car,” zegt ze en dan zie ik tranen in haar ogen. Ik sla een arm om haar heen. En besluit er een stukje over in te schrijven in de Rotterdamse krant. Over hoe schrijnend het gemeentebestuur in de praktijk uitwerkt, om de mensen van de straat zo op te jagen en te verspreiden over de stad.

Twee dagen later krijg ik een brief. Van een arts van 55 jaar. Een Surinaamse (lees: = zwarte) arts. Hij woont 35 jaar in Nederland, is getrouwd met een Nederlandse (lees: = blanke) vrouw. Hij heeft kinderen en kleinkinderen en een esculaap op de voorruit van zijn auto. En die esculaap, die doet het

hem. Daar wordt hij steeds voor aangehouden. De brief is een zakelijke opsomming van de aanhoudingen de afgelopen twee jaar. Met data en tijden.

Vijf keer werd de auto van deze meneer aan de kant gezet en moest hij zijn papieren laten zien. In twee gevallen wisten beide agenten niet wat een esculaap was. Maar dat maakte niet uit. Want alle vijf de keren geloofde de politie sowieso niet dat de man arts was. Dat de auto (een nieuwe dure kar,

‘ EN HOE ZE JE DAN BEHANDELEN, HET IS ZO VERNEDEREND’

want daar rijden die dokters in) van hem kon zijn. Of dat het zijn eigen papieren waren. “En hoe ze je dan behandelen, het is zo vernederend!” schrijft de Surinaamse arts. “En dan ben ik nog niet eens moslim.”

Toen ikzelf 30 jaar geleden in Rotterdam kwam wonen was er racisme binnen het politieapparaat, keek men bij de gemeente instanties neer op alles wat anders was, en werd je als junk opgejaagd tot diep in de oude wijken aan toe.

Natuurlijk is er in al die jaren wel wát veranderd. Met de kloof, de vernederingen en het discrimineren op huidskleur en afkomst. Het is erger geworden. Zeker de laatste tijd.

De vervuiling zit 'm niet in het straatmeubilair, of in de kont die erop gaat zitten, maar in het nieuwe beleid. Zou je ze daarvoor mogen bekeuren?

carrie1@chello.nl

VAN DOMINEE EN IKON-DIRECTEUR TOT HUMANIST

Herder in onmin met God

Het is van alle tijden: mensen vallen van hun geloof, ze komen tot de ontdekking dat ze kort of lang op het verkeerde spoor hebben gezeten. Meestal gaat er een hele strijd aan de inkeer vooraf, en dat levert behalve twijfel veelal verdieping op en een intenser beleven van het bestaan. Het overkomt niet alleen leden van de kudde, maar evengoed de beoogde herders. Wim Koole was, en is, zo'n herder.

TEKST **MARTIN DE JONGE**
FOTOGRAFIE **ERIK KOTTIER**

"Ik heb pas de begrafenis geleid van een goede vriendin. Toen ze vroeg of ik dat wilde doen heb ik haar opgebiecht dat ik de rituele teksten alleen nog maar kan zien als formaliteiten.

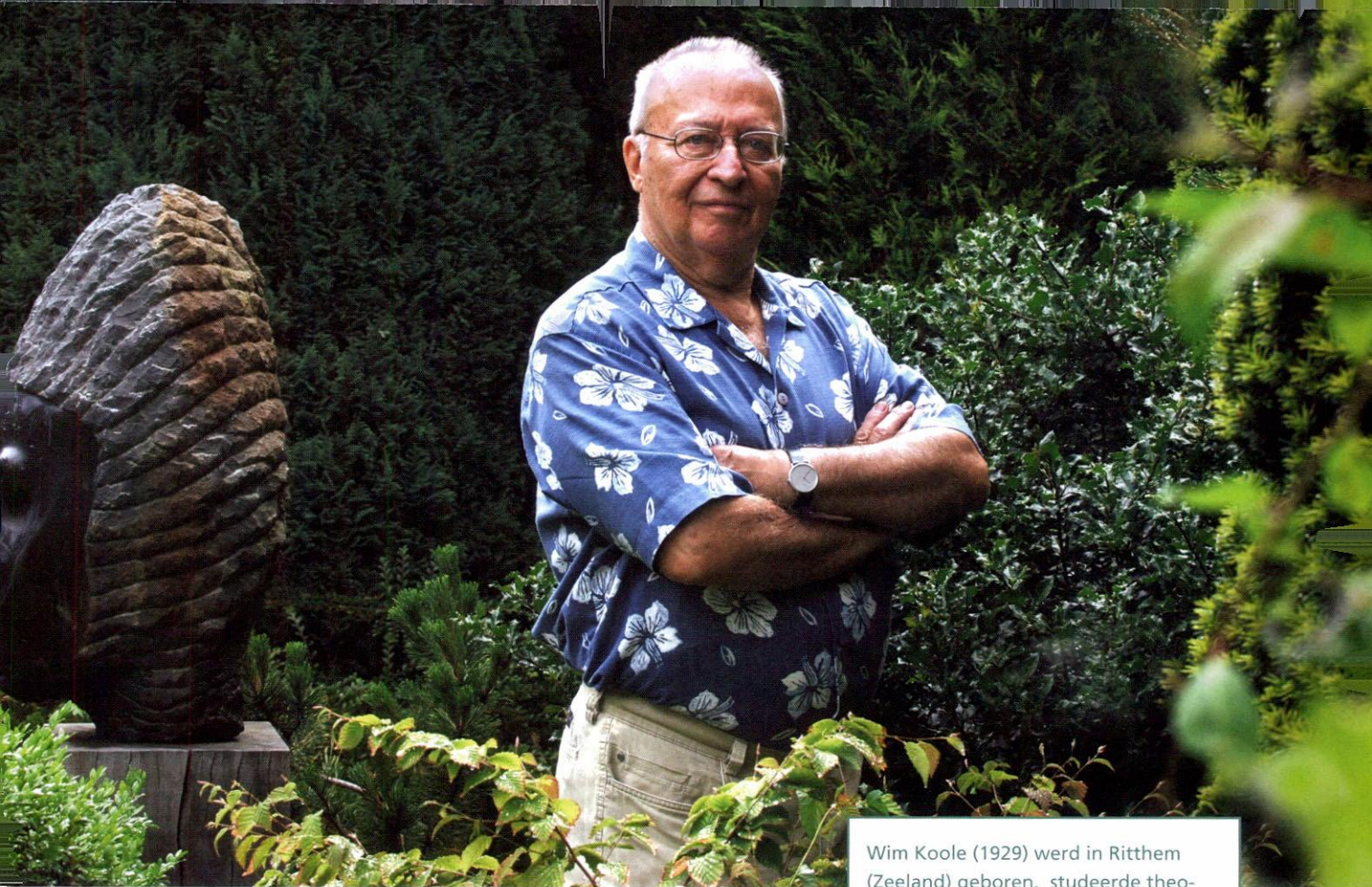
En dat ik die niet meer wil uitspreken. Wat heb ik nog aan die aanbiddingstraditie als ik er niets meer bij ervaar? Toen ik een goede vriend vertelde dat ik in onmin met God leef, zei hij: 'Als God maar niet met jou in onmin leeft.' Daar hoop ik dan maar op."

Het is duidelijk: tussen God en Wim Koole zit het niet goed meer. De geboren Zeeuw groeide op in de orthodoxe, 'bevindelijke' traditie van de protestantse kerk. Langzaam maar zeker sleet die

binding uit zijn leven. Zijn geloof leerde hem van de almachtige God die de wereld in zijn hand houdt en zijn kinderen beschermt. Maar de ervaring van het leven leert Koole anders.

Van grote invloed op de omslag in Koole's geloofsleven is de moord op vier journalisten van de IKON in El Salvador in 1982. Koole was destijds directeur van de interkerkelijke omroep.

"Die moord heeft mij heel diep geraakt. We zijn bij de IKON een hele tijd van slag geweest. Op een gegeven moment raakte ik zo verstrikt in mijn verdriet dat ik mijn werk niet meer kon doen." In die periode verscheen het boek van de Amerikaanse rabbijn Harold Kushner

Wim Koole (1929) werd in Ritthem (Zeeland) geboren, studeerde theologie in Utrecht en werkte acht jaar bij de AMVJ (Algemene Maatschappij voor Jongeren) – de Nederlandse versie van de YMCA - in Amsterdam en Zuid Limburg. In 1962 werd hij directeur televisie bij het IKOR (Interkerkelijk Overleg in Radio-en Televisieaangelegenheden), later de IKON. Bij zijn afscheid van de IKON in 1989 ontving hij een Ere Nipkow-schijf. Na zijn VUT was hij internationaal actief in oecumenisch omroepwerk en promoveerde in Leiden op een proefschrift over 'De Troost van Televisie'.

Met zijn eenmansbedrijf 'Video Ergo Sum' wijdt hij zich aan allerlei adviserende taken in de wereld van de media. Hij is getrouwd en vader van twee zoons.

'Als het kwaad goede mensen treft'. Zowel in de VS als in de Nederlandse vertaling een bestseller. De dood van zijn zoon op elfjarige leeftijd heeft Kushner zwaar getroffen. Zijn zoektocht naar troost verwerkt hij in dit boek. De strekking ervan is dat je bij ellende en verdriet niet God de schuld moet geven. Hij staat juist aan jouw kant. Hij lijdt met de mensen mee. Ook Koole las het boek en haalde er veel troost uit.

"Toen ben ik in verdriettherapie gegaan. Mijn therapeut stelde terecht vraagtekens bij het idee van de God, die medelijden is. Hij vroeg me: 'Wat hebben we aan Zijn medelijden? We hebben Zijn almacht nodig.' Dat trof me als zeer terzake. Een God zonder almacht is als bier zonder alcohol."

'JESUS WEES MENSEN EROP NAAR ELKAAR OM TE ZIEN'

RAFELS DIE BIJ HET LEVEN HOREN
"Ik zag Maarten 't Hart in Het Elfde Uur. Toen was net orkaan Mitch over

Midden-Amerika geraasd. Hij vroeg aan Andries Knevel: 'Had God nou die orkaan niet tien kilometer uit de kustlijn kunnen laten gaan?' Knevel gaf hier geen antwoord op en dat was heel verstandig van hem. Sommige vragen moet je open durven laten. Fijntjes voegde 't Hart nog toe: 'Ik leerde op school de liedtekst: 'Die wolken, lucht en winden wijst spoor en loop en baan / Zal ook wel wegen vinden, waarlangs mijn voet kan gaan.'

Onlangs was de herdenking van de bevrijding van Auschwitz. Van de weinige overlevende slachtoffers zijn velen er nooit overheen gekomen. Ik was ontdaan door de wrok en de pijn die werden uitgesproken... zestig jaar later... Ik wantrouw mensen die zulke verschrikkingen denken te kunnen verklaren. Voor sommige dingen is geen uitleg. Geweld, martelingen, rampen, dat zijn de rafels die bij het leven horen, waar je mee wordt opgezadeld.

"Dat heeft me ook vaak geërgerd in de christendommelijkheid: die drang naar verzoening, die alles toe moet dekken. Orkaan Mitch is over Midden-Amerika getrokken en heeft alles op zijn weg vernield. In een gebied waar mensen

wonen die het toch al zo moeilijk hebben. En dat zou dan een straf van God zijn? Die mensen hebben toch niks misdaan. Dat geldt natuurlijk ook voor de tsunami in Azië. Hebben die mensen een conflict met God? Wat moet je dan toedekken of verzoenen?"

De vraag ligt dan voor de hand wat God zelf van die verklaringen vindt. Koole lacht. "Ik wil niet eens weten of God iets met deze mensen heeft of wat hij daar van vindt. God is geen invuloefening. Die eisen die de mens; dat wil ik ver achter me laten. Ik heb daar niks meer

meel! God moet bij zichzelf blijven.”

SYNODEGREEP OP DE IKON

Zijn directeurschap bij de IKON heeft Koole's argwaan tegenover de 'kerk' behoorlijk gevoed. “Mijn tijd met de IKON heeft de band met de kerken wel gehavend, ja. In de eerste jaren werden we in synodevergaderingen ter verantwoording geroepen. Er werd bedreigd met ontslag. Of de kleine omroep op te heffen en de taak aan anderen te delegeren. Er was nauwelijks gehoor voor redelijke argumenten. Er werd autoritair gesproken en beslist.

Maar de IKON was radicaliserend en vaak anti-autoritair. We wilden een stem geven aan mensen die geen stem hadden. We informeerden over de vrijheidstrijd in Zuidelijk Afrika en Midden-Amerika. De kerken daar susten vaak de ellende; de vaderlijkheid van God als verkapte machtsuitoefening. Men diende zich te schikken naar de autori-

‘KERKEN SUSSEN VAAK DE ELLENDE. DE VADERLIJKHEID VAN GOD ALS VERKAPTE MACHTSUITOEFENING’

teit. Wij hadden juist grote affiniteit met rebelse theologen als Beyers Naudé en de Latijns-Amerikaanse bevrijdings-theologen.

Ik wil me niet meer schikken naar een benauwend stramien. Toen ik nog voorging in kerkdiensten, bad ik bij het ‘Onze Vader’ altijd ‘...uw rijk kome...’ in plaats van ‘koninkrijk’. Zonder bijzondere reden, ik vond het mooier, ruimtelijker. Eens kwam er na de dienst een boze man op me af met de vraag: ‘Waarom moet u zo te koop lopen met dat republikeinse gedoe!’

Soms verlang ik terug naar dat rotsvast vertrouwen dat ik had als tienjarige. Tegelijkertijd benauwt me dat. Het is een verlangen naar iets wat ik liever niet terug wil. Ik zie het niet als een persoonlijke vete. Ik heb op dit moment ook geen verlangen naar God. Ik daag God niet uit om zich aan mij te tonen. Mis-

schien komt dat wel weer terug, maar misschien ook niet. Ik wacht wel af wat er gaat gebeuren.”

BEWONDERING VOOR APOSTEL PAULUS

Koole kan ontroerd worden door het paradoxale waar de apostel Paulus over heeft geschreven. God is licht, maar er is zoveel duisternis. “Eén van de allermooiste vind ik: ‘God is getrouw want zichzelf verloochenen kan Hij niet’.” Uit de hartstochtelijke toon waarop Koole zijn bewondering voor Paulus uit, blijkt dat hij zijn geloof toch niet helemaal heeft losgelaten. “Ik ben zo geboeid door Paulus omdat hij de eerste public relations man van de christelijke gemeente was. Nota bene een man die aanvankelijk een vijand was. Als ik bedenk dat zo’n talentvolle en dichterlijke man voor die job is uitgekozen geloof ik weer in wonderen.” Het zou onzinnig zijn om religie helemaal te verwerpen. De mensheid heeft een essentieel verlangen naar iets wat ons te boven gaat, dus ook ik. Maar het geloof wordt nog steeds ontzettend misbruikt. Het onvermogen van het Vaticaan om eens werkelijk mee te denken met het lijden van de mensen, in plaats van vast te houden aan zogenaamde waarheden. Religie is zwaar belast en niet alleen het christendom.”

Bij zijn afscheid van de Theologische Universiteit zei hoogleraar Pieter Holthrop: ‘Religie is jezelf een vlot liegen. En het gekke is, dan blijf je nog drijven ook.’ Koole heeft niet veel op met deze visie op geloof. “Ik doe niet meer mee met het dromen van een vlot. Stel je voor, dan word je wakker en verdrink je alsnog! Een buitengewoon trieste gedachte, puur zelfbedrog. Ik wil die droom niet meer nodig hebben om te overleven.”

TOT IK ZELF TROOST NODIG HAD

Koole stelt, dat zijn geloof de uitspraak van Kuitert: ‘God is het blok, wij zijn de splinters’ benadert. Anders dan Kuitert laat Koole echter zijn geloof los, in plaats van er een nieuwe vorm aan te geven. De vaste rots waar Koole in zijn leven op had gebouwd, verbrokkelde onder zijn voeten. God was niet almachtig

maar ook niet schuldig. En dan blijkt uit het verdriet waar Koole mee bleef zitten dat God ook nog eens niet zo’n goede trooster blijkt te zijn.

“Ik hoor bij de generatie theologen die niets met troost had. In de jaren vijftig was de keuze tussen troost of uitdaging. Ik koos voor uitdaging. Troost was albast voor de ziel met berusten en je er bij neerleggen als sleutelwoorden. Tot ik zelf troost nodig had. Aan verdriet blijven altijd rafels hangen. Rafels kun je bijknippen, maar het blijven rafels. Natuurlijk, als er rafels aan mijn kleding zitten kan ik die omzomen. Maar waarom zou ik dat doen? Dan zie je ze niet meer, maar ze zijn er nog wel. Dus waarom zou ik ze dan niet gewoon laten zien?

Ik hoef geen troost te zoeken bij God. Daar heb ik vrienden voor. Ik neig steeds meer naar het humanisme. Jezus wees mensen er ook op naar elkaar om te zien. Jezus heeft mensen nodig. Ik heb veel met de joodse verhalen, waar mens en God heel dicht bij elkaar komen. Daar is veel meer aandacht voor de menselijke kant van God. Ik heb wel bewondering voor mensen die, ondanks alle ellende, hun relatie met God levend kunnen houden. Er zijn er maar weinigen die dat écht lukt. Maar wat brengt het mij om als Job door de knieën te gaan...

Op mijn leeftijd kom je steeds dichterbij het einde, natuurlijk. Ik ben niet bang om te sterven, maar ik verlang er ook niet naar. Als ik al een verlangen heb, dan is dat gebaseerd op nieuwsgierigheid. Zou er een hiernamaals zijn? Ik heb geen idee hoe het na dit leven gaat. Er wordt door de kerken altijd naar de hemel verwezen, maar voor mij gaat het om het leven nu: Leef alsof deze aardse werkelijkheid de laatste is. Als er een leven na de dood is, dan hoop ik dat er opheldering komt. Dat ik kan zien waar alles voor nodig is geweest.”

Martin de Jonge is freelance journalist en medewerker van Zinweb.nl, trefpunt van zingeving op internet.

Ethisch Naakt op het net?

Sinds de geboorte van het internet, zo rond het jaar 1995, is dat medium een wildwest-speeltuin geworden voor het vertonen van naakte vrouwen en mannen in plaatjes en in bewegende filmpjes. Velen een doorn in het oog, maar is er ook kwaliteit naast alle kaf? Zijn er idealistische sites in de marge van de platte commercie?

Motor achter de enorme groei van naakt-sites op het internet zijn *niet* de idealistische burgers met hun verlangen naar gave expressie van hun pure geest in een zuiver, zonbeschenen lichaam. Die praktijk is zo'n beetje begonnen in de jaren 1910 met de *Freikörper-kultur*, de reformbeweging van vegetarische zoonabbidders, huppelend in een bedauwd grasveldje na het genieten van een stortbad van koud water. Nog zijn het de aanhangers van de tegencultuur uit de jaren '60 en '70 (hier in Nederland piekend met Phil Bloom op tv en een affiche met een extatisch gaaf, bloot, mooi, politiek PSP-meisje in weiland, met koe). Dit moois bloeide vanaf de culturele revolutie van 1966 in het kader van de 'alles moet kunnen'-houding die de generatie van babyboomers heeft voortgestuwd.

BETALEN VOOR NOG EEN PLAATJE

De ware motor, wat zeg ik, de ware bulldozer van de vloedgolf van naakt op internet is veroorzaakt door gehaaid zakenlieden, die een ruim inkomen peuren uit overwegend mannelijke bezoekers. Willoos strompelend achter hun testosteron-aangedreven orgaan betalen zij abonnementsgeld om toegang te krijgen tot meer plaatjes en meer films. Grofweg, na het doen van enig veldwerk, constateer ik dat Playboy.com een van de meer gladgepolijste is in dit commerciële geweld. Onder de bloot-sites met een zeker gevoel voor klasse en stijl kan men ook Kindgirls.com en Domai.com onderscheiden, vrij van reclames, popups en andere agressieve marketing-trucs.

In de marge van deze meer of minder harde commerciële sites bestaan er

echter ook vele sites van idealisten die hun vorm van seksuele voorkeur en hun positieve waardering van seksualiteit vertonen. Buiten de marge van platte commercie bevinden zich de idealistische sites, die willen voorlichten of die vrijgevochten een eigen stelling innemen.

Puur idealistisch zijn sites als Shespot.nl die vrouwvriendelijkheid hoog in het vaandel dragen. Ik voel me als *card-carrying* lid van de tegencultuur verbonden en trots op dit soort boegbeelden van overwinning op het verstikkende puritanisme van de jaren '50.

KINDONVRIENDELIJK?

Maar een tegengestelde emotie maakt zich ook van mij zelf meester. Wat moet ik met de verbazende gevolgen in de marge van deze brede culturele revolutie? Om een internetsite kan ik zelf nog soepel heen surfen, maar al zappend op tv kom ik ongevraagd clips en muzieks-potjes tegen waarin 'pimps and ho's' hun seksuele ding doen op prime time, gadeslagen door kinderen van 2 tot 12 jaar, die (zo lees ik net) onderling in donkere

schuurtjes meteen graag imiteren hoe het is om het gezicht in een kruis van een ander kind te duwen. En daardoor de kans niet krijgen langzaam een eigen vorm van seksualiteit te ontdekken.

Ga ik nu getooid met pimpelpaarse armband samen met de *moral majority* eisen om dat zootje MTV-clips te dempen? Of vertrouwen we op de elasticiteit van de menselijke geest? Ik denk daarbij aan kinderen bij indianenstammen ver weg in de diepe Amazone, die toeschouwer mogen zijn van seks tussen volwassenen en daar geen beschadigd kinderzieltje van schijnen te krijgen. Of ik denk aan mijn schoolgaande kinderen, die bij hun leraren op de middelbare school vrolijk en zorgeloos opstellen inleverden met interessante seksuele verhalen. Hoe ver reikt onze ethiek?

Kees Kaldenbach

WEBSITES:

www.playboy.com
www.kindgirls.org
<http://www.domai.nl>
www.shespot.nl

Wat doen hulporganisaties in de praktijk?

Deze aflevering: Stichting de Vrolijkheid, die afleiding probeert te brengen bij jongeren die noodgedwongen in asielzoekerscentra verblijven.

Een beetje vrolijkheid

Ze poseren voor de camera of ze nooit anders hebben gedaan. Een serieuze strakke blik die na de flits direct verandert in meidengegiebel. "Nu jij, nu jij!" zeggen ze en de fotograaf wordt de gefotografeerde. In een heel klein klaslokaal in het asielzoekerscentrum van Alkmaar zijn Esada, Qoudsia, Sadaf, Ardina, Marina en Massalah bezig met een workshop van Stichting de Vrolijkheid. Aan de muur hangt een enorm schilderwerk dat de meisjes zelf hebben gemaakt. Ze vertellen: "We hebben eerst onszelf getekend. Eén persoon ging tegen de muur staan en de anderen tekenden dan haar omtrek. Daarna hebben we allemaal dingen geschilderd die typisch zijn voor Alkmaar. Een kaasmarkt en zo. En ook een groot huis dat te huur staat." Ze leggen verder uit dat de schildering een achtergrond is. Nu leren ze de digitale camera te gebruiken. Ze gaan voor hun eigen omtrek staan en maken dan foto's van elkaar. Uiteindelijk worden de beste foto's verwerkt in kijkdozen die zullen worden geëxposeerd.

CREATIEF INVESTEREN

In Nederland wachten 13.000 kinderen in 80 AZC's op de beslissing of ze mogen blijven of terug moeten naar het land waar ze ooit vandaan kwamen. Dat wachten duurt gemiddeld 400 dagen, maar er zijn kinderen bij die al vier jaar wachten. Ze hebben vaak vreselijke dingen meegemaakt voordat ze in Nederland kwamen en leven nu in onzekerheid over hun toekomst.

Wat opvalt aan de meisjes die meedoen aan de fotoworkshop is hoe 'Nederlands' ze zijn. Ze spreken de taal vloeiend, kleden zich volgens de laatste mode en praten over 'Goede Tijden, Slechte Tijden'. Nosrat Mansouri, die deze workshop leidt, zegt: "Sommige van deze meisjes moeten straks weer

terug naar een land waar ze een burqa moeten dragen. Dat kun je je toch niet voorstellen?"

Nosrat was zelf vluchteling. Hij is in 1991 vanuit Iran naar Nederland gekomen. "In die tijd ging het allemaal wat makkelijker dan nu. Ik kreeg vrij snel een status en kon Nederlands leren aan de Vrije Universiteit. Daarna ben ik aangenomen aan de Rietveld Academie." Tegenwoordig is Nosrat audiovisueel vormgever en zet zich onder meer in voor de Vrolijkheid.

DE SOMBERHEID EVEN VERGETEN

Kinderen in asielzoekerscentra horen nergens echt bij. Ze wonen in Nederland, maar een groot deel van hun leven speelt zich af binnen de hekken van het centrum. Veel centra bestaan uit barakken, waardoor er een soort campingsfeer heerst. De tijdelijkheid van het verblijf, niet het vakantiegevoel, is daarmee constant aanwezig. Echt aarden kun je er niet.

De organisatie die voluit Nationale Stichting ter Bevordering van Vrolijkheid heet, wil kinderen de mogelijkheid geven al die somberheid even te vergeten en leuke dingen te doen. Nosrat: "Het enige dat de kinderen echt willen, is normaal zijn. De dingen doen die alle kinderen doen." Door middel van creatieve projecten probeert de Vrolijkheid de kinderen leuke activiteiten te bieden, maar ze doet daarmee ook een investering in de toekomst. Deze kinderen lopen een verhoogd risico om later ernstige psychosociale problemen te ontwikkelen. Vanuit de gedachte dat kinderen waardering en bevestiging en een veilige omgeving nodig hebben, probeert de Vrolijkheid dat te voorkomen.

In het AZC in Den Helder is net het project de Verhalentent

Stichting de Vrolijkheid organiseert deze zomer het minifestival 'Barbies en Bommen', dat langs verschillende AZC's toert. Een intiem festival met kunstinstallaties van kinderen en kunstenaars. Ook zijn er mini-voorstellingen te zien van jongeren in samenwerking met Dogtroep en theatergroep DOX. Het festival is nog te bezoeken op 16 (try out), 17 en 18 september in AZC Utrecht en op 23 (try out), 24 en 25 september in AZC Wageningen.

Meer informatie over het mini-festival en het werk van de Vrolijkheid is te vinden op www.vrolijkheid.nl

n het AZC

afgesloten. Natasja Bolsius, centrumcoördinator legt uit: "We werken veel met vrijwilligers. De Vrolijkheid moet het voornamelijk hebben van donaties, dus we zijn erg blij als mensen zich vrijwillig voor ons in willen zetten." De Verhalentent heeft ze echter grotendeels zelf geleid, met de hulp van vrijwilliger Sigrid Ramaker. Tijdens dit project worden verhalen voorgelezen voor de allerkleinsten. Door een echte tent te bouwen, die ook nergens anders voor bestemd is, wordt een gezellige en speciale sfeer gecreëerd. De verhalen staan in een vrolijk gekleurd vilt boek van ongeveer een meter hoog en bieden aanknopingspunten voor knutselpartijen en kringgesprekken. Op de afsluitingsmiddag mogen ouders komen kijken wat de kinderen de afgelopen weken hebben gedaan. Ze luisteren naar het verhalenlied dat de kinderen uit volle borst meezingen, terwijl Sigrid ze begeleidt op de gitaar. Aan de muur hangen foto's van een verkleedmiddag in zelfbeschilderde fotolijsten. Natasja heeft een gigantische taart gebakken die de kinderen mogen versieren en samen met hun ouders mogen opeten. Het is een enorme drukte en voor de deur staan nog meer kinderen te roepen. Natasja: "Joh, soms worden de kinderen helemaal gek. Dan willen ze allemaal wel tegelijk bij je op schoot zitten en ze willen allemaal wat vertellen. Dat is best wel eens chaotisch, maar eigenlijk is het heel begrijpelijk dat de kinderen zo reageren." Als de kinderen vervolgens een mooi beschilderde doos meekrijgen, met hun eigen fotolijst en een klein cadeautje, is hun enthousiasme helemaal niet meer te stuiten.

OUD ZEER, NIEUWE HERINNERINGEN

Op de vraag of het altijd zo'n vrolijke boel is, reageert Natasja met: "Nee hoor, soms is het best heel moeilijk. Ook voor je-

zelf. Dan vertellen de kinderen, naar aanleiding van een verhaal, wat ze allemaal hebben meegemaakt. Daar kunnen jij en ik ons niks bij voorstellen. En het kan ook gebeuren dat je zelf de aanleiding helemaal niet ziet, maar dat een kind plotseling helemaal overstuur is. Toen we laatst foto's gingen maken van de verklede kinderen raakte een meisje ineens totaal ondersteboven. Ik denk dat het haar ergens aan deed denken, maar wat weet ik niet. Het enige wat je dan kunt doen, is haar vasthouden en proberen te kalmeren." De stichting kiest ervoor om ook ruimte te geven aan het verdriet en het verlies van de kinderen. Maar er wordt niet doelbewust naar gegraven. Het gaat erom dat de kinderen de mogelijkheid hebben om aan al hun dromen, wensen en herinneringen uitdrukking te geven en ze daarbij nieuwe vrolijke herinneringen mee te geven.

De wereld van het AZC is door zichtbare en onzichtbare grenzen afgebakend van de buitenwereld. Want niet alleen is het voor asielzoekers moeilijk deel uit te maken van de Nederlandse samenleving, die samenleving weet ook weinig van het leven in een centrum. Door de werken van de kinderen te exposeren hoopt de Vrolijkheid de grenzen te vervagen. Nosrat wijst op de bijkomstige werking van de creaties: "Veel kinderen moeten straks terug. Nederland is ze daarna vergeten. Maar doordat ze iets hebben gemaakt dat we kunnen bekijken, laten ze iets van zichzelf achter, een monument. Ze zullen dan voorgoed deel uit blijven maken van de Nederlandse geschiedenis."

TEKST IVONNE VAN AKKEREN

Mystiek

"Eenzaamheid, mystiek en verwarring. Die woorden horen bij mijn voettocht van Doetinchem naar kaap Finesterre, 70 kilometer voorbij Santiago de Compostella. Ik liep 2890 kilometer in vier maanden, en zoals alle pelgrims door de eeuwen heen verwachtte ik daarmee 'iets goeds' te bereiken. Dat goede lag in de tocht zelf. Ik wilde mijn eigen keuzes maken, mezelf daardoor beter leren kennen en ontdekken wat ik met mijn toekomst wilde. Ik liet weinig achter; nu heb ik wezenlijke vriendschappen en woon ik samen, destijds had ik geen

CANNABIS BLEEK MIJN GEVOEL ENORM TE VERSTERKEN

echte vrienden en woonde nog thuis. Deze reis leek me een mooi begin van zelfstandigheid. Ik sprong in het diepe. En ging soms kopje onder.

Ik was twintig en na mijn middelbare school had ik een jaar als postbode gewerkt om te sparen en me grondig voor te bereiden. Toen ik op 1 juli vertrok, ontmoette ik 's avonds meteen de behulpzaamheid die ik later nog vaak tegenkwam. Ik vroeg aan mensen of ik in hun wei mocht kamperen, maar kreeg een pannenkoek, een kamertje en verse jus d'orange bij het ontbijt. De dagen gingen voorbij met lopen, eten en een slaapplek zoeken. Vaak dacht ik niet bewust aan iets, keek om me heen, of speelde bestaande of zelfverzonnen muziek af in mijn hoofd. Mijn stemmingen veranderden snel. Soms was het afzien en sleepte ik de rugzak mee, soms voelde ik hem niet eens door de energie van de natuur. Ik probeerde mijn eenzaamheid te accepteren. Wanneer dat

Steeds meer jongeren kiezen ervoor om een tijd te reizen of in het buitenland te wonen. Wat trekt hen? Hoe beschouwen ze het land waar ze verblijven? En wat brengen ze mee terug? **Aflevering 2: Thijs van der Haar op voettocht naar Santiago en kaap Finesterre.**

en verwarring

lukte, voelde ik iets bijzonders: het echte alleen zijn. In Vézelay werkte ik twee dagen aan mijn eerste rondzendbrief. Daarmee sloot ik onbewust een fase af waarin ik tot mezelf was gekomen en wandelde ik een stormachtige periode tegemoet.

Vanaf het begin van mijn reis ontmoette ik mensen waarmee ik een mooi gesprek had of een eind opliep. Nooit langer dan een paar dagen, want ik wilde mijn reis, mijn keuzes, alleen maken. Er kwamen ook drugs op mijn weg. Ik zocht het niet op, maar kreeg regelmatig cannabis aangeboden. Eerder, in het lege Noord-franse land, zaten twee jongens op een strobaal te blowen, ze nodigden me uit, ik rookte en het saaie landschap veranderde in een prachtig universum. Met een andere reiziger ging ik na een joint het dorpscafé in, waar mannen met in de hemel reikende gebaren vertelden hoe ze van hun dorp hielden, innig dansten voor de jukebox en ons helemaal opnamen in hun sfeer. Was dat echt of was het mijn beleving? En nu, in het tweede deel van mijn reis, liepen werkelijkheid en waan steeds vaker door elkaar. Ik moest naar Dijon om mijn kapotte schoenen te vervangen. In de drukke stad voelde ik me verloren. Met een jonge zwerver rookte ik hasj uit zijn waterpijp, waarna ik verward door de stad zwierf. Na deze roes volgde griep, zoals later nog een paar keer gebeurde. Het duurde een week voor ik mezelf weer was en mijn conditie terug had.

Desondanks genoot ik enorm van de Morvan die ik nu inliep, met dichtbegroeide bossen die de paden veranderden in groene tunnels. Tot dan toe kampeerde ik wild of op campings, nu sliep ik in de open lucht, in kloosters, herbergen of bij dorpsbewoners. Het was vaak mooi weer, ik was het opzetten

en afbreken zat en overal waren afdakjes of gastvrije mensen. Ik stuurde mijn tent naar huis en voelde me veilig, rustig en positief.

Maar de steden waren keer op keer een ramp. Een rustdag in Le Puy werd een dieptepunt. Met zwervjongeren rookte ik een joint en ik kon in hun kraakpand slapen. Maar het voelde niet goed en midden in de nacht vluchtte ik totaal paranoïde naar een *gîte* (een slaaphut voor wandelaars). Cannabis bleek mijn gevoel enorm te versterken. Ik had behoefte aan contact, tegelijkertijd was ik onzeker over wat anderen van me dachten. Vooral in groepen en bij mensen die ik niet goed kon inschatten, werd ik erg angstig en onrustig. Het voelde alsof iedereen me in de gaten hield. Maar ook mijn positieve emoties werden erdoor versterkt. De mystiek van de kerkjes in Zuid-Frankrijk, in dorpen waar het leven al eeuwen hetzelfde lijkt, raakte me dan bijvoorbeeld nóg sterker. In Saint-Jean-Pied-de-Port schreef ik in mijn tweede rondzendbrief: 'Ik geloof

IK ONTDEKTE DAT MENSEN BANG ZIJN VOOR ZICHZELF

niet in een god waarvoor mensen moeten buigen, maar ga uit van een kracht in de hele natuur, inclusief mijzelf.' Ook tijdens deze pelgrimage voelt het zo dat ik alles op eigen kracht doe. Zo ontwikkel ik mijzelf, in plaats van op iemand anders te leunen. Als je je goed voelt kun je positieve energie aan anderen overbrengen. De wereld draait nu om mijzelf, maar ik weet dat ik er ook voor anderen wil zijn. Ik wil uiteindelijk hupverlener worden. Ik werd me er ook bewust van dat ik veel kracht haal uit

muziek maken en schrijven. Dat ben ik blijven doen.

Overigens blow ik tegenwoordig niet meer, en ooit maak ik deze tocht opnieuw 'nuchter' om hem te herbeleven en mijn vertroebelde herinneringen een plek te geven. De dagboeken van de eerste en de nieuwe reis wil ik verwerken in een roman. Maar dat idee heb ik pas sinds kort.

Toen, in Saint-Jean, dacht ik dat ik mijn doel bereikt had. Ik voelde me energiek, had al veel over mezelf geleerd en wist wat ik wilde. Spanje leek een *cooling-down*; een ontspannen laatste stukje. Maar het werd juist het zwaarste deel. De Spaanse uitgestrekte dorre vlakten, de vele wandelaars op weg naar Santiago, om de paar kilometer refugio's om in te overnachten. Ik voelde me er niet thuis en het avontuur was weg. Ik zocht nieuwe ervaringen. De drugs die op mijn pad bleven komen, kregen daardoor een nóg sterkere aantrekkingskracht. Ik experimenteerde en zocht de uiterste grenzen op, wat opnieuw grote angst veroorzaakte. En terwijl het eindpunt naderde, ontdekte ik juist daardoor waar mijn reis om ging: angst loslaten. Ik ontdekte dat mensen bang zijn voor zichzelf en daarom ook voor anderen. Ik ontdekte bij welke mensen ik me wél goed voelde. Zoals de zwerver met wie ik een slaapplek zocht en die volkomen vanzelfsprekend zijn eten deelde. Daar wilde hij geen geld voor aannemen, want op dat moment had hij genoeg. Of Jean van 56, met wie ik twee weken opliep en een geweldig gesprek had over ontwikkeling, wijsheid en onzekerheid. Zij kenden en waren zichzelf, ze leefden naar hun eigen behoeften.

Ik bereikte kaap Finesterre, vroeger het eind van de wereld, voor mij begin van de verdere reis."

MAX PAM

GELOFTE

Bladerend in de kranten die bij terugkeer van vakantie met hun sombere voorpagina's op mij lagen te wachten, werd ik getroffen door twee berichten die ogenschijnlijk niets met elkaar te maken hadden, maar die ik onmiddellijk met elkaar in verband bracht.

Het eerste bericht: in Frankrijk komt na 41 jaar de 68-jarige Lucien Leger vrij. Leger, die een jongen van elf jaar vermoordde, is de langstzittende gevangene in Europa. In gevangenschap studeerde hij rechten en filosofie. Hij sportte veel en at vegetarisch.

Het tweede bericht: als God ingrijpt en de ontruiming van de nederzettingen op de Gazastrook tegenhoudt, zullen joodse kolonisten een jaar lang alleen maar goede daden doen, zo hebben zij beloofd.

Wat hebben deze berichten met elkaar te maken? Bij mij ging het associërend denken aldus: Lucien Leger had net als Mohammed B. levenslang. In Nederland betekent levenslang tegenwoordig ook echt levenslang, maar onder heel speciale omstandigheden – bijvoorbeeld door gratie – kan Mohammed B. vrij komen. Na een jaartje of 41, of zo. Maar ondertussen gaat het natuurlijk wel malen in dat hoofd van Mohammed. Allerlei vragen zullen bij hem opkomen. Waarom moet ik mij hier tussen die vier muren zitten te vervelen, mijn hele

leven lang, terwijl ik alleen maar Gods wil heb uitgevoerd? O Allah, ik heb precies gedaan wat u van mij verwachtte. Moet ik dan voor mijn gehoorzaamheid eerst veertig jaar worden gestraft?

De kans is groot dat hij in

zijn gesprek met God ook God op de proef gaat stellen. God, als u mij hier vrij krijgt, als U het Binnenhof bezet en van Nederland een islamitische staat maakt, zal ik voortaan helemaal precies doen wat u van mij verlangt. Ik beloof het u! Tsja, en dan wordt zo'n Mohammed natuurlijk met de harde werkelijkheid geconfronteerd, want Allah is wel groot, en alom aanwezig en almachtig, maar in Den Haag blijven gewoon de oude Nederlandse partijen aan de macht. En Mohammed blijft gewoon in de bajes zitten, ook al bidt hij nog zo hard en dreigt hij in zijn cel met de vreselijkste wraak. God, waarom doet U niets?!!!!

Wat Mohammed ongetwijfeld gaat doen, hebben de joodse kolonisten op de Gazastrook inmiddels al gedaan. Gelovigen hebben nu eenmaal gemeen dat zij God graag ter verantwoording roepen. Als kind heb ik dat zelf ook wel eens gedaan, vooral als mijn club Blauw-Wit in het Olympisch Stadion achter kwam te staan tegen Ajax. O, God, als U Blauw-Wit alsnog laat winnen, zal ik een jaar lang de afwas doen en nooit meer onaardig zijn tegen mijn ouders. Ik zal op school vreselijk goed leren, heus, ik beloof het U met de hand op mijn hart. Meestal werd mijn bede niet verhoord, maar soms ineens wel, tot mijn eigen verrassing overigens. Dan won Blauw-Wit plotseling tegen alle verwachtingen in. Helaas was ik mijn gelofte al gauw weer vergeten. Meestal na een weekje, wanneer Blauw-Wit zijn volgende wedstrijd al weer had verloren. Ik wilde dan niet meer afwassen en mijn best doen op school was er ook niet meer bij. Logisch dat God zijn handen van mij heeft afgetrokken.

Ik kan daar nog wel mee leven, maar hoe moet het nu verder met die kolonisten? God heeft hun bede niet verhoord. De plechtig in de synagogen uitgesproken gelofte heeft Hij niet

'GOD, ALS U BLAUW-
WIT ALSNOG
LAAT WINNEN, ZAL IK
EEN JAAR LANG
DE AFWAS DOEN'

Hilly Tepper houdt zich bezig met allerlei facetten van de natuur en natuurbeleving. Ze heeft een eigen groentetuin waar ze veel in werkt. Daarnaast loopt ze zeer regelmatig langs vastgestelde routes door natuurgebieden van Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten om vlinderaantallen en -soorten te tellen.

sprekend

LEZERS AAN HET WOORD

TEKST MARTINE HARSEMA

Laatst gelezen boek

De langzame man van J.M. Coetzee, een mooi maar treurig boek.

Hobby's

Elke week wandel ik wel ergens om vlinders te tellen. We gaan om die reden ook niet meer op vakantie in de zomer. Ik merk vooral de laatste tijd dat ik dit meer dan gewoon leuk vind. Er zitten diepere facetten aan. Het ontroert me. Ik ga ook graag naar avonden waar plaatjes getoond worden – film- of diavoorstellingen. 's Winters volg ik cursussen van het Hoger Onderwijs Voor Ouderen (HOVO) in Groningen over allerlei onderwerpen, zoals bijvoorbeeld filosofie.

Humanisme

Ik ben geïnteresseerd in het humanisme en ga soms naar lezingen. Maar ik ben niet actief betrokken bij het Humanistisch Verbond. De beleving van de natuur in alle seizoenen is voor mij heel essentieel in het leven. Ik geniet van de polder bij stormwind, maar ook van een schaatstocht op het Leekstermeer.

Favoriet gerecht

Wij eten wat het seizoen en de tuin biedt. Wat ik leuk vind, is iets maken van allerlei restjes. Een favoriet gerecht heb ik niet, wel twee kooktips: gebruik goede basisproducten en gooi nooit iets weg. Door de slechte zomer zijn de tomaten niet rijp geworden, dus ga ik morgen een chutney van groene tomaten maken.

Ergert zich aan

Lawaai en oppervlakkigheid. Ook onverschilligheid – niet meer antwoorden op een brief of dingen vergeten – en consumentisme – alles moeten hebben en kopen – storen mij. Iedereen in de straat heeft momenteel een elektrische kantentrimmer. Ik doe het nog op mijn knieën met een schaar. Dat gaat ook prima.

'IK BEN WEL BLIJ DAT GOD BIJ DE ONTRUIMING VAN DE NEDERZETTINGEN NIETS VAN ZICH HEEFT LATEN HOREN'

op prijs gesteld. De nederzettingen daarentegen zijn allemaal ontruimd. Het was even slikken, maar in tamelijk korte tijd is het toch gebeurd. Staat God dan misschien aan de kant van Sharon? Heeft Sharon een tegenovergestelde gelofte gedaan? Of heeft hij gewoon het leger er op

afgestuurd? De deal met God had volgens de kolonisten zelfs met de dood van Sharon moeten aflopen, maar ook dat is niet gebeurd. Oh, Jaweh, waarom zwijgt U?

Eerlijk gezegd ben ik wel blij dat God bij de ontruiming van de nederzettingen niets van zich heeft laten horen. Stel je voor dat het doen van al die geloften echt zou werken. Dan zou het leven vreselijk gevaarlijk worden, want iedereen zou dan maar lukraak allerlei wensen in vervulling kunnen laten gaan. God, ik ga een week lang naar de kerk als u mijn vervelende buurman ziek maakt. En, God, neemt u dan ook even die discotheek mee op de hoek, die elke zaterdagavond zo veel kabaal maakt. Als u die in de brand laat vliegen, ga ik een half jaar niets dan goede werken doen. God, wilt u mij miljonair maken, en de PvdA de grootste partij maar dan zonder Wouter Bos, en elke zomer mooi weer en geweldig rapporten altijd voor al mijn kinderen.

Ik bedoel maar: denk je ineens in dat mijn vervelende buurman mij net voor zou zijn geweest met *zijn* gelofte en dat de eigenaar van de discotheek ook iets naar *mij* in petto had. Kortom, ik ben blij dat Blauw-Wit al lang niet meer in de ere-divisie voetbalt.

Elk jaar, voorafgaand aan de presentatie van de begroting van het kabinet op prinsjesdag, vindt een bezinnende bijeenkomst plaats in de Grote Kerk in Den Haag. Religieuze en levensbeschouwelijke organisaties krijgen de gelegenheid leden van kabinet en regering toe te spreken, ter inspiratie voor het komende parlementaire jaar. Volgende week, 20 september, zal Willem Roeterdink, voorzitter van Jong Humanistisch Verbond spreken over zijn associaties met 'Geloof in de toekomst'. Hij laat zich daarbij inspireren door Kees Schuyt (winnaar van de dr. J.P. van Praag-prijs van het HV) en Henriëtte Roland Holst.

ZACHTE KRACHTEN

Roeterdink: "Deze bijeenkomst wordt georganiseerd door de Haagse Raad voor Levensbeschouwingen en Religies en rabbijn Soetendorp zit de groep voor van alle deelnemers aan deze bijeenkomst. De bijdragen zijn vaak wat liturgisch. Jeannine Engels van de Haagse afdeling van het Humanistisch Verbond heeft mij dan ook gevraagd iets persoonlijks toe te voegen aan het gedicht 'Zachte Krachten' van Henriëtte Roland Holst dat mij toepasselijk leek voor deze gelegenheid.

ONDERLING VERTROUWEN

Naar 'Geloof in de toekomst' kun je op twee manieren kijken: je kunt denken aan religie in de toekomst en aan vertrouwen in de toekomst. Ik heb voor de tweede gekozen. Vertrouwen in de toekomst hangt voor mij samen met vertrouwen tussen mensen. Mij valt op, met name na het horen van de rede van Kees Schuyt toen hij de Van Praag-prijs kreeg, dat het onderling vertrouwen afneemt. Dit leidt tot conflicten, onbegrip en uitvergroete verhalen in de media. Mensen delen elkaar graag en gemakkelijk in groepen in, met bepaalde,

vaak negatieve beeldvorming. Na alle aanslagen is het moeilijk dat niet te doen. Ik merk het ook bij mezelf, maar om vertrouwen terug te vinden en te houden zul je bruggen moeten slaan. Heel veel mensen zijn die tegenstellingen spuugzat denk ik. Als je hier van een afstandje naar kijkt denk ik dat er maar een weg terug is en dat is van mens tot mens elkaar proberen te begrijpen.

MOOIE WOORDEN

Natuurlijk zijn dit 'mooie woorden', maar hoe doe je dat? Deels door het kabinet op te roepen niet (meer) mee te doen met polariseren van verschillende bevolkingsgroepen, waardoor je juist zo vooroordeel bevestigend bent en mensen bevestigt in gevaarlijke associaties. Deels door zelf, al lijkt het maar klein, te beginnen in je omgeving en te werken aan een prettig contact met je medemens. Simpel door iedereen te groeten, goed te luisteren naar elkaar, maar ook te zeggen wat er gezegd moet worden, dan valt de lelijkheid weg..."

Saskia Dassel

- zelf
- denken
- samen
- leven

WORD NU LID

Zelfbeschikking, verantwoordelijkheid, verdraagzaamheid en gelijkwaardigheid zijn de kernbegrippen van het Humanistisch Verbond. *Zelf denken samen leven* is onze lijfspreuk. Praat, denk en werk mee aan een humanistische toekomst!

Naam:
Adres:
Postcode:
Telefoonnummer:
Datum:

Voorletter(s): M/V

Woonplaats:

Geboortedatum:

- ☐ Ik word lid van het Humanistisch Verbond en betaal _____ per jaar. *Als lid ontvang ik 5x per jaar het ledenblad Humus.
- ☐ Ik ontvang graag meer informatie over de diensten, cursussen en publicaties van het Humanistisch Verbond.
- ☐ Ik word donateur en ontvang 2x per jaar een acceptgiro en informatie over projecten en activiteiten.

* de minimumcontributie is € 52,50 per jaar, jongeren tot 27 jaar betalen € 23,50 per jaar, mensen met een minimuminkomen € 28,00

Stuurt u deze bon naar het Humanistisch Verbond, t.a.v. afdeling publieksvoorlichting, Antwoordnummer 10938, 1000 RA, Amsterdam. Voor meer informatie kunt u ook bellen met (020) 521 90 90 of kijken op onze website www.humanistischverbond.nl

Een vrijblijvende gift kunt u storten op Giro 151058, waarvoor bij voorbaat onze hartelijke dank.

Humanistisch Verbond

DE BEZIELING

Rein Heijne zet zich al jaren in voor een vreedzame samenleving. Hij was lange tijd actief binnen het Humanistisch Vredesberaad en is momenteel voorzitter van Huis van Erasmus, een stichting met als doel het bevorderen van een cultuur van vrede en geweldloosheid.

TEKST MARTINE HARSEMA FOTO ROBERT VAN DE VEN

'CONFLICTEN HOREN BIJ DE MENS, MAAR JE MOET ER OP EEN GEWELDLOZE MANIER MEE LEREN OMGAAN'

"Ervaringen, emoties en indrukken als kind tijdens de Tweede Wereldoorlog - ik was toen een jaar of acht - hebben mijn denken en handelen sterk beïnvloed. Dat nooit meer, dacht ik. De vragen 'hoe kon dit gebeuren?' en 'hoe kunnen we zoiets in de toekomst voorkomen?' hebben mij altijd bezig gehouden. Dat heeft mijn ontwikkeling tot humanist, pacifist en socialist sterk bepaald. Aanvankelijk heb ik mij daarom ingezet voor het Humanistisch Vormingsonderwijs, later voor het Humanistisch Vredesberaad. Altijd lag voor mij de nadruk op het bevorderen van het preventieve denken en van geweldloze conflictantering. Daarom ook sprak de oproep van de Nobelprijswinnaars mij zo aan om in het eerste decennium van de nieuwe eeuw projecten op te zetten ter bevordering van een cultuur van vrede en geweldloosheid. Met name om jongeren perspectief te bieden.

Ik was toen nog voorzitter van het Humanistisch Vredesberaad. We hebben er lang over gedubd: hoe bereik je nu een cultuur van vrede en geweldloosheid? In 2001 toen Rotterdam Culturele Hoofdstad van Europa was, hebben wij 'Rondom Erasmus' georganiseerd, een reeks debatten. Hieruit kwam het Rotterdams Vredesmanifest voort met het voorstel voor een Rotterdams vredescentrum dat we hebben overhandigd aan de wethouder. Daarna ben ik voortdurend in gesprek geweest met ambtenaren om dit centrum van de grond te krijgen. Uiteindelijk konden we in 2003 aansluiten bij Erasmushuis, een initiatief van de gemeente. Bij de gemeente, zo bleek echter al snel, staat Rotterdam-pro-

motie voorop, terwijl voor ons een inhoudelijke programmering essentieel is. Wat wij willen is debatten organiseren en trainingen en cursussen geven. Erasmushuis is bij wijze van spreke de hardware; wij bieden de software aan. De onderhandelingen met de gemeente zijn dus nog in volle gang. Wat Stichting Huis van Erasmus wil, is bruggen slaan tussen verschillende bevolkingsgroepen en culturen. Wij richten ons vooral op jongeren omdat zij nog open staan voor andere ideeën en manieren om met elkaar om te gaan. We willen ze ook leren dat samenleven best leuk kan zijn. Als ze het maar zien zitten. Conflicten horen bij de mens, maar je moet er op een geweldloze manier mee leren omgaan en er nieuwe ideeën uit kunnen halen. Uit de botsingen der meningen ontstaat de vooruitgang, heeft iemand eens gezegd. Er is momenteel een plan om wat te doen rond geweldloze conflictantering met de leerlingen van het Erasmiaans gymnasium, een school met heel veel verschillende geloven en culturen. Wat volgens mij het beste werkt, is de leerlingen zelf laten uitzoeken wat de opvattingen van Erasmus waren over conflicten, oorlog en geweld. En wat zij daaraan hebben in hun dagelijks leven. Er moet iets tussen de oren van de jongeren veranderen.

Wat ik ook heel belangrijk vind, is humor. Als middel om jezelf en je problemen te relativiseren. Laatst op een vakantie in België, kwam ik in een plaatsje waar een humorfestival was georganiseerd. Het lijkt me fantastisch om dat een keer met Huis van Erasmus te doen."

Jarenlang gold Nederland als het land waarin over het eigen levenseinde vooruitstrevend werd gedacht. Dat denken lijkt krakend tot stilstand te komen, nu opnieuw vervolgingen van artsen en andere hulpverleners zijn doorgezet. Het strafrechtsartikel dat hulp bij zelfdoding strafbaar stelt, blijkt nu zelfs voortijdig overlijden van mensen in de hand te werken.

De wet van de remmende voorsprong

TEKST **TON VINK**
FOTOGRAFIE **ANNA DASOVIC**

De heer Perceel was 77 jaar toen wij met elkaar in contact kwamen. Paul Perceel leed aan de ziekte van Parkinson. Dat was al jaren zo. Hij was daarvoor onder behandeling en middels symptoombestrijding had hij het door een reeks van jaren goed vol kunnen houden. Maar die symptomen verergerden het laatste jaar merkbaar en de vooruitzichten waren somber. Paul zocht contact met mij. Aanvankelijk telefonisch, vervolgens schriftelijk, al ging schrijven hem moeilijk af. Daarna volgden een aantal persoonlijke gesprekken. Het stond voor hem vast dat hij binnen een periode van enkele maanden zijn leven zou beëindigen. Zou *moeten* beëindigen. Hij wilde graag over alle vragen die daaromtrent bij hem leefden open kunnen overleggen. Paul wist al vele jaren waar het met zijn ziekte op uit zou draaien. Beslissingen rond zijn levenseinde wilde hij zoveel mogelijk in eigen hand houden. Om die reden had hij op zijn reizen al diverse medicijnen verzameld. Het meest geschikte daaronder was het barbituraathoudende slaapmiddel *Vesparax*.

Nu is zelfdoding niet bij wet verboden, daar lag voor Paul dus geen probleem. Zo'n verbod zou ook wat curieus zijn, maar daar gaat het nu niet om. Daarentegen is hulp bij zelfdoding wel degelijk strafbaar. Hier lag voor Paul wél een probleem. Paul had een stel vrienden waarmee de vriendschap niet alleen ver terug ging, maar ook heel diep. Zij respecteerden Paul bijzonder, inclusief de stap die hij voornemens was te gaan zetten. Hun vriendschap bracht met zich mee dat zij ook bereid waren Paul eventueel in een later stadium bij zijn zelfdoding te helpen. En dit in een heel actieve zin, door voor hem zijn dodelijke medicijnen te bereiden en hem die toe te dienen wanneer hij dat zelf door zijn dan gevorderde Parkinson niet meer goed zou kunnen.

VOORTIJDIGE DOOD, DANKZIJ DE WET

Het mooie van dit gebaar van zijn vrienden was, dat Paul daardoor langer zou kunnen blijven leven. Een jaar, twee jaar, of langer, wie zal het zeggen. Maar deze vrienden zouden zeker vervolgd worden wanneer zij hun hulp verleenden in een situatie waarin de buitenwereld wist dat Paul vanwege zijn dan verder gevorderde Parkinson, zijn levensbeëindiging nooit zélf voltrokken kon hebben. Hier is uitvoerig over gesproken, maar Paul wilde zijn goede vrienden aan dit risico niet blootstellen en hij is eerder dit jaar *dankzij artikel 294* te vroeg gestorven.

Natuurlijk: Paul had ook verdere behandeling kunnen accepteren, inclusief hulpmiddelen, thuiszorg tot wel 24 uur

toe, opname in een verzorgingstehuis, etc. Hij had de vereiste papieren kunnen invullen en later een verzoek om euthanasie kunnen indienen. In de huidige omstandigheden zouden anderen dan moeten beoordelen of zijn lijden

'DE OFFICIËLE DEFINITIE VAN EUTHANASIE WERKT VERWARREND'

wel echt uitzichtloos en ondraaglijk was, óf dat hij misschien toch nog een tijdje vooruit kón en dus ook vooruit móést.

Paul wilde daarentegen helemaal niet wachten op een situatie van uitzichtloos en ondraaglijk lijden. En hij

wilde evenmin afhankelijk zijn van het oordeel van *anderen* over *zijn* situatie. Hij wilde zich graag laten informeren en adviseren, ook over nog resterende mogelijkheden van behandeling – dat gebeurde ook – maar Paul was wel nadrukkelijk van mening dat het *zijn* leven was, waarover ten principale *hij* beschikte. Die zelfbeschikking werd dus bemoeilijkt door art. 294. Alles afweegende heeft Paul – en hij is slechts één voorbeeld – een hoge prijs betaald voor het bestaan van art. 294 in ons wetboek van strafrecht en heeft hij een voortijdige dood gevonden. Daarmee – en Paul zal niet de enige zijn – lijkt de nieuwe euthanasiewet een typisch voorbeeld geworden van de wet van de remmende voorsprong.

GRONDBETEKENIS VAN EUTHANASIE

De totstandkoming van die wet is een formidabele prestatie geweest en hij zorgt nog regelmatig voor wereldwijde opwindings, van Nieuw-Zeeland tot het Vaticaan. Die opwindings was er overigens ook binnenlands. Want na de aanvaarding van de wet verzuchtte de verantwoordelijke bewindsvrouw in een interview, niet onbegrijpelijk, “het is volbracht”. Daarmee werd het moderne gevoel voor literaire middelen weer eens ernstig overvraagd. Het huis was te klein. Christelijk Nederland tuimelde over haar heen.

Een formidabele prestatie staat echter nog niet noodzakelijk garant voor een formidabele wet. Er is hier van de aanvang af iets misgegaan, en wel met de door de Staatscommissie gehanteerde definitie van euthanasie. Die definitie genoot en geniet brede steun. Zij luidt dat euthanasie is: *levensbeëindigend handelen door een ander dan de betrokkene op*

diens uitdrukkelijke verzoek. Nu betekent euthanasie (oud-Grieks: *euthanatos*) letterlijk 'een goede dood'. Wanneer artsen in bijzondere omstandigheden euthanasie verlenen, bezorgen zij 'een goede dood', - dát is de grondbetekenis. In een zeker niet onbelangrijk deel van de gevallen verleent de arts zo'n 'eu thanatos' op verzoek. Door nu de definitie van dit *deel* voor het *geheel* te nemen, beging men een fout die niet zonder gevolgen bleef. Wanneer een arts tegenwoordig euthanasie zonder verzoek verleent (bijvoorbeeld bij veel te vroeg geboren, zwaar gehandicapt geboren, zwaar beschadigde slachtoffers van ongevallen, langdurig comateuzen, zelfs stervenden) wordt het begrip euthanasie (het 'e'-woord) uit alle macht

te vermeden. Er ontbreekt immers een element uit de definitie: het uitdrukkelijk verzoek.

Rechters gebruiken dan het 'e'-woord evenmin. Zij noemen euthanasie waar geen verzoek aan ten grondslag ligt gewoon *moord*. Levensberoving, strafbaar op grond van artikel 289 Sr, een artikel dat in de euthanasiewet helemaal niet voorkomt. Er is in deze gevallen dan ook geen sprake van mogelijke strafuitsluitingsgronden. Vandaar dat men in diverse ziekenhuizen probeert hierin te voorzien door het opstellen van protocollen.

BEGRIPPEN UIT EN IN DE WET

De concentratie op het *uitdrukkelijke verzoek* in de definitie bracht niet alleen

met zich mee dat art. 289 uit de euthanasiewet bleef; het bracht óók met zich mee dat men art. 294 nieuw leven inblies en *erin* haalde. Zo'n uitdrukkelijk verzoek voerde immers als vanzelf tot het idee dat het hier wel eens om hulp bij een zelfgekozen levenseinde zou kunnen gaan. Inderdaad, maar daarmee is het géén euthanasie meer in de betekenis van de gehanteerde definitie. Het verdient dan ook zeker aanbeveling

'RECHTERS NOEMEN EUTHANASIE ZONDER VER- ZOEK GEWOON MOORD'

euthanasie enerzijds en (hulp bij) het zelfgekozen levenseinde anderzijds niet in één wet onder te brengen.

Zoals art. 289 dus in de euthanasiewet opgenomen moet worden (dan zijn ook die protocollen meteen overbodig), zo moet art. 294 eruit; dat laatste artikel zou sowieso uit de strafwet moeten. Daarmee zal het recht op zelfbeschikking erkend worden. Als ik het wel heb, is dat tegenwoordig ook het streven van de NVVE, die nu NVVL heet, waarbij de E van euthanasie vervangen is door de L van levensbeëindiging.

Ik pleit er verder voor de *aanwezigheid* van het uitdrukkelijk verzoek te beschouwen als signaal dat het hier om een zelfgekozen levenseinde gaat (waar hulp bij nodig kan zijn). Niet om euthanasie. De eventueel benodigde hulp is secundair, de gemaakte keuze primair. Dit betekent bijvoorbeeld dat een casus als die van Ramon Sampredo, algemeen bekend door zijn met een Oscar onderscheidde film *Mar adentro* (De zee van binnen) niet beschouwd moet worden als een geval van euthanasie, maar als een zelfgekozen levenseinde (waarbij hulp nodig was). Zo'n benadering doet Ramon Sampredo recht (en ontziet de verlener van de benodigde hulp, arts of anderszins).

En ik pleit er tenslotte voor om de *afwezigheid* van zo'n verzoek te beschouwen als signaal dat *de arts* hier in bijzondere omstandigheden euthanasie (een goede dood) verleent, waarbij uiteraard aan zorgvuldigheidseisen voldaan moet zijn. Het betreft immers het leven van een ander.

Deze herdefiniëring is ingrijpend en komt per saldo - ik herhaal dat - neer op het erkennen van de zelfbeschikking van de mens.

Niemand zal de beperkingen die onze menselijke conditie nu eenmaal met zich meebrengt, willen ontkennen. Het zijn er vele. En in het geval van Sampedro zéér vele. Om daar nog een extra beperking aan toe te voegen - ik wil geen hulp ontvangen -, is een eigen keuze. Om die beperking vervolgens dwingend aan anderen op te leggen - u *má*g geen hulp ontvangen - valt niet te rechtvaardigen, al helemaal niet wanneer het gaat om keuzes die in het individuele leven van zo grote betekenis zijn als die rondom het eigen levenseinde.

ZELFBESCHIKKING EN HUMANISME

Nu gebeurt dit laatste bij voorkeur vanuit religieuze hoek. Dat is vreemd, want veel religie is in feite niets anders dan een extreme vorm van zelfbeschikking. De gelovige erkent zijn kleinheid en beperktheid als mens en legt in diep vertrouwen de zeggenschap over zijn leven in handen van een hogere macht. De mens wikt, God beschikt.

De grenzen aan die zelfbeschikking zijn overigens evident. Mijn zelfbeschikking vindt haar grens in de zelfbeschikking van de ander. En mijn zelfbeschikking mag dan ook niet resulteren in dwang ten opzichte van die ander. En omgekeerd.

Deze overwegingen gelden ook waar het beslissingen rond het levenseinde betreft. Ook daar mag mijn zelfbeschikking geen dwang van de ander betekenen. Maar het omgekeerde mag evenmin het geval zijn. Ik mag een ander niet dwingen mij behulpzaam te zijn, maar die ander mag die hulp ook niet verbieden. In dat opzicht passen de

standpunten en oogmerken van Stichting De Einder, de Stichting Vrijwillig Leven en de NVVE feilloos binnen een humanistische levensbeschouwing.

Zelfbeschikking is een bij uitstek humanistisch thema. Het is de mens die wikt en, mét al zijn beperkingen, zelf beschikt. Daar is niets hovaardigs aan. Integendeel. *Niet* zelf kunnen of willen beschikken, dát is pas problematisch. Het betekent immers niet zelf verantwoordelijk kunnen of willen zijn. Niet zelf willen beschikken betekent weglopen voor onze verantwoordelijkheid en ons verschuilen achter keuzes die anderen voor ons maken; niet zelf *kunnen* beschikken is signaal van onderdrukking en onrecht óf van wilsonbekwaamheid, beide betreurenswaardige omstandigheden.

We weten dat een groot deel van ons handelen wordt bepaald door factoren waar we geen greep op hebben. Maar dat maakt de factoren waar we wél greep op hebben alleen maar belangrijker. Zelfbeschikking is een morele norm, te vergelijken met 'Gij zult niet doden' of 'Wat gij niet wilt dat u geschiedt...'. Zo'n morele norm wordt nooit volledig gerealiseerd. Aard en beperking van mens en wereld brengen dat met zich mee. Maar daarom géldt zij nog wel volledig. Zij geldt voor mannen zo goed als voor vrouwen, voor homoseksuelen, voor Birmese oppositieleidsters, voor Iraniërs, Irakezen en Belgen. En zij geldt óók voor Nederlanders die geconfronteerd worden met belangrijke afwegingen en beslissingen aangaande hun eigen levenseinde.

Dr. Ton Vink is praktijkvoerend filosoof. Over de problematiek rond (hulp bij) zelfdoding publiceerde hij onder meer 'Als de dood voor de dood? Over dood, zelfdoding en hulp bij zelfdoding' (2002), 'Denken over dood. Opvattingen en keuzes' (2003) en '294 Sr. Zedenverval en zedenverwildering in Nederland' (2004). Zijn boeken verschijnen bij Uitgeverij Damon te Budel.

TON VINK ZELF OOK AANGEKLAAGD

In hoofdstuk 13 van zijn boek '294 Strafrecht' bespreekt de auteur het zelfgekozen levenseinde van mevrouw M. de Kleine (op haar uitdrukkelijke verzoek met naam en toenaam én met een bijdrage van de overledene zelf). Die casus is voor het Openbaar Ministerie aanleiding de praktijkvoerend filosoof te dagvaarden wegens overtreding van artikel 294 Sr lid 2. De overtreding zou bestaan uit het voeren van gesprekken en het verstrekken van informatie. Uit de dagvaarding: "Immers heeft hij, verdachte toen en daar opzettelijk

- een of meer gesprekken met die De Kleine gevoerd, waarin de methoden van zelfdoding werden besproken en/of
 - die De Kleine instructies en/of aanwijzingen gegeven omtrent een of meer methoden van zelfdoding en/of
 - een lijst met medicijnen die die De Kleine hem, verdachte, had toegestuurd met die De Kleine besproken en/of
 - die De Kleine informatie van de stichting Wetenschappelijk Onderzoek naar Zorgvuldige Zelfdoding toegestuurd en/of gegeven en/of
 - die De Kleine informatie toegestuurd hoe zij haar 'pil van Drion' moest samenstellen en/of
 - aan die De Kleine een basis advies voor de uitvoering van de zelfdoding toegestuurd;
- (art. 294 lid 2 Wetboek van Strafrecht)"

Datum en plaats terechtzitting: donderdag 24 november 09.00 uur, Amsterdam, Parnassusweg 220.

DE DOORDENKER

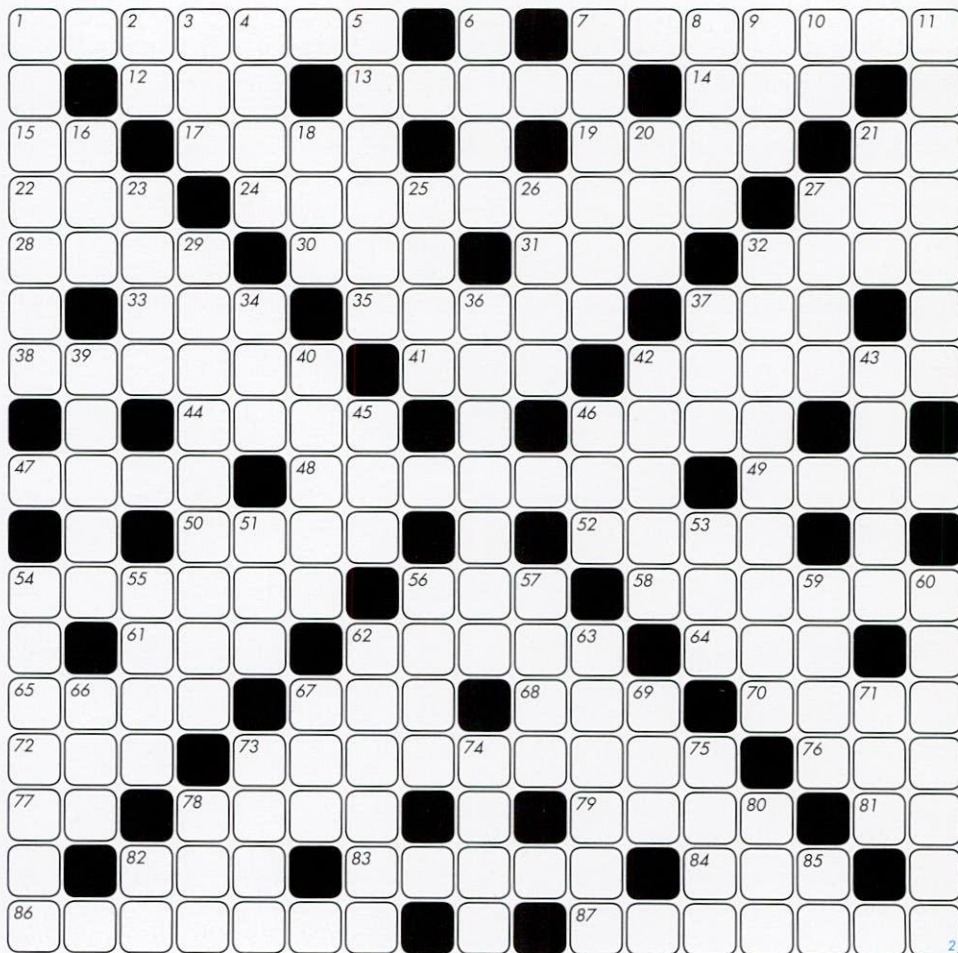
Horizontaal

1. iemand die niet gemakkelijk uit zijn evenwicht te brengen is (ongevoelig); 7. genotmiddel om op te kauwen; 12. bloemaand; 13. grasmaand; 14. Europeaan; 15. Verenigde Staten (afk.); 17. stoer (flink); 19. de stand der edelen; 21. gewicht (afk.); 22. sterk ijzerhoudende grondsoort; 24. iemand die raad geeft; 27. kerel (vent); 28. geestig gezegde; 30. mannetjesbij; 31. raar (vreemd); 32. honingbij; 33. lokspijs; 35. piraat; 37. rivier in Oostenrijk; 38. dienstwagentje op rails; 41. sportattribuut; 42. winnaar van Praagprijs 2005; 44. jongensnaam; 46. vulkaan op Sicilië; 47. ledikantje voor zeer kleine kinderen; 48. arbeider die lasten inlaadt; 49. uiting van blijdschap; 50. middag als tijdstip (12 uur); 52. Europese hoofdstad; 54. dom mens; 56. werktuig om te hakken; 58. zeerover; 61. eskadron (afk.); 62. lange rij (mensen); 64. plechtige belofte; 65. afdeling van een groot gebouw (team dat deel uitmaakt van een grotere groep); 67. insect; 68. sluw dier; 70. draaikolk; 72. klein paardje; 73. menselijkheid (Lat.); 76. mollengang; 77. kosten koper (afk.); 78. lichtrode lichte wijn; 79. land in Azië; 81. vogel; 82. zachte metaalsoort; 83. Nederlandse prinses; 84. bitter vocht; 86. de negende maand van het Mohammedaanse jaar (de vastenmaand); 87. wielrijder.

Verticaal

1. kleine vogel met grote kop die zich met insecten en kleine vissen voedt; 2. lengtemaat (afk.); 3. uitroep van opluchting; 4. inwendig orgaan; 5. een imitatie (niet echt); 6. etensbak voor varkens; 7. vlinderbloemig plantengeslacht; 8. melkklier; 9. plaats waar water uit de diepe grondlagen opwelt; 10. gewicht (afk.); 11. stuk ijzererts dat de eigenschap bezit kleine stukjes ijzer aan te trekken; 16. Sociaal Economische Raad (afk.); 18. wiel; 20. scheepsvloer; 21. toiletartikel; 23. vreemd; 25. grondsoep; 26. insectenetend zoogdier; 27. spijkskaart; 29. helderziende; 32. diep inademen (van sigarettenrook); 34. Engelse aanspreektitel; 36. hof van Eden; 37. In Christi Nomine (afk.); 39. het is in orde (goed); 40. ooievaar; 42. tegenvaller; 43. Noord-Amerikaanse sierplant (adamsnaald); 45. lidwoord; 46. roem (achting); 51. alsmede; 53. Chinese vermicelli; 54. beroep in de grafische sector; 55. dienstbode; 56. letter van het Griekse alfabet; 57. zoon van Jacob; 59. bloedvat; 60. gehakte biefstuk; 62. burger van de stad Rome; 63. beweegreden; 66. deel van hals; 67. bekend bruin/grijs vogeltje; 69. plaaggeest; 71. boomsoort; 73. huisdier; 74. familielid; 75. overgeleverd volksverhaal; 78. meisjesnaam; 80. huisdier; 82. transcendente meditatie (afk.); 85. den lezer heil (Lat. afk.).

PUZZEL AD VAN DUN

24 46 20 71 38 1 7 73 64 32 54

Als u mee wilt dingen naar de boekenbon van € 20,- die onder de goede inzenders wordt verloot, ontvangen wij graag uiterlijk 14 oktober uw oplossingen. Alléén wie beide oplossingen instuurt (dus het sleutelwoord van de kruiswoordpuzzel hierboven én de naam van de persoon die Hilde van Vlaanderen hiernaast beschrijft) kan in aanmerking komen voor de prijs. Stuur uw oplossingen op een ansichtkaart of briefkaart naar De Doordenker, Postbus 257, 1000 AG Amsterdam.

Oplossingen De Doordenker in de Humanist 3/2005:

Puzzel 1: Wereldburgerschap

Puzzel 2: Eva Besnyö

Winnaar: W. van Beurden-IJsselmuiden, Vaals.

Vorrang voor het geweten

Hij was een pure individualist, van nature een 'Einzelgänger'. Voor hem was er geen beroep, geen kerk, geen alcohol, geen tabak of vlees. Hij zei liever nee dan ja – niet uit negativisme, maar vanuit een kritische grondhouding die steeds de principes van het leven onderzocht.

Hij was zoon van een potloodfabrikant uit New England, studeerde aan de Harvard Universiteit Duits, Frans en Italiaans, en verdiepte zich daarnaast in wis- kunde, biologie, geografie en filosofie. Hij las talloze klassieke auteurs en vele reisverhalen, met name van de Indianen en de eerste blanke bewoners van de

hij vervolgens twee jaar, twee maanden en twee dagen bleef wonen. Daar ontdekte hij, dat hij een heel jaar kon rond komen van het geld, dat hij in zes weken verdiend had. En hij trachtte zijn behoeften tot een absoluut minimum te beperken.

Hij besteedde veel tijd aan lezen en

belasting te betalen, werd hij opgesloten in de gevangenis. Daar werd hij door een goede vriend 'vrijgekocht'. Deze ervaring leidde tot een essay, waarin hij de redenen voor zijn protest uitgewerkt heeft.

Dit document, waarin hij de stelling verdedigde dat de eer van het geweten voorrang verdient boven de wetten van het land, zou later van grote invloed zijn op onder andere Mahatma Gandhi, Martin Luther King en andere voorstanders van geweldloos verzet.

Hij werkte enige jaren als landmeter, na de dood van zijn vader had hij het werk in de potloodfabriek overgenomen, maar besteedde veel tijd aan schrijven. Op zijn vierenvestigste overleed hij aan tuberculose.

Aan het begin van de 20e eeuw werd hij eigenlijk pas echt bekend na het verschijnen van zijn verzameld werk in 20 delen. Voor veel schrijvers was hij een voorbeeld, van Tolstoj tot Proust tot de Nederlandse Frederik van Eeden.

Wie was deze voorstander van burgerlijke ongehoorzaamheid en individuele vrijheid?

'HET IS NIET DE MOEITE WAARD OM DE WERELD ROND
TE GAAN EN WILDE KATTEN TE TELLEN IN ZANZIBAR.
KIJK GEWOON OM JE HEEN. IN JE EIGEN
OMGEVING IS AL GENOEG TE ONTDEKKEN'

Verenigde Staten. Korte tijd werkte hij als leraar, maar hij nam ontslag, omdat hij weigerde lijfstraffen uit te voeren.

Hij was begin 20, toen hij een essay las van een schrijver, die optimisme, zelfvertrouwen en de mogelijkheden van het individu propageerde en pleitte voor een nauwe band met de natuur.

Nadat hij enkele jaren lid was geweest van een discussiegroep rond deze schrijver, vertrok hij naar een meer op enkele kilometers afstand van zijn geboortedorp. Hij bouwde er een blokhut, waar

schrijven. Zijn eerste boeken, onder andere een reisverslag, werden geen succes. Dit komt pas een kleine tien jaar later met zijn verslag over het leven in primitieve omstandigheden in de natuur. Hij keerde zich in zijn boek tegen het toenemende materialisme en een cultuur die bereid was integriteit ondergeschikt te maken aan succes.

INSPIRATOR GEWELDLOOS VERZET

Nadat hij had geprotesteerd tegen een veroveringsoorlog tegen Mexico en weigerde de speciaal daarvoor opgelegde

De navel van God

Minister Maria van der Hoeve wil dat jongeren in het onderwijs met verschillende 'opvattingen' over evolutie in aanraking komen. Niet alleen met de evolutieleer van Darwin, maar ook met *Intelligent Design*. Zij treedt hiermee in de voetsporen van de 'neo-cons' rond VS-president Bush.

TEKST **CARLA RUS**
ILLUSTRATIES **ANNA BOTERMAN**

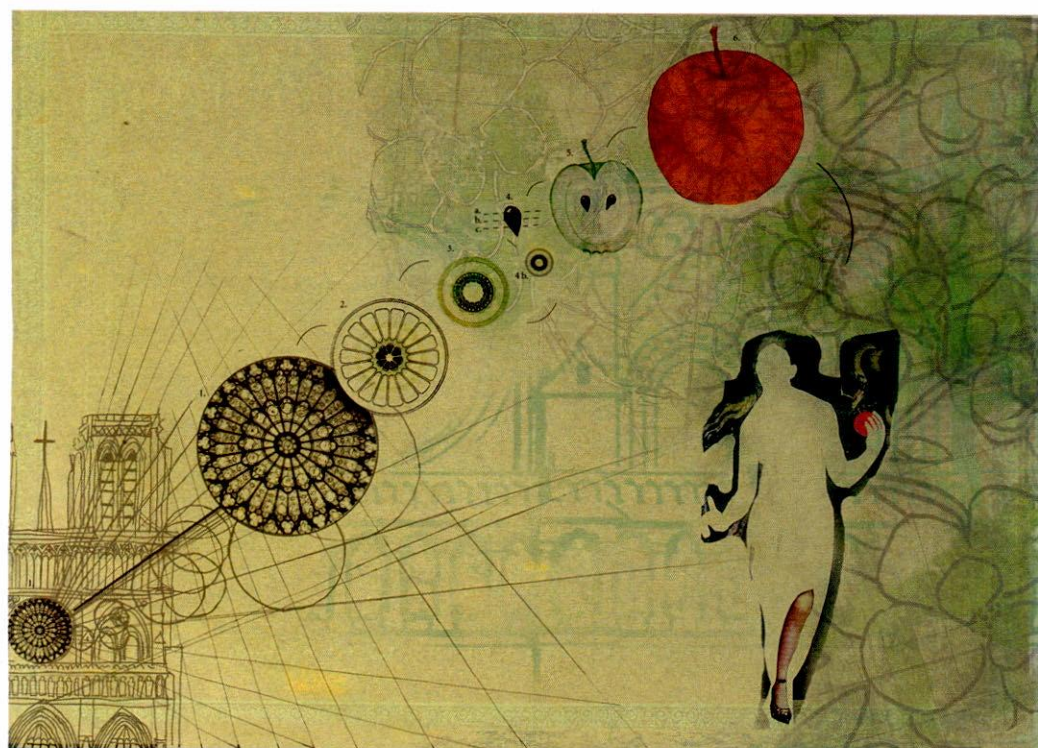
DE INTELLIGENT DESIGN-THEORIE

Anders dan de creationisten die de evolutieleer niet accepteren en zich louter beroepen op het scheppingsverhaal uit de bijbel, bestrijden de aanhangers van Intelligent Design (ID) de evolutieleer niet volledig. ID gaat er echter vanuit dat bepaalde facetten van het leven zo ingewikkeld zijn, dat het ondenkbaar is dat deze uitsluitend door erfelijke variatie en natuurlijke selectie zijn ontstaan, zoals de evolutieleer zegt. ID ziet in de natuur een patroon en geen toeval, en postuleert om die reden dat er sprake is van ontwerp.

Voor de Verlichting werd in het Westen de ontwikkeling van de wetenschap afgeremd door religie, waardoor mensen bijvoorbeeld gedwongen werden te blijven geloven dat de zon om de aarde draaide, terwijl allang was aangetoond dat het net andersom was. Het is de verdienste van de verlichtingsfilosoof Kant, dat er een scheiding werd aangebracht tussen religie en wetenschap. Hij stelde dat wetenschappelijke kennis is afgeleid van zintuiglijke waarnemingen die door de rede getoetst moeten kunnen worden. Wetenschap van de metafysica (het bovenzinnelijke) is niet mogelijk, omdat dit noch bewezen noch weerlegd kan worden. Dankzij zijn redenering kreeg het bovenzinnelijke het domein van 'het geloof' toebedeeld en kreeg de wetenschap ruim baan in een eigen domein dat gebonden is aan tijd en ruimte. Hierdoor werd de diepe wens van de (religieuze) mens om alles in samenhang te begrijpen, gesust en verdrongen.

Eeuwenlang heeft dit subtiel verdringingsmechanisme gewerkt, maar aangemoedigd door de meer principiële islamieten en de conservatieve christenen uit Amerika, beginnen nu ook moderne christenen gevaarlijk aan de scheidsmuur te morrelen. Dit in weerwil van de wetenschap dat de islamitische wereld ooit zijn grote culturele en wetenschappelijke voorsprong op het Westen heeft verloren door voortgang in de wetenschap middels religie te bevriezen.

De theorie van Darwin voldoet aan wat Kant onder wetenschap verstaat. Diverse paleontologische vondsten en uitkom-

sten van biologische experimenten laten zich goed begrijpen met de evolutietheorie. Zo toonde het recente *Human Genome Project* aan, dat het merendeel van onze genen praktisch identiek is aan die van ratten en muizen. Dit is niet verbazingwekkend, want in de embryologie zien we dat jonge vruchten van gewervelde dieren, inclusief het menselijke embryo, nauwelijks van elkaar te onderscheiden zijn. Interessant in dit verband is ook, dat tijdens de ontwikkeling van een enkel mensje (ontogenese) de hele ontwikkeling tot mensheid (fylogenese) wordt overgedaan. Er zitten in ieder van ons als jonge embryo zelfs nog resten van kieuwbogen, die verraden dat wij ooit in de zee leefden.

Het bijzondere van de evolutieleer is wel, dat het geen theorie is waarmee je voorspellingen kunt doen die te toetsen zijn. De evolutie is nu eenmaal niet herhaalbaar.

FOSSIELEN DIE NOOIT LEVEND WAREN

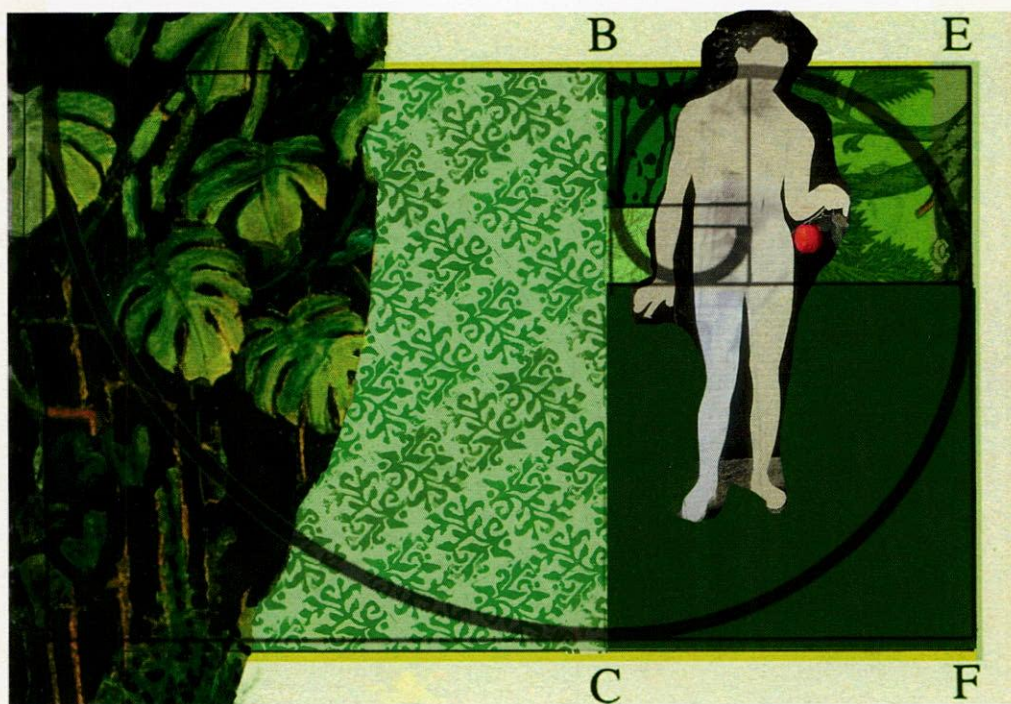
Het creationisme interpreteert het scheppingsverhaal uit de bijbel alsof het om een natuurwetenschappelijke beschrijving gaat: het leven op aarde zou 6000 jaar geleden in letterlijk zes dagen tijd zijn ontstaan. Dit is echter in tegenspraak met het fossielenbestand, dat laat zien dat er reeds miljarden jaren leven op aarde is, waarbij er sprake is van een logische en voorspelbare opeenvolging van verschillende levensvormen. Het creationisme zegt echter dat de fossielen in één keer zijn ontstaan ten gevolge van de 'zondvloed' ten tijde van Noach.

'HET SCHEPPINGS- VERHAAL: EEN MOOIE MAAR VROUWONVRIEN- DELIJKE MYTHE'

Het ontkent gemeenschappelijke voorouders van mensen en apen. De eerste man, Adam, zou geschapen zijn naar het evenbeeld van God, en de eerste vrouw, Eva, zou uit een rib van Adam zijn geschapen. Sinds mensenheugenis zijn

wij echter zoogdieren, waarbij het levendbarende jong uit het vrouwtje wordt geboren. Ik heb het dan ook altijd een interessante vraag gevonden of in de visie van het creationisme Adam nu wel of niet een navel had. Een navel als rest van de navelstreng weerspreekt namelijk het idee dat Adam zonder tussenkomst van een vrouw is geschapen. Wanneer hij naar het evenbeeld van God met navel en al is geschapen, moet ook God een navel hebben. En als we de navel helemaal weglaten, is Adam niet de eerste mens.

De conclusie moet dan ook zijn, dat het scheppingsverhaal een mooie, enigszins vrouwonvriendelijke mythe is, verteld door mensen zonder natuurwetenschappelijke kennis, die probeerden een verklaringsmodel te zoeken voor wat zich aan grootse en overweldigende natuur aan hen voordeed. Dit geldt voor veel van wat in de bijbel staat. Zo brengt het zoeken naar een verklaring voor ziekten en rampen, ons

'EEN MENS VOELT ZICH NOG LIEVER SCHULDIG DAN MACHTELOOS'

rechtstreeks bij het begrip 'zonde'. Rampen zonder een verklaringsmodel roepen namelijk veel angst op. Door deze als straf van God op te vatten, wordt die archaïsche angst benoemd en getraceerd. Vervolgens probeert men een verband te leggen tussen het eigen gedrag en de straf, en betitelt dit gedrag als zonde. Want een mens voelt zich kennelijk nog liever schuldig dan machteloos, en legt liever een schijnverband aan, dan dat er helemaal geen verband is. Daarna proberen de mensen God gunstig te stemmen om zo de loop der dingen te kunnen beïnvloeden. Zo kunnen rituelen zoals offeren en andere magische handelingen begrepen worden. Dit ten onrechte een verband tussen gebeurtenissen leggen en de magische beïnvloeding hiervan, wordt ook wel *superstitious learning* genoemd (naar de leertheoreticus Skinner) en heeft blijkbaar eeuwenlang *survival value*.

OORDEEL VAN DE NATUUR OVER ZICHZELF

In elke mythe zit ook een kern van waarheid. Zo zou je de zondeval in het paradijsverhaal op kunnen vatten als een metafoor voor de ontwikkeling van het fylogenetisch jongste deel van onze hersenen waarin zich de rede bevindt: de neocortex. Deze is tussen de 3 miljoen en 200.000 jaar geleden ontwikkeld. De zondeval vond plaats nadat Eva en Adam door de

slang werden verleid tot het eten van vruchten van de boom der kennis van goed en kwaad, wat verboden was. Daarna ontdekten zij dat ze naakt waren en bedekten zij hun schaamdelen.

In de mythe wordt dus een link gelegd tussen de ontwikkeling van de rede die kan afwegen wat goed en kwaad is, en de bewustwording van onze primitieve instincten en de schaamte hiervoor. De rede beperkt zijn morele oordeel dus niet alleen tot metafysische onderwerpen, maar richt zich ook op de amorele natuur. Het gevolg van de jonge rede was niet alleen dat we bijna goddelijk werden, maar ook dat we onze kinderlijke onbevangenheid kwijtraakten, hier in de vorm van het verloren paradijs voorgesteld.

Tot dan toe waren wij als de andere dieren: de oude hersendelen, het limbische systeem, dat bij gevaar reageert met: vechten, vluchten, bevriezen of overgave, was samen met de hersenstam waar de primitieve instincten zijn gezeteld, puur op overleving gericht. De oude hersenen kennen geen twijfel, en er is sprake van directe actie-reactie. De neocortex heeft ons de mogelijkheid gegeven om dingen met onze rede tegen elkaar af te wegen, en ons schrijnend bewust te laten zijn van de twijfel die hierdoor kan worden opgeroepen. Verder faciliteert dit bewustzijn ons tot het nadenken over de zin van ons bestaan. Ook dit geeft een gevoel van onzekerheid. Zo komt het dat dezelfde neocortex die ons de rede schenkt en ons in staat stelt de wereld rationeel te benaderen, ons ook in een God laat geloven. Godsdienst geeft namelijk een stelsel met zekerheden waar men zich aan vast kan klampen.

IN DE ROOS

De aanhangers van ID gaan niet uit van het letterlijke schepingsverhaal, maar kunnen ook niet accepteren dat de evolutie louter een toevalsproces is dat voortwoekert zonder vooropgezet doel. Zo zegt de Delftse hoogleraar Cees Dekker, nano-technoloog en mede-auteur van het Nederlandse boek over ID*), dat in de natuur dingen zijn gevonden die duiden op ontwerp. Daarbij denkt hij bijvoorbeeld aan de onderlinge afstemming van kosmische parameters zoals die van de zwaartekracht, het elektromagnetisme en de uitdijingsnelheid van het heelal, die allemaal precies zo uitvallen dat het heelal kon ontstaan. De kans hierop is volgens hem verwaarloosbaar klein. Zijn redenatie gaat echter alleen achteraf op, en slechts als deze uitkomst een samenhangend systeem oplevert. Dit doet denken aan de *The sharpshooter's value*. Hierbij schiet een schutter lukraak op een muur, waarna hij om de inslag van de kogel een schietschijf tekent. Dekker is dus een romanticus, maar fantasieloos wat betreft andere uitkomsten die tot een complex systeem hadden kunnen leiden, met ieder een even grote kans.

Een verklaring voor de onderlinge afstemming van kosmische parameters zou kunnen zijn, dat er een verband is tussen bepaalde zaken, dat nu nog niet wordt begrepen. Het is dan de taak van de wetenschap op deze vraag een antwoord te vinden en niet om deze af te dichten met het begrip God.

Dekker past zijn kansberekening ook toe op moleculaire processen in de cel, waarbij hij voorbijgaat aan het dynamische, zelforganiserend principe van de natuur. Deze laat zien dat enkele eenvoudige deeltjes door verschillende combinaties in kleine stapjes uit kunnen opgroeien tot complexe systemen. Zo is ons DNA opgebouwd uit slechts vier verschillende basen, die tot een oneindig aantal mogelijkheden leidt. In de biologie moet je dus niet lineair en mechanisch denken, maar circulair (terugkoppeling) en in termen van groei.

DE GULDEN SNEDE

In de natuur zit zowel chaos als orde. Het is een toonbeeld van *trial and error*, van mislukte en geslaagde probeersels. Niet bepaald het werk van een almachtige schepper (hoewel deze redenering naar een negatief godsbewijs riekt en dus onwetenschappelijk is). Tegelijkertijd zitten er patronen in de natuur. Dat kan echter ook zonder ontwerper worden verklaard. Evolutie wordt immers niet alleen bepaald door toevallige genmutaties die de enorme verscheidenheid in de natuur verklaren, maar ook door de systematische, dwingende hand van de omgeving die 'bepaalt' wie overleeft. Verder zoekt

de natuur altijd naar de meest efficiënte oplossing, waarbij met een zo simpel mogelijk model en gebruik van zo weinig mogelijk energie een maximaal effect bereikt wordt. De natuur zit daarom vol geometrie. Zo is de sneeuwvlok onder de

microscoop een prachtige kristal vol symmetrische verhoudingen en is er in het lichaam sprake van vaste verhoudingen, die we in de wiskunde 'de gulden snede' noemen. Dat de mens, als onderdeel van die natuur, deze eenvoud ook nastreeft en waardeert, komt zowel in de wetenschap als de kunst tot uiting. Zo vinden wij het extra knap wanneer de kunstenaar slechts met één pennensreek het karakter van bijvoorbeeld een kind neer kan zetten, en wordt in de architectuur gebruik gemaakt van de gulden snede.

Natuurlijk zou het de moeite waard zijn om te onderzoeken of er misschien toch niet sprake is van een bewust design. Maar met een schepper buiten je onderzoeksveld introduceer je bij voorbaat een grote onbekende in je theorie, die vanaf een afstand op niet te traceren wijze in elke molecuul zijn ontwerp implementeert. Dit is een ingewikkelde theorie die bovendien niet gefalsificeerd (weerlegd) kan worden. Want net als in de bouw, is het binnen wetenschappelijk onderzoek een voorwaarde om uit te proberen of je creatie bestand is tegen weerstand. Daarom schud je aan je pas gemetselde muurtje of theorie om te testen of deze het wel houdt. Ik denk echter dat geen enkele gelovige zijn best zal willen doen om aan zijn God te schudden, om te kijken of die hiertegen bestand is. Alleen wanneer de aanhangers van ID het voor elkaar krijgen hypothesen te formuleren die toetsbaar zijn, kan deze theorie een wetenschappelijke status krijgen.

De verwondering voor de onuitputtelijke levens- en ontwikkelingsdrift van de natuur die tot vele ingenieuze biologische systemen heeft geleid, kunnen we met de ID-aanhangers delen. Maar de vraag naar het 'waarom' van de dingen is voorlopig alleen te beantwoorden met: omdat het kan.

WAARHEDEN BESCHERMEN

Wetenschap is een pad van onzekerheden en waarschijnlijkheden op zoek naar feiten en inzichten. Of, zoals Stephen Jay Gould zegt: 'Het is een procedure voor het testen en verwerpen van hypothesen, niet een compendium van vaststaande kennis.' Wetenschap is dus dynamisch. Religie is juist een zoektocht naar zekerheid en naar mystieke wijsheid die niet valt te bewijzen. Religie is dus een systeem om van tevoren vastgestelde waarheden te beschermen, en is in die zin juist statisch.

Zolang ID geen hypothesen levert die te toetsen zijn, hoort het niet thuis in de biologies, maar in de les levensbeschouwingen. Een debat hierover kan echter bijdragen om mensen duidelijk te maken wat het verschil is tussen geloof en wetenschap.

Carla Rus, MD, is psychiater en voormalig docent Rijksuniversiteit Limburg

*) Schitterend ongeluk of sporen van ontwerp? Over toeval en doelgerichtheid in de evolutie. Cees Dekker, Ronald Meester en René van Woudenberg (red). Kampen: Ten Have, 2005.

'RELIGIE IS
EEN SYSTEEM OM
ZELFBEDACHTE
WAARHEDEN
TE BESCHERMEN'

GEZOND: TIENDUIZEND STAPPEN PER DAG

Het Vlaamse tijdschrift *Het Vrije Woord*, een uitgave van het Humanistisch Vrijzinnig Vormingswerk, heeft afgelopen voorjaar een interessant themanummer uitgebracht over sport. In het blad schrijven diverse wetenschappers over gezond bewegen. Zij bevestigen nog eens, dat sporten - mits niet overdreven en vooral: gelijkmatig verdeeld over de week - écht gezond is. Het helpt ziektes te voorkomen, met name hart- en vaatziekten, en verder onder meer obesitas, diabetes (type 2), bepaalde vormen van kanker, osteoporose, hypertensie. Prettiger nog is het, om te vernemen (en onderbouwd te zien) dat dit evenzeer geldt voor goed en regelmatig bewegen. Voldoende lichaamsbeweging, met name voor oudere mensen, reduceert de hoeveelheid

lichaamsvet, verbetert de lenigheid en kracht, cultiveert de algemene conditie (spieren blijven stevig en soepel), en wat meer is: heeft een positieve invloed op de geestelijke gezondheid.

En wat is dan voldoende? Dat is niet gering: tienduizend stappen per dag. Deze norm is gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek, dat heeft aangetoond dat verbranding van 300 calorieën extra per dag tot een aanmerkelijk betere gezondheid leidt dan bij 'sedentaire' personen (die een overwegend zittend leven leiden) het geval is. Bij een gemiddelde stap van 70 cm (mannen; vrouwen doorgaans ca. 50 cm) betekent dat toch even 7 (5) kilometer, elke dag weer. Fietsen telt ook mee: tien minuten doortrappen staat ongeveer gelijk aan 1500 stappen.

De norm van tienduizend stappen is echter niet voor iedereen geschikt. Afhankelijk van de gezondheidstoestand is het bij oudere mensen vaak beter een persoonlijke, haalbare, norm te stellen. Wie daar ver vanaf is met hetgeen hij gewend is, doet er goed aan de prestatie rustig op te bouwen, met bijvoorbeeld 250 stappen per dag. Om alle stappen goed bij te kunnen houden zijn tegenwoordig handige apparaatjes in de handel, 'pedometers' die je aan je broekriem of ceintuur kunt bevestigen. De pedometer moet je wel goed instellen (ieders staplengte verschilt immers). Op de loop dus, - en nu u dit gelezen hebt, is er bijna geen excuus meer.

(Bron: *Het Vrije Woord*, mei/juni 2005.
Lange Leemstraat 57, B-2018 Antwerpen)

LEVENSKUNST VAN OUDEREN

'Vroeger werd de ouder wordende mens in verband gebracht met wijsheid en respect, maar anno 2005 lijkt het wel of oud worden en oud zijn meer wordt gezien als ongewenst, lastig of uitgerangeerd. Niet is minder waar natuurlijk, en daar zal deze fonkelnieuwe website een even flink aandacht aan besteden.' Liebjé Hoekendijk, auteur van het pas verschenen 'Levenskunst van ouderen' (Uitgeverij SWP, Amsterdam) en zelf midden in de doelgroep, zet haar tanden in een groeiend taboe, dat veel te weinig onderkend wordt. Belangstellenden surfen naar www.levenskunstvanouderen.nl.

VRIJDEKERS DIGITAAL (2)

In de vorige aflevering van *Zoom* heeft een bericht gestaan over de digitalisering van het Humanistisch Archief. Een aantal van de gegevens uit dat stukje was niet accuraat. Zo gaat het niet om de digitalisering van het Humanistisch Archief, maar van de Bibliotheek van de Universiteit voor Humanistiek, het IISG en 9 andere bibliotheken. Voorts betreft het alleen materiaal rond de vrijdenkersbeweging. Anton Constandse werd genoemd als gezichtsbepalend voor de Nederlandse vrijdenkersbeweging. Dat is van toepassing op een bepaalde periode (vanaf ca. 1924), maar hij was in die tijd beslist niet de enige bekende vrijdenker. Hoving, Gerhard, Polak waren zeker zo aansprekend. Vóór die tijd bepaalden andere mensen het gezicht van de vrijdenkersbeweging, zoals d'Ablain van Giessenburg. Terreinen waarop vrijdenkers actief waren: democratie; algemeen kiesrecht; anti-theologie en godsdienstbestrijding; facultatieve lijkverbranding; neo-malthusianisme; vrouwenemancipatie; socialisme, (radicaal-)liberalisme; 'kleine geloven'; anti-fascisme. Tenslotte is er niet besloten om vooral het puur anarchistische werk in de collectie op te nemen, maar juist alleen datgene wat ook met zijn vrijdenken in verband stond. De grens is alleen soms moeilijk te bepalen.

GENOEG

NON GLOSSY LIFESTYLE MAGAZINE

**met talloze tips
voor een tevreden leven**

**Hét blad over bewust zijn, onthaasten
en duurzaamheid; kortom, het goede leven.
Verschijnt 6 x per jaar
en is in heel Nederland ook los verkrijgbaar.
Prijs € 3,50**

LIEVER EEN ABONNEMENT?

**Maak € 18,95 (of slechts € 35,- voor twee jaar) over op
giro 8592251 of bankrekening 682369837
t.n.v. Uitgeverij Genoeg te Den Haag
m.v.v. uw naam en adres.**

Bezoek voor uitgebreide informatie onze website

www.genoeg.nl

INTERMEZZO BEWUSTZIEN

TEKST HEIN THIJSSSEN

'WAT EEN HARMONIE,
WAT EEN VOLHEID, IN
JEZELF, IN EEN MEREL
OP DE SCHUTTING!'

Als me gevraagd wordt: Wat is bewustzijn, dan sta ik met de mond vol tanden, en weet niet wat daarop te antwoorden. 'In bewustzijn leven, je bewust zijn van wat je doet', hoe doe je dat? Ik kan daar geen algemeen antwoord op geven. Ik kan daar enkel *mijn* antwoord op geven.

Lang geleden werd ik er op gewezen dat ik eens echt bewust zou moeten gaan eten. Ik

over eigen denken en doen heeft plaats gemaakt voor 'doen', gewoon doen wat er gedaan moet worden. en als dat gedaan is, dan neemt gewoon het kijken, het gedachteloos, woordenloos, opinieloos kijken en verwonderen weer over, niet alleen omdat er niets anders is, maar ook omdat ik niet anders kan. Vrede en rust zonder hoogspanning. Wat een ingebouwde intelligentie zie je dan overal! Wat een harmonie, wat een volheid, in jezelf, in een merel op de schutting! Hij schijnt en vliegt weg, kleine mooi-weer wolken daarboven, een blad dat van de boom valt en dan ineens roept een vrouwenstem: vuilnisbak buiten zetten. En dan zet je de vuilnisbak buiten, het enige in heel de wervelende kosmos, dat momenteel belangrijk is. Alle godenwinkels, alle cultuurrituelen vallen daarbij in het niet.

En dan komt iemand naar mij toe, en die zegt: 'Ja maar, dat doet toch iedereen.' Mijn ervaring echter is, dat dat niet waar is, althans het was niet waar voor mij. Eerder dacht en deed ik bij het buiten zetten van de vuilnisbak alles behalve de vuilnisbak buitenzetten. Ik had heimwee naar het doen van echt 'zinnige' dingen. Ik maakte me zorgen over wat mensen over me dachten, over alle dingen die ik nog moest doen en maakte me zorgen over straks en was schuldig over gisteren. En terwijl ik dat alles deed en dacht, zette ik de vuilnisbak buiten. En Jan van de overkant, die me al dertig jaar de vuilnisbak ziet buiten zetten, zegt tegen zijn vrouw: "Daar zet Hein weer de vuilnisbak buiten," hetzelfde als altijd. Dat is waar en niet waar, want de kwaliteit van dat buitenzetten is nu heel anders. Zet ik nu die vuilnisbak 'bewust' buiten? Ik weet het niet. Ik kan alleen zeggen, dat ik dat ding gewoon buiten zet, echt buiten zet.

En als iemand mij dan weer zou vragen: "Geef nou eens een goede definitie van bewust leven," dan sta ik weer met de mond vol tanden. Wat een ellende.

Hein Thijssen is auteur van Leeg en bevrijd (2004) en De andere God (2005), uitgeverij SWP, Amsterdam. Zie www.swpbook.com

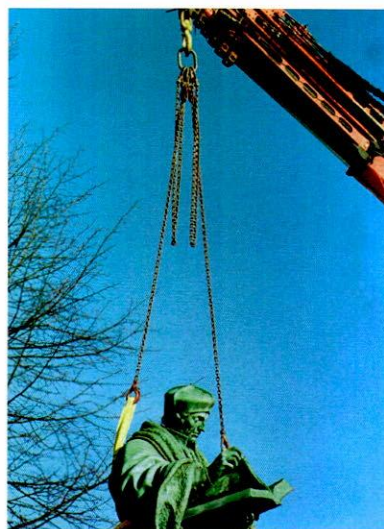
heb dat een tijdje geprobeerd met als gevolg dat ik niet meer van mijn maaltijden genoot en na afloop bek af was van al die bewustheid. Toen ben ik maar weer gaan eten, zoals ik altijd gegeten had en doe dat nog en geniet van mijn maaltijd. Toch heeft me dat aan het denken gezet, en ik probeerde voor mezelf de vraag te beantwoorden: wat is bewust leven? Hoe doe je dat? Als met bewust leven bedoeld wordt, dat je voortdurend bewust moet reflecteren op wat je aan het doen bent, dan leef ik absoluut niet bewust en ben een verlorene. Als ik dat zou moeten doen dan zou ik binnen enkele dagen een volkomen mentale instorting hebben, een ongeneeslijke mislukking zijn.

Als ik de term 'bewust' moet gebruiken, dan moet ik onderscheid maken tussen 'bewust' vóór en 'bewust' ná. Vóór mijn terugkeer naar mijn natuurlijke staat leefde ik niet bewust, maar ik reflecteerde wél vaak op mijn denken, doen en laten. Ná mijn terugkeer leef ik ook niet bewust, maar ik reflecteer niet meer op mijn denken, doen en laten. Dat laatste komt en gaat en laat geen sporen meer na. Reflecteren, dus denken

ERASMUS' GEBOORTEPLAATS: GOUDA?

Volgens de koster van de Goudse Sint Janskerk is Erasmus niet in Rotterdam, maar in Gouda geboren. De koster, Maurits Tompot, baseert zich bij die bewering op een aantekening bij een handschrift over Erasmus dat hij tegenkwam in de lokale bibliotheek. De aantekening stamt uit 1570, dus 34 jaar na Erasmus' overlijden, en werd toegevoegd door de Goudse medicus en historicus Reinier Snooy. (1478 -1537). Tompot wijst erop, dat Erasmus een begrijpelijke reden had om niet nodeloos openhartig te zijn over zijn afkomst. Erasmus was immers de zoon van een pastoor, zijn moeder was de huishoudster van de pastoor. "Daarom koos hij er voor zich Desiderius te noemen, de gewenste. Met Gouda wilde hij weinig meer te maken hebben. Daarom werd het Roterodamus." De koster werkt nu aan een boek, waarin hij het allemaal wil uitleggen. Werktitel van het boek: 'De Erasmus Code'. Dat is misschien minder handig, want die titel verwijst naar de boeken van Dan Brown, en die zijn een en al fictie.

(Bron: NRC-Handelsblad, 13 aug. 2005)

DE TACHTIGJARIGE OORLOG IN SPAANSE OGEN

De tachtigjarige oorlog in Spaanse ogen

In Spanje zou je er op vakantie over aan de praat kunnen raken: over de Nederlandse Opstand uit de zestiende eeuw tegen de Spaanse koning en heer de Nederlanden. Hier lang voorgesteld als een verzet van een protestants volk tegen het roomse, repressieve Spanje. Nu weten wij beter: protestanten vormden een zeer kleine minderheid en ook sommige katholieken wezen de Spaanse repressie af. Het verzet was vooral gericht tegen het streven van Spanje om aan de (middeleeuwse) privileges in de Nederlanden paal en perk te stellen en om de Reformatie te liquideren. Dat alles in een tijd dat een 'prijzenrevolutie' veel sociale onrust bracht.

Koning Filips, ver weg residerende, werd in Nederland symbool voor een 'autist' die een repressief en meedogenloos beleid voerde. De hertog van Alba, naar de Nederlanden gezonden na de

Beeldenstorm (1566), was een van zijn minst tactische uitvoerders. Zijn optreden, ingeluid met de onthoofding van Egmond en Hoorne op de markt van Brussel, zou een volstrekt averechts effect hebben. Een falen dat achteraf gezien het aanstaande faillissement van het Spaanse wereldrijk symboliseert.

Dat in Spanje de beeldvorming geheel tegengesteld was en soms nog is - net als bij de (verouderde) Nederlandse voorstelling van zaken - ligt voor de hand, maar is nu uitgebreid gedocumenteerd met gebruik van (veelal onbekende) historische en literaire bronnen door Yolanda Rodríguez Pérez (Universiteit van Utrecht). (AdB)

Yolanda Rodríguez Pérez, **De Tachtigjarige Oorlog in Spaanse ogen**. Van Tilt, Nijmegen. 336 blz. € 19,90.

VIJFTIG VRAGEN OVER ANTISEMITISME

Antisemitisme is een eeuwenoud verschijnsel. Al ver voor het ontstaan van het christendom hebben allerlei volkeren en heersers geprobeerd de joodse stammen en joodse religie te onderdrukken. Het begon met de Filistijnen (tijd van koning Saul, ca. 1050 v. Chr.), later de Assyriërs (vanaf 722 v. Chr.) en de Babyloniërs (vanaf 597 v. Chr.). Vervolgens de Grieken onder Alexander de Grote (rond 330 v. Chr.), en de Romeinen (vanaf 63 v. Chr.). Al deze veroveraars zijn er – hoewel niet doorlopend – op uit geweest de joodse godsdienst te verbieden. Vervolgens waren christendom en jodendom de afgelopen twee millennia elkaars religieuze concurrenten. De islam was voor de joden ook een concurrent, maar in de vier en halve eeuw dat Palestina deel uitmaakte van het Arabische rijk, werden de joden meer met rust gelaten dan in de tijden daarvoor. Dat was weer anders toen de 'kruisvaarders' binnentrokken. Bij de verovering van Jeruzalem in 1099 bijvoorbeeld, werden joden evengoed als moslims een voor een afgeslacht. Nadat de christenridders er in 1290 werden uitgegooid door de Mamloeken (Turken), en in 1516 werden ingewisseld voor de Osmaanse Turken, was dit opnieuw een relatief tolerant bewind. Al in 1215 had daarentegen de christenpaus verordonneerd, dat joden een merkteken moesten dragen, een hoed of een geel kenteken op hun kledij, en dat is regel gebleven in de pauselijke staat tot ver in de negentiende eeuw. Paus Pius IX bestond het zelfs om de joden botweg als 'honden' aan te duiden. De rassenwetten van de Italiaanse fascisten en van de nazi's die de joden van hun burgerrechten beroofden, waren gemoeddeeld naar de maatregelen die de roomse

kerk tot dan eeuwenlang in praktijk had gebracht.

Niet alleen de katholieke Kerk maakte zich schuldig aan grof antisemitisme. Toen Maarten Luther merkte, dat joden in Europa zich niet bij hem aansloten na zijn afscheiding van Rome publiceerde hij een venijnig anti-joods pamflet, waarvan de titel al voldoende zegt: 'Von den Juden und ihren Lügen'. Ook andere kerkhervormers als Calvijn en Zwingli weken niet werkelijk af van de anti-joodse theologie van de katholieke Kerk.

Het antisemitisme onder moslims is van veel later datum, en hangt samen met de aspiraties van de zionistisch georiënteerde joden, die oprichting van de staat Israël nastreefden. Al voor de Tweede Wereldoorlog koos de Palestijnse leider en grootmoefi van Jeruzalem Amin al-Hoesseini in zijn strijd tegen joodse kolonisten voor het kamp van Hitler. Tijdens de oorlog hielp hij de nazi's met het formeren van moslimeenheden van de Waffen-SS op de Balkan, bedoeld om vluchtende joden op weg naar Palestina op te sporen en om te brengen. Deze bedenkelijke Palestijnse voorman wist de emigratie van grote groepen Hongaarse, Bulgaarse, Roemeense en Italiaanse joden te voorkomen en droeg daarmee willens en wetens bij aan hun ondergang. In Egypte, Syrië en Irak ontstonden naar Duits voorbeeld Arabische nazi-partijen; de Baath-partijen van Syrië en Irak zijn uit deze partijen voortgekomen. Het pro-nazi sentiment in de Arabische wereld is nooit helemaal verdwenen. De Egyptische president Nasser verklaarde nog in 1964, dat 'de leugen van de 6 miljoen vermoorde joden door niemand serieus wordt genomen'. Ontkenning

en bagatellisering van de holocaust komen nog altijd op grote schaal voor in de Arabische wereld.

Deze en dergelijke, soms bijna ongelooflijke feiten zijn recent gedocumenteerd in een boek van de Anne Frank Stichting met de titel 'Vijftig vragen over antisemitisme'. Vragen als: Zijn joden een ras? Wat zijn de meest voorkomende antisemitische mythen? Waar komen de economische stereotiepen over joden vandaan? Wat is er waar van 'machtige joodse lobby'? Waarom zagen veel christenen de joden als moordenaars van God? Wat is het verband tussen zionisme en antisemitisme? worden genuanceerd en openhartig beantwoord. Secuur en adequaat worden de historische feiten samengevat, en voorzien van indrukwekkend illustratiemateriaal. Nergens wordt overdreven, de betoogtrant is rustig en helder.

Hiermee heeft de Anne Frank Stichting een voortreffelijk en helaas hoogst actueel boek uitgebracht. Het zou verplichte kost moeten zijn, zeker in het beroepsvoorbereidend en middelbaar onderwijs, nu het antisemitisme in vele windstreken opnieuw de kop opsteekt als gevolg van de verderfelijke (internet- en tv-)propaganda van islamitische fundamentalisten en extreemrechtse groeperingen. Op de website www.annefrank.org is een uitgebreid webdossier voor scholieren te vinden, in het verlengde van dit boek. (BCh)

Jaap Tanja (tekst) en Milly Schloss (beeldredactie), **Vijftig vragen over antisemitisme**. Anne Frank Stichting/ Uitgeverij Boom, Amsterdam. 176 blz., met vele illustraties, € 25,00.

ARISTOTELES' ETHICA NICOMACHEA

Als we Balkenende c.s. moeten geloven gaan onze cultuur en ethiek toch vooral terug op het christendom. Minister Zalm voelde zich zelfs geroepen op het twee-eurostuk 'God zij met ons' te laten aanbrengen. Dat ze daarmee voorchristelijke ethici over het hoofd zien, zal wel het gevolg zijn van hun onderwijs op confessionele grondslag, maar dat is voor humanisten geen reden om te aan te nemen dat deze geschiedvervalsing recht op bestaan heeft. Veel van wat klassieke filosofen aan waarden en normen verwoord hebben is voorzien van een christelijke saus. Denk aan de klassieke 'leer der nature' (wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet aan) en lees maar eens wat Mattheüs daarvan gemaakt heeft. Wie nu op zoek gaat naar de wortels van het moderne humanisme vindt – ondanks de postmodernisten – nog steeds inspiratie bij de klassieke ethici, waaronder Aristoteles. Gaf Jaap van Praag ons een zicht op de essentie daarvan in zijn 'Grondslagen van humanisme', nu bieden Hupperts en Poortman een nadere verdieping aan de hand van Aristoteles. Na een uitvoerige maar zeer leesbare inleiding over het diens denken en handelen gaan zij in op zijn 'Ethica'. Zij gaan na wat Aristoteles ons ook nu nog kan

leren, zonder te vervallen in *Dichtung*. En zonder ethisch geneuzel. Wat is het laatste doel van het menselijk handelen? Hoe kan men in moreel opzicht optimaal functioneren? Wat is de betekenis van moed en gematigdheid, rechtvaardigheid, zelfbeheersing, vriendschap en genot? Iedereen kan bij Aristoteles praktische tips vinden om te overdenken. Zoals later Coornhert deed bij Cicero, en Erasmus bij andere auteurs van de *bona litterae*. Toch durfden ook zij, met in hun voetspoor tal van Verlichte schrijvers, uit hun overdenkingen niet de uiterste consequenties te trekken. Dit op vrees van repressie of erger. Weliswaar is er inmiddels veel veranderd, maar wie de venijnige aanvallen op de theoloog Kuitert leest en op de hoogte is van alle drogredenen waarmee humanistische geestelijke verzorgers worden geweerd uit zorginstellingen, beseft dat er toch nog een lange weg te gaan is in het 'christelijke' Nederland. Aristoteles, maar niet alleen hij, behoort tot de canon van de Europese geschiedenis. Lees hem. (AdB)

Charles Hupperts en Bartel Poortman, **Aristoteles, Ethica Nicomachea**. Damon, Budel. 416 blz. € 24,90.

FEIT EN FICTIE VAN DE KINDERKRUISTOCHT

Heel lang is vooral op katholieke en protestantse scholen verhaald over de dappere en nobele 'kruisvaarders' die het 'Heilige Land' moesten bevrijden, terwijl aan moslimkinderen verteld werd dat deze christenen moorddadige heidenen waren. De islamitische versie wil voorts, dat Saladin bij de herovering van Palestina juist veel burgers spaarde. Dat die laatste versie de historische feiten beter benaderd, weten we dankzij S. Runciman (1951) en Amin Maalouf (1984), al beginnen zulke nuances pas nu tot een breder publiek door te dringen. Sir Ridley Scott zal daar binnenkort zijn steentje aan bijdragen met zijn Hollywood-actiefilm over Saladins optreden in Jeruzalem (1187), hoewel Scott de gebeurtenissen op voorhand fijntjes samenvat met de subtitel 'Bekering met het zwaard'.

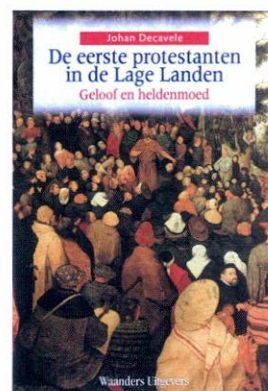
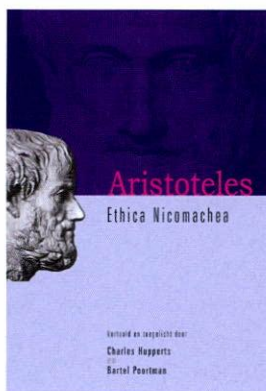
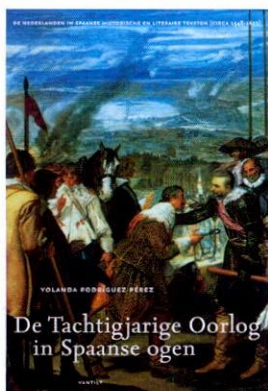
Curieus is dat naast een volkskruistocht en zeven officiële kruistochten in 1212 ook

tot een kinderkruistocht is opgeroepen. Thea Beckman schreef over deze kruisvaart het bekroonde boek 'Kruistocht in spijkerbroek', dat momenteel eveneens verfilmd wordt, zodat de aandacht voor deze merkwaardige episode in de geschiedenis van het christendom hoogtij zal gaan vieren.

Waarom een kruistocht van kinderen? Het antwoord lijkt simpel. Middeleeuwen neigden niet in de eerste plaats tot causale verklaringen, maar dachten meer in zinduidingen. Als goed bewapende ridders, met al hun ervaring, na vier tochten nog geen blijvend succes hadden, moest God daar toch een bedoeling mee gehad hebben, zo werd 'geredeneerd'. Daarom moesten ongewapende onschuldige kinderen een tocht ondernemen! Dan zou Hij de muren van de vijandelijke bolwerken doen instorten en de moslims op de vlucht drijven. Over die tocht heeft nu ook de

mediëvist Droste een boek geschreven dat gebaseerd is op dagboeken, kronieken etc. waarin feit en fictie verweven zijn. Net als Beckman, maar minder geromantiseerd, beschrijft hij hun tocht, met de vergezellende moeders en monniken, hun ontberingen, de kindersterte en de aankomst in Marseille, waar kooplieden de kinderen opwachtten en aan boord lokten. Eenmaal buitengaats kozen de schepen geen koers naar het 'Heilige Land', maar naar de slavenmarkten van Algerije. Een gegeven, dat Beckman kennelijk niet kon gebruiken om haar kinderboek niet al te zeer in mineur te laten eindigen, en dat dus ook de (eveneens Nederlandse) filmmaker wel zal weglaten. Maar dank zij Droste realiseren we ons dit nu weer. (AdB/BCh)

Flip G. Droste, **Het verhaal van de kinderkruistocht**. Aspekt, Soesterberg. 215 blz., met illustraties, € 16,95.

GELOOF EN HELDENMOED VAN PROTESTANTEN

Ieder heeft wel een beeld van de eerste protestanten. Men denkt aan hagepreken, de verbranding van Jan de Bakker, de beeldenstorm en de misstanden in de Rooms-katholieke Kerk. Wie beter op de hoogte is kent de sociaal-economisch context (de prijzen-revolutie en korenspeculaties, culminerend in 'het hongerjaar'). Dankzij Johan Decavele kan men nu nog dicht bij de realiteit van alledag komen. Hij neemt ons mee naar Vlaanderen en laat zien wat Lutheranen, mennonieten, gereformeerden en anderen bezielde heeft en hoe ze hun opvattingen presenteerden. We worden meegevoerd naar huiskamerbijeenkomsten, kunstenaars in

Brussel, de opvoering van ketterse toneelstukken. Naar het culturele netwerk van intellectuelen, schoolmeesters; naar pacifisten als Karel van Mander. Naar bekeerde priesters, 'driftkikkers op zendingstocht'. Naar Brugge 'erger dan Genève'. Enzovoort. Wie Decavele leest, leest over de 'petite histoire' en dat is boeiender dan de handboeken te bieden hebben, hoe onmisbaar deze ook zijn. (AdB)

Johan Decavele, **De eerste protestanten in de Lage Landen. Geloof en heldenmoed**. Waanders, Zwolle. 310 blz. € 24,95.

> Slavoj Žižek, **Welkom in de woestijn van de werkelijkheid**. Sun, Amsterdam. 172 blz. € 18,50.

De psychoanalyticus en filosoof Slavoj Žižek, hoogleraar aan de universiteit van Ljubljana, vervult een actieve rol in het internationale debat over de politieke verhoudingen tussen de VS, Europa en de Derde Wereld. In dit boek ontwikkelt hij een originele kritiek op de liberale democratie, die meer en meer wordt gepresenteerd als hét alternatief voor moslim-fundamentalisme. Žižek wijst erop, dat dat alternatief zelf zwakke kenmerken heeft. Het mondiale kapitalisme, als economische basis voor de meeste democratische samenlevingen van nu, heeft immers zelf sterk fundamentalistische trekken. Een boeiend en scherpzinnig betoog, sprankelend helder en zeer toegankelijk geschreven.

> Rogier Eikeboom, **Een directe weg naar het lezen van Homerus' Odyssee boek 1**. Damon, Budel. Gebonden, A4-formaat, 156 blz. en een cd, € 26,90. Homerus, de grootste der dichters, zelf lezen is maar voor weinigen weggelegd. Daar kan, met dit boek en de bijbehorende cd, verandering in komen. Het is zo opgezet, dat ieder de sprong naar het Homerische Grieks kan maken. Eerst wordt u (opnieuw) vertrouwd gemaakt met het Griekse alfabet. De juiste uitspraak hoort u aan de hand van geselecteerde woorden op de cd, ingesproken door drs. F. H. de Goojer. Daarop staan ook de verzen uit boek 1, voorgedragen door de hooggeleerde mevrouw van Erp Taalman Kip. In het boek wordt naast de Griekse tekst steeds een werkvertaling opgenomen, die de verhaallijn weergeeft. Ook worden van diverse bekende vertalers (o.a. Coornhert, Timmerman, Boutens, Kuiper, Schwartz, Aafjes en Dros) metrische vertalingen opgenomen, per tekstfragment ten minste één metrische vertaling. Doel van het geheel is zelf de oorspronkelijke tekst zo goed mogelijk te kunnen benaderen. Extra hulpmiddel is nog de opgenomen rompprogramma en een woordenlijst. Een voorbeeldige productie, waarmee u echt

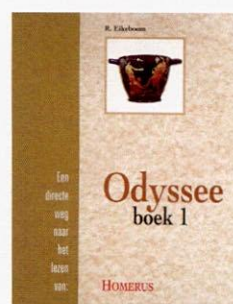
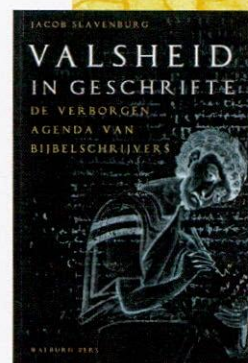
zo aan de slag kunt.

> Jacob Slavenburg, **Valsheid in geschrifte. De verborgen agenda van bijbelschrijvers**. Walburg Pers, Zutphen. 192 blz. € 17,95.

Eeuwenlang houdt de kerk christenen voor dat de bijbel Gods woord is. God zou zich daarbij bediend hebben van mensen die inspiratie ontvingen. Een mooie vondst, zij het dat mensen ook naar menselijke maatstaven zijn gaan uitmaken wat inspiratie is en wat niet. Wetenschappelijk bijbelonderzoek heeft inmiddels aangetoond dat de vele handschriften waarop de moderne bijbelvertalingen zijn gebaseerd onderling op tienduizenden plaatsen verschillen. Bewerking op bewerking heeft de goddelijke inspiratie tot een rekbaar begrip gemaakt. Hoe dit gegaan is, en wat de motieven voor aanpassingen (kunnen) zijn geweest, beschrijft Slavenburg in dit boek. De auteur is internationaal bekend door zijn opzienbarende publicaties over het vroege christendom en de spectaculaire vondst van de Nag Hammadi-geschriften. Aangename betoogtrant, een zeer leesbaar boek.

> Caroline van den Kommer, **Handboek voor mantelzorgers. Alles over verzorging thuis**. Spectrum/Bohn Stafleu van Loghum, Utrecht. 192 blz., 22 x 22 cm, € 19,95.

Van af en toe koken voor de buurvrouw tot 24-uurs zorg voor je partner, ouders of kind: de mantelzorger verricht handelingen waar hij meestal niet voor is opgeleid. Daar komen de emoties bij, van de hulpbehoevende en van jezelf. En veel vragen, over het ziekteverloop, de verhouding tot professionele hulpverleners en ook: hoe houd ik dit vol? In dit handboek aandacht voor zulke vragen. De praktische kant, dagelijkse verzorging, organisatie van het huishouden, voeding en eenvoudige medische handelingen, beschrijving van hulpmiddelen. Maar ook aandacht voor de mantelzorger zelf. Overzichtelijk en duidelijk.

LEZINGEN & SYMPOSIA

Vredesweek 'Samen verder'
17 tot en met 25 september,
diverse locaties

Wat is er van de multiculturele
samenleving geworden nu ge-
weld en terreurdreiging dichter-
bij lijken te komen? Vertrouwen
we elkaar nog wel of worden
we bang en trekken we onszelf
veilig terug in de 'eigen' groep?
Het motto van de Vredesweek is
bedoeld als een uitdaging, om
te laten zien dat samenleven
geen kwestie is van veroordeeld
zijn tot elkaar, maar een bewus-
te positieve keuze. Een keuze
om de 'ander' niet te zien als
tegenstander, maar als 'naaste'.
Zo'n keuze is wel verplichtend.
Samen verder betekent niet al-
leen zoeken naar wat ons bindt,
maar ook een lastig gesprek
over wat ons verdeelt.

Voor nadere informatie over het
programma: www.ikv.nl

**Symposium Stichting Vrijwillig
Leven (SVL)**

1 oktober, Utrecht

De Stichting Vrijwillig Leven
(SVL) organiseert in samenwer-
king met de Universiteit Utrecht
een symposium 'Eind goed, al
'goed' (het vrijwillig gekozen
levenseinde). Aansluitend aan

dit symposium zal het tweede
Steunpunt Menswaardig Ster-
ven worden geopend.

De Stichting Vrijwillig Leven be-
pleit dat mensen op grond van
hun onvervreemdbaar recht op
zelfbeschikking mogen beschik-
ken over hun eigen levenseinde.
Het Steunpunt wil mensen in-
former over mogelijkheden
om wensen met betrekking tot
hun levenseinde vast te leggen.
Tijdens het symposium zullen
diverse aspecten van het vrijwil-
lig gekozen levenseinde aan de
orde komen.

Locatie: Universiteit Utrecht,
Academiegebouw, Domplein
29, Aula ruimte. Voor meer
informatie en aanmelding voor
deelname: 043 3688144.

**NWO-festival over wetenschap
en jongeren 'Sign of the times'**

1 oktober, Amsterdam

Zijn MSN, chatboxen en an-
dere internetcommunities de
sportkantine, clubhuizen en
jongerencentra van de 21ste
eeuw? Wat zijn de nieuwe
eetgewoontes van jongeren?
Is er inderdaad sprake van een
radicaliserende jeugd? Deze
onderwerpen en nog tal van
andere komen aan bod tijdens

'Sign of the Times', een pu-
bliksfestival over wetenschap
en jongeren georganiseerd door
de Nederlandse Organisatie
voor Wetenschappelijk Onder-
zoek (NWO). Prominente spre-
kers uit wetenschap, politiek
en cultuur leveren een bijdrage
aan het programma, onder wie
hoogleraar popmuziek Tom
ter Bogt, 'eet'professor Anita
Janssen en politica en auteur
Karina Schaapman. Locatie:
de Melkweg, Amsterdam. Na-
dere informatie: www.nwo.nl/signofthetimes

**Stadsgezichten Nijmegen: lezin-
gen en wandelingen rond 2000
jaar Nijmegen**

8 oktober, Nijmegen

De oudste stad van Nederland
viert in 2005 zijn 2000-jarig
bestaan. In de ochtend zijn er
lezingen over stedenbouw,
architectuur en en gelovige
geleerdheid. 's Middags zijn er
verschillende activiteiten in de
binnenstad en op de campus
van de Radboud Universiteit,
waaronder stadswandelingen,
een bezoek aan de tentoon-
stelling van het werk van de
Middeleeuwse kunstenaars de
Gebroeders van Limburg of een

rondleiding in het Anatomisch
Museum van het UMC St Rad-
boud.

Locatie: start- en eindpunt
Stevenskerk. Tijd: 10.00-16.40.
Prijs: € 20.

Nadere informatie:
www.stadsgezichten.org

**Congres 'Toward a New
Enlightenment'**

27-30 oktober, Amherst, New
York (VS)

Conferentie georganiseerd ter
gelegenheid van het 25 jarig
bestaan van The Council for
Secular Humanism. De verlichte
waarden worden door funda-
mentalisten wereldwijd onder
vuur genomen. Kunnen we
lering trekken uit de Franse en
Engelse verlichting en om zo
tot een nieuwe verlichting te
komen? De sprekers maken deel
uit van The International Aca-
demy of Humanism, the Com-
mittee for the Scientific Exa-
mination of Religion, and the
Institute for the Secularization of
Islamic Societies.

Locatie: State University of
New York in Buffalo (Amherst
Campus).

Nadere informatie:
www.secularhumanism.org

THEATER & EXPOSITIES

**Kepler, Praag en de planeet
Mars**

16 juni tot en met 23 oktober
In het begin van de 17e eeuw
ontdekte de sterrenkundige
Johannes Kepler (1571-1630) in
Praag (1601-1612) de wetten
die de planeetbewegingen be-
schrijven: de wetten van Kepler.
Beroemde wetenschappers als
Newton en Einstein bouwden
op zijn werk voort. Het Co-
menius Museum toont over
Kepler, zijn medewerkers
en andere tijdgenoten een
krachtige expositie met waarne-
mingsinstrumenten uit die tijd,

publicaties, kaarten, facsimiles
en portretten. Tevens laat de
tentoonstelling iets van Kepler's
kleine fraude in *Astronomia
Nova* zien. Ook zal materiaal

over de recente ontdekkingen
op Mars worden getoond.
Locatie: Comenius Museum,
Kloosterstraat 33, Naarden.
Openingstijden: woensdag
tot en met zondag: 12.00-
17.00 uur. Nadere informatie:
www.comeniusmuseum.nl

ENG, Anno's Huis van de Angst

Van 7 oktober tot en met 6

november, Den Haag

Van 15 november tot en met 31
december, Assen

Sinds de moord op Fortuyn
en Van Gogh, de aanslagen in
New York en recentelijk Londen

lijkt Nederland in de greep te
worden gehouden door gevee-
lens van angst en onveiligheid.
Maar angst is van alle tijden.
ENG laat universele angsten als
angst voor enge ziekten, voor
rampen, voor morgen, voor de
ander zien. Historische voor-
beelden laten zien dat angsten
soms heel terecht waren, maar
soms ook helemaal niet. Wie
is er bijvoorbeeld nu nog bang
voor heksen of stoomtreinen?
ENG is een laagdrempelige
presentatie. In de vorm van een
ouderwets kermis-spookhuis
wordt 'enge geschiedenis' tot

THEATER & EXPOSITIES

een belevenis. De toegang is gratis.

Locatie: Centrale Bibliotheek Den Haag en Warenhuis Vandevee Assen.

Nadere informatie:
www.anno.nl

CROSSART - Van Gogh tot Beuys Tot en met 6 november, Bonn (Duitsland)

In het Kunst- en Tentoonstellingscentrum van de Bondsrepubliek Duitsland in Bonn is de tentoonstelling 'CROSSART - Van Gogh tot Beuys' te bekijken. CROSSART is een samenwerkingsverband tussen tien musea voor moderne en hedendaagse kunst uit de grensstreek Nederrijn/Nederland. Op de tentoonstelling zijn 150 twintigste-eeuwse werken te zien uit de collecties van de deelnemen-

de musea rond het thema: de geschiedenis van de moderne kunst vanaf Vincent van Gogh. De werken zijn geselecteerd door commissaris Jean-Christophe Ammann (oud-directeur van het Museum voor moderne kunst van Frankfurt).

Locatie: Kunst und Ausstellungenhalle, Friedrich-Ebert-Allee 4, 53113 Bonn.

Nadere informatie:
www.kah-bonn

Hugo Claus 'Souvenir'

Van 24 september tot en met 13 november, Amstelveen

In het Cobramuseum is de komende maanden de eerste grote overzichtstentoonstelling te zien in Nederland van het beeldend werk van Hugo Claus. Van erotische impressies van wulpse vrouwen tot zelfportretten. De

150 tekeningen, aquarellen, collages en gouaches maken duidelijk dat Claus pertinent weigerde een eenduidige stijl te ontwikkelen. Het willen werken zonder vooropgezet idee, zijn experimenteerdrijf en het teruggrijpen naar wezenlijke beelden, deze creatieve vrijheid deelde Claus met de leden van de Cobra-beweging, met wie hij vanaf 1948 intensief samenwerkte.

Locatie: Sandbergplein 1.

Nadere informatie:
www.cobra-museum.nl

De Kruistochten

Tot en met 5 maart 2006, Utrecht

Het vernieuwde museum Catharijneconvent belicht het fenomeen kruistochten waarbij zowel het christelijk, islamitisch

als joods oogpunt wordt gepresenteerd. Wat waren de motieven van de kruisvaarders en hoe dachten de Arabieren over de invallers uit het Westen? Een combinatie van circa 100 historische objecten en replica's uit Europese musea vertelt het verhaal van de middeleeuwse kruistochten naar het Heilige Land, waaronder de uitwisseling van kennis tussen de verschillende culturen. Zo is te zien hoe deskundig de Arabieren waren op het gebied van de heekunde en chirurgie en hoe geavanceerd hun middeleeuwse bommen en granaten waren.

Locatie: Lange Nieuwstraat 38. Nadere informatie:
www.catharijneconvent.nl

FILM

TEKST
YANAÏKA ZOMER

ECHOES OF WAR

In my dreams I see it all again...

Joop van Wijk, die onder meer een Gouden Kalf won voor zijn documentaire *Insingiro Hospital*, ontmoette tijdens één van zijn producties therapeute Nancy Baron. Baron begeleidt oorlogsslachtoffers en van Wijk was direct onder de indruk van de manier waarop. Ter ondersteuning van de therapie die zij aan kinderen geeft, schreef ze het boek *A little elephant finds his courage*. Dat werd de inspiratiebron voor de film *Echoes of war*. Het verhaal, dat als animatie verwerkt is in de film, vertelt over het olifantje Baba, dat met zijn vader en moeder een rustig leven leidt in de jungle. Als er op een dag brand wordt gesticht door een dier dat al het eten voor zichzelf wil houden, slaan alle andere dieren op de vlucht. Baba's vader besluit echter om erheen te gaan en te gaan praten. Tevergeefs wachten moeder en kind op zijn terugkeer.

In de film laat van Wijk het verhaal van het olifantje voorlezen aan jonge kinderen in Sierra Leone, de Verenigde Staten, Colombia en Afghanistan. De herkenbaarheid van het verhaal brengt

de kinderen tot hartverscheurende bekentenissen. Ze hebben familieleden verloren, bloed zien vloeien en zijn vaak ook zelf slachtoffer geworden van het geweld. Het idee achter de film, die gefinancierd werd door de organisatie Plan, was om meer draagvlak te creëren voor ontwikkelings-samenwerking. Door een film over kinderen te maken hoopte van Wijk tot de kijker door te laten dringen wat de gevolgen zijn van zo'n abstract begrip als oorlog. Af en toe schiet hij echter zijn doel voorbij. Het gebruik van het boek is oorspronkelijk bedoeld om met kinderen te praten, ten gunste van henzelf. Maar door de aanwezigheid van de camera wordt het effect op de kijker plotseling belangrijk. De interviews zijn daardoor soms erg sturend.

Het mooie van *Echoes of war* is dat het een film is die niet oordeelt. Over de hele wereld zijn kinderen ongevraagd deel uit gaan maken van de gevolgen van volwassen keuzes. Twee zusjes uit New York verloren hun vader bij de aanslagen op 11 september. Een meisje uit Afghanistan probeert zich tevergeefs het gezicht van haar vader te herinneren. Door de nadruk te leggen op hun overeenkomsten benadrukt van Wijk eveneens de zinloosheid van geweld.

Echoes of war is vanaf 8 september te zien in verschillende filmhuizen.

TELEVISIE

Wat doen wij met onze kinderen?

Zondag 16 oktober, Ned. 3 21.00 uur VPRO

Thema-avond met observaties, documentaires en opinies over de cultuur van het opvoeden. Lukt het ouders nog wel waarden en normen over te brengen nu over alles onderhandeld moet worden met de kinderen? In hoeverre verschillen de opvoedingsidealen van autochtone en allochtone Nederlanders? En is het opvoeden van kinderen een individuele zaak van ouders of een collectief maatschappelijke verantwoordelijkheid?

Documentaire 'De gelukkige schizo – Gerrit Komrij'

Dinsdag 20 september 23.00 uur VPS (Het Uur van de Wolf)

Gerrit Komrij is een literaire luizendpoot. Hij is dichter, romanschrijver, bloemlezer, essayist, toneelschrijver en columnist. 'De gelukkige schizo'

is een documentaire over Gerrit Komrij; de veelzijdige dichter en schrijver die zich zijn leven lang misplaatst heeft gevoeld. De meeste mensen zullen Komrij kennen als literaire houwdegen en superieure ironicus en niet als de melancholieke dichter die zich slechts thuis voelde 'tussen zes planken'. Maar ook deze kant van Komrij komt in de documentaire van Jan Louter en Onno Blom aan bod.

Tweeluid 'Een overgevoelige natuur' over W.F. Hermans

Dinsdag 1 en 8 november 23.00 uur NPS (Dokwerk)

Tweedelige documentaire van Max Pam en Jan Bosdriesz over Willem Frederik Hermans die tien jaar geleden overleed. Pam en Bosdriesz spraken met bewonderaars, vrienden en vijanden van een van Nederlands grootste en meest controversiële schrijvers.

In het eerste deel van het

tweeluid ligt de nadruk op het wereldbeeld van Hermans, zoals dat uitdrukking komt in het werk. Het tweede deel is vooral gewijd aan het moeilijke karakter van Hermans.

RADIO

Het ei van Erasmus

Zaterdags 747 AM 15.40 uur Human

Wekelijks programma over humanisme.

Desmet Live

Maandags tot en met vrijdags 747 AM

Vanaf 14.00 Rechtstreeks radio-programma vanuit café Desmet in Amsterdam over cultuur, politiek en moraal. Met gasten en live-muziek. Op dinsdags en vrijdags verzorgd door de Humanistische Omroep met presentator Theodor Holman. Publiek is van harte welkom. Actuele informatie: www.desmetlive.nl

MUZIEK

Traditionele liederen uit Eritrea:

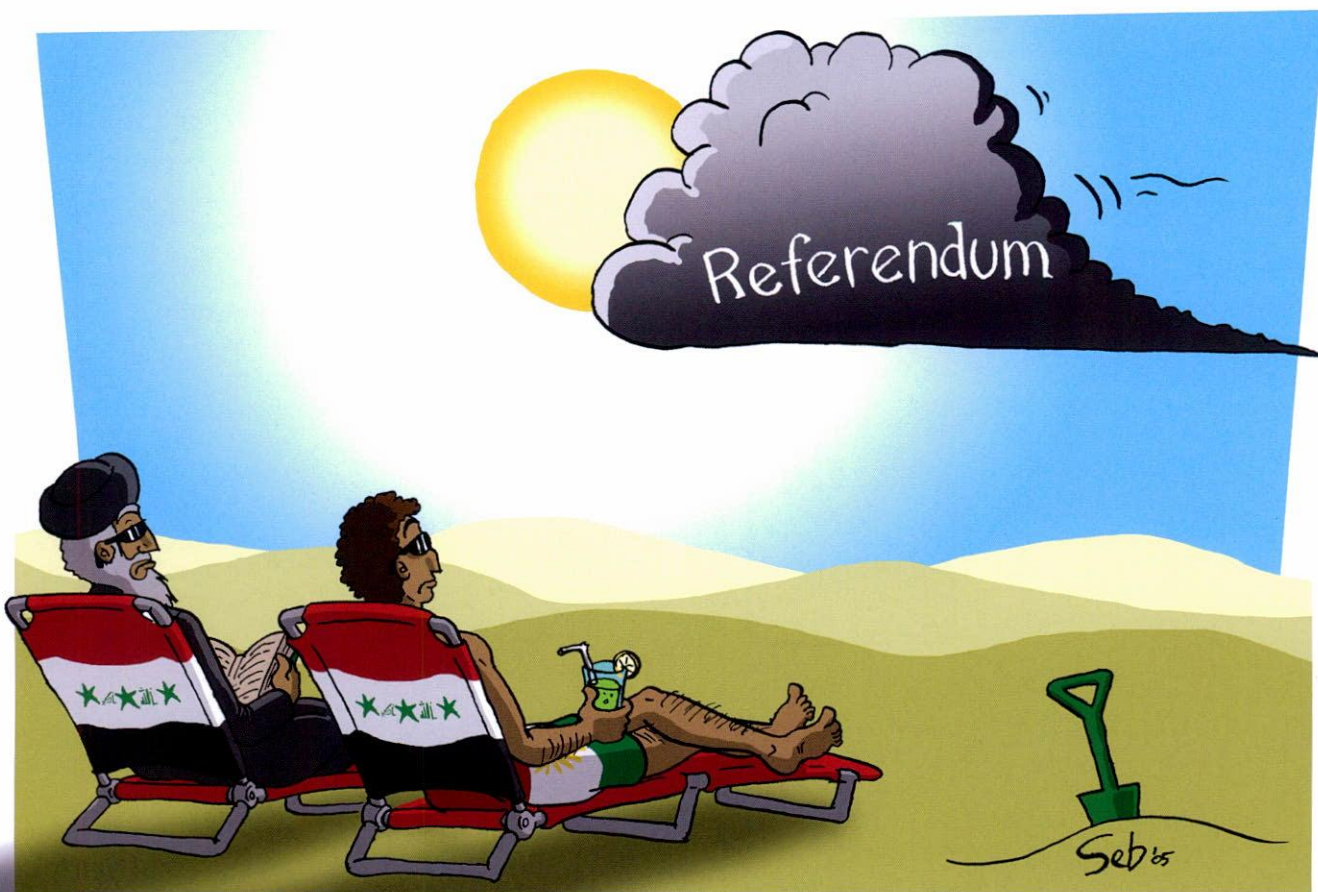
Tsehaytu Beraki

1 oktober, Utrecht

Solo-optreden van de ongekroonde koningin van het Eritreese lied: Tsehaytu Beraki. Beraki zong jarenlang niet, maar werd door Terrie Hessels van de The Ex gestimuleerd de muzikale draad weer op te pakken. Er is inmiddels een dubbel cd verschenen met haar liederen: 'Selam'. Het optreden van de Tsehaytu Beraki, die zichzelf begeleidt op een kleine Oost-Afrikaanse harplier, wordt voorafgegaan door een korte inleiding. Het concert maakt deel uit van de serie Traditionele Muziek uit Afrika.

Locatie: RASA Wereldcultu-
rencentrum, Pauwstraat 13A,
Utrecht. Tijdstip: 20.30.

Nadere informatie: www.rasa.nl

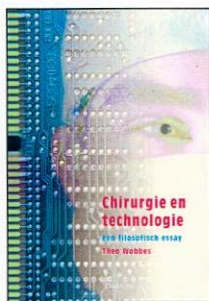

Chirurgie en technologie een filosofisch essay

Theo Wobbes

Chirurg zijn betekent niet alleen het uitvoeren van handelingen in de operatiekamer. Wat zijn de grenzen van het menselijk lichaam indien het zich laat onderwerpen aan chirurgisch handelen? Immers: wat zijn de drijfveren van de chirurg in zijn dagelijks werk, waar liggen zijn grenzen?

De vele jaren ervaring van de auteur maken dat er een interessante inkijk wordt gegeven in het dagelijkse handelen van de chirurg.

Isbn 90 5573 636 8, Pag. 160, Prijs € 16,90

Welke taal spreekt de muziek?

Muziekfilosofische beschouwingen

Erik Heijerman en Albert van der Schoot (red.)

Muziek is iets waar we van kunnen genieten en waar we helemaal in kunnen opgaan. Misschien is het wel de kunst waar we ons van alle kunsten het meest in kunnen verliezen. Dat is een groot raadsel. Hoe komt het dat dit abstracte verschijnsel, bestaande uit pure klank, ons zo kan ontroeren en vervoeren? Kan muziek iets meedelen of een verhaal vertellen? Of is muziek de taal der emoties, en wat bedoelen we daar dan eigenlijk mee? Hoe kan muziek, een verschijnsel dat bij uitstek geldt als tijdelijk en vluchtig, zo sterk een besef van tijdloosheid opwekken? En hoe verhouden muziek en stilte zich?

Isbn 90 5573 604 x, Pag. 175, Prijs € 16,90

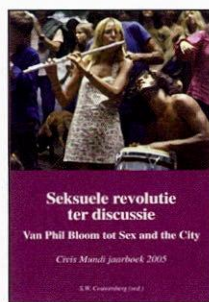
Sexuele revolutie ter discussie

Van Phil Bloom tot Sex and the City
Civis Mundi jaarboek 2005

S.W. Couwenberg (red.)

Na een terugblik op de seksuele emancipatie van de afgelopen decennia en het conservatieve verzet daartegen wordt in dit boek nader ingegaan op de actuele situatie en problematiek als uitvloeisel van de seksuele bevrijdingsstrijd sinds de jaren zestig met discussiepunten als: de vraag in welke mate die strijd de voorwaarden geschapen heeft voor reële seksuele zelfbeschikking zoals de bedoeling was; de ethiek van seksuele emancipatie en de vraag of die emancipatie ons gelukkiger gemaakt heeft; een evaluatie van de consequenties van het geliberaliseerde familierecht en de groeiende verscheidenheid van gezinsvormen die daarvan het gevolg is.

Isbn 90 5573 610 4, Pag. 144, Prijs € 14,90

DAMON boekenmagazine

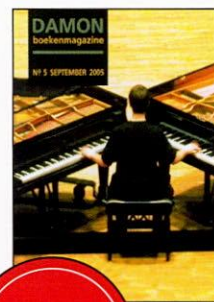
Neem nu een gratis abonnement

Achtergronden over
filosofische uitgaven:

- interviews
- artikelen
- voorpublicaties
- boekbesprekingen
- filosofische agenda

DAMON boekenmagazine is gratis verkrijgbaar in de betere boekhandel. Voor een gratis abonnement kunt u zich wenden tot Uitgeverij DAMON.

Issn 1574 1389, Pag. 20, Prijs € 0,00

gratis

Goethe-Schiller Briefwisseling

Aart J. Leemhuis

De *Briefwisseling Goethe - Schiller* omvat een rijke uitwisseling van ervaringen en ideeën van twee volstrekt verschillend gearde genieën. De schrijver en natuurwetenschapper Goethe (1749 - 1832) refereert aan de zintuiglijk waarneembare werkelijkheid, de dichter en filosoof Schiller (1759 - 1805) aan de begrippen van het verstand. De brieven portretteren de persoon van de schrijvers, betrekken de lezer in alle stadia van hun kunstzinnige en wetenschappelijke creativiteit en roepen beelden op van het culturele leven in Duitsland, in het bijzonder in Weimar en Jena, dat niet toevallig beschouwd werd als het centrum ervan.

'een fascinerende briefwisseling'

(Nexus nr.37 (2003))

isbn 90 5573 605 8, pagina's 510, prijs € 34,00

Mensbeelden en levenskunst

De mens en de kunst het eigen leven vorm te geven

Dick Kleinlugtenbelt

Levenskunst houdt zich bezig met vragen als: hoe kan ik mijn leven leiden? Wat is een verstandige keuze?

Hoe geven mensen hun leven gestalte vanuit hun mensbeeld?

In dit boek worden zeven filosofen besproken: Friedrich Nietzsche, Søren Kierkegaard, Martin Heidegger, Emmanuel Levinas, Michel Foucault, Martha Nussbaum en Jean Baudrillard. Steeds komen de volgende onderwerpen aan de orde: de biografie, een oorspronkelijke tekst, het mensbeeld, de levenskunst en een passend gedicht. Elk hoofdstuk wordt afgesloten met enkele vragen.

isbn 90 5573 506 x, pagina's 224, prijs € 16,90

nu
al de 2e
druk